

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Bc. Tereza Žižková

**Význam remitencí v kontextu současného
rozvojového diskurzu**

Diplomová práce

Praha 2017

Autor práce: **Bc. Tereza Žižková**

Vedoucí práce: **PhDr. Irah Kučerová, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2017

Bibliografický záznam

ŽIŽKOVÁ, Tereza. *Význam remitencí v kontextu současného rozvojového diskurzu*. Praha, 2017. 112 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra mezinárodních vztahů. Vedoucí diplomové práce PhDr. Irah Kučerová, Ph.D.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zaměřuje na fenomén remitencí, tedy kapitál či zboží, které migranti posílají do zemí původu, a jeho vztah k současnému rozvojovému diskurzu. Objem remitencí celosvětově stoupá a tento finanční tok je obzvláště důležitý pro rozvojové země. Tato práce se proto nesoustředí jen na ekonomický význam remitencí, ale nahlíží je v širším kontextu ve snaze zjistit, zda a jakým způsobem přispívají k celkovému rozvoji chudých zemí. Práce nabízí historickou reflexi rozvojového diskurzu a následné vymezení čtyř klíčových konceptů (zplnomocnění, vlastnictví, dobré vládnutí a udržitelný rozvoj), které určují směr další analýzy remitencí. Nejvýrazněji jsou remitence spjaty s koncepty zplnomocnění a vlastnictví. Svým recipientům umožňují svobodněji se rozhodovat, jak investují své finance, což mimo jiné podporuje jejich větší participaci na rozvoji, protože mohou sami lépe vyjádřit své potřeby. Z hlediska konceptu dobrého vládnutí je důležité, že remitence mohou svým příjemcům pomoci zapojit se do politického rozhodování. Díky sociálním remitencím může také v některých zemích vznikat tlak na demokratizaci. Naplnění těchto konceptů a stabilita remitencí přispívají k udržitelnosti rozvoje v chudých zemích. Práce je založena na interpretativním výzkumu, jehož cílem je co nejkomplexněji postihnout souvislosti mezi remitencemi a jednotlivými rozvojovými koncepty. Závěry práce jsou pak podpořeny případovou studií zaměřenou na Bangladéš.

Abstract

This thesis focuses on the phenomenon of remittances (money or products sent by migrants to their countries of origin) and their relation to current development discourse. The volumes of remittances are still growing and this revenue has become especially significant for developing countries. This thesis, therefore, does not only focus on the economic contribution of remittances but analyses them in a broader context. Its aim is to find whether and how do remittances contribute to the overall development of poor countries. This thesis offers a historical overview of developmental discourse and followed by specification of four key concepts of current development (empowerment, ownership, good governance and sustainable development), whereby this thesis constitutes a framework for further analysis. Remittances are substantially connected to the concepts of empowerment and ownership. They enable the recipients to meet their needs more freely and decide how to invest their money. From the point of views of good government concept, it is important, that remittances can help to put more pressure on the democratization of developing countries. Fulfilment of these concepts, as well as the stability of remittances, implies, that this revenue supports sustainable development in poor countries. This thesis is based on the interpretative analysis and its aim is to embrace in its complexity the complicated connection between remittances and development concepts. Conclusions of this thesis are supported by the case study of Bangladesh.

Klíčová slova

Remittance, rozvojový diskurz, migrace, snižování chudoby, Bangladěš

Keywords

Remittances, development discourse, migration, poverty reduction, Bangladesh

Rozsah práce: 218 033 znaků.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 18. května 2017

Tereza Žižková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Irah Kučerové, Ph.D za odborné vedení mé diplomové práce, cenné rady a velkou trpělivost. Děkuji také své rodině za podporu během studia.

Obsah

ÚVOD	1
1. PROMĚNY ROZVOJOVÉHO DISKURZU A JEHO SOUČASNÉ KONCEPTY	7
1.1 HISTORICKÝ VÝVOJ ROZVOJOVÉHO DISKURZU	9
1.1.1 <i>Evolucionismus</i>	10
1.1.2 <i>Modernizační teorie</i>	12
1.1.3 <i>Strukturalismus a teorie závislosti</i>	15
1.1.4 <i>Neoliberalismus</i>	18
1.2 HLEDÁNÍ NOVÉHO PARADIGMATU NA PŘELOMU TISÍCILETÍ	22
1.2.1 <i>Alternativní přístupy k rozvoji</i>	26
1.2.2 <i>Rozvojová agenda OSN</i>	31
1.3 KONCEPTUALIZACE SOUČASNÉHO ROZVOJE	36
1.3.1 <i>Zplnomocnění (empowerment)</i>	36
1.3.2 <i>Vlastnictví (ownership)</i>	37
1.3.3 <i>Dobré vládnutí (good governance)</i>	38
1.3.4 <i>Trvale udržitelný rozvoj (sustainability)</i>	39
2. REMITENCE V KONTEXTU SOUČASNÉHO ROZVOJOVÉHO DISKURZU	40
2.1 CHARAKTERISTIKA REMITENCÍ.....	40
2.2 VÝZNAM REMITENCÍ PRO ROZVOJOVÉ ZEMĚ	46
2.2.1 <i>Rozvojové země</i>	46
2.2.2 <i>Remitence a rozvojové země</i>	49
2.2.3 <i>ODA - Official Development Assistance</i>	53
2.2.4 <i>FDI – Foreign Direct Investment</i>	55
2.2.5 <i>Stabilita remitencí ve srovnání s ODA a FDI</i>	59
2.3 MIGRACE A REMITENCE V PROMĚNÁCH ROZVOJOVÉHO PARADIGMATU	62
2.4 REMITENCE VE VZTAHU K VYBRANÝM KONCEPTŮM SOUČASNÉHO ROZVOJOVÉHO DISKURZU .	64
2.3.1 <i>Zplnomocnění (empowerment)</i>	64
2.3.2 <i>Vlastnictví (ownership)</i>	66
2.3.3 <i>Dobré vládnutí (good governance)</i>	67
2.3.4 <i>Trvale udržitelný rozvoj (sustainability)</i>	69
3. BANGLADÉŠ – PŘÍPADOVÁ STUDIE	74
3.1 PRACOVNÍ MIGRACE.....	74
3.2 VÝZNAM REMITENCÍ PRO EKONOMIKU BANGLADÉŠE	75
3.2.1 <i>Makroekonomický význam</i>	76
3.2.2 <i>Mikroekonomický význam</i>	78
3.2.3 <i>Neformální transfery</i>	80
3.3 REMITENCE A ROZVOJ.....	80
ZÁVĚR	85
SUMMARY	90
POUŽITÁ LITERATURA	92

Seznam použitých zkratk

CDF	Souhrnný rozvojový rámec (Comprehensive Development Framework)
DAC	Výbor pro rozvojovou spolupráci (Development Assistance Committee)
FDI	Přímé zahraniční investice (Foreign Direct Investment)
HDI	Index lidského rozvoje (Human Development Index)
HDP	Hrubý domácí produkt
HIPC	Vysoce zadlužené chudé země (Highly indebted poor countries)
HND	Hrubý národní důchod
HTA	Hometown Associations (typ krajanských spolků)
LDC	Nejméně rozvinuté státy světa (Least Developed Countries)
MDGs	Rozvojové cíle tisíciletí (Millennium Development Goals)
MMF	Mezinárodní měnový fond
NELM	Nová ekonomie pracovní migrace (New Economics of Labor Migration)
ODA	Oficiální rozvojová pomoc (Official Development Aid)
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (Organisation for Economic Co-operation and Development)
OSN	Organizace spojených národů
PRSP	Strategie ke snížení chudoby (Poverty Reduction Strategy Papers)
SAP	Programy strukturálního přizpůsobení (Structural Adjustment Programmes)
SB	Světová banka
SDGs	Cíle udržitelného rozvoje (Sustainable Development Goals)
UNDP	Rozvojový program OSN (United Nations Development Programme)
UNCTAD	Konference OSN pro obchod a rozvoj (United Nations Conference on Trade and Development)

USD americký dolar

WGI Worldwide Governance Indicators (indikátory pro posuzování vládnutí)

Úvod

Remittance, tedy finance či zboží, které migranti zasílají zpět do své země původu, se v posledních dvou dekadách staly fenoménem. Jejich objem až na drobné výjimky stabilně roste, což z nich dělá důležitý zdroj zejména pro rozvojové ekonomiky. Nelze se tedy divit, že je na ně upřena pozornost odborníků, kteří sledují schopnost remitencí nastartovat ekonomický růst těchto zemí a přispět k boji s chudobou. V literatuře převládá tendence zkoumat spíše jejich ekonomické aspekty, tato práce se nicméně zaměří na rozvojový potenciál remitencí v širší perspektivě. Jejím cílem bude zjistit, jak na tuto problematiku nahlíží současný rozvojový diskurz a nakolik rostoucí význam remitencí koresponduje s jeho paradigmaty.

K naplnění tohoto cíle by mělo vést zodpovězení tří výzkumných otázek. V první řadě bude nutné zodpovědět, *jaký dopad mají remittance na rozvojové ekonomiky a jak stabilní je tento finanční tok v porovnání s FDI a ODA?* V současné době převládá názor, že remittance jsou pro chudé země přínosné, protože zvyšují životní úroveň jednotlivých domácností a pomáhají růstu HDP nebo stabilizaci ekonomik. Na druhou stranu nelze opomíjet ani jistá rizika, která jsou s nimi spojena. Například to, že se recipienti mohou stát závislými na tomto příjmu, což je nebezpečné v případě jeho výpadku. Zároveň může docházet ke snižování produktivity práce v případě, že příjemci remitencí ztrácejí motivaci pracovat. Tato práce se proto zaměří na pozitiva stejně jako na negativa, která remittance rozvojovým zemím přinášejí, a to na mikroekonomické i makroekonomické úrovni. Zvláštní pozornost pak bude věnovat často zmiňované charakteristice remitencí, a sice jejich stabilitě a kontracyklickému charakteru, který se projevuje zejména v obdobích ekonomické či politické krize nebo po živelních katastrofách. Pro větší názornost a zasazení do kontextu zde práce nabídne srovnání s dalšími důležitými finančními toky – FDI a ODA.

Remittance představují soukromé transfery přímo do rukou recipientů, kteří s nimi mohou nakládat dle svého uvážení. Další výzkumná otázka, na niž se tato práce bude snažit hledat odpověď, proto zní: *přispívají remittance k tomu, že lidé v rozvojových zemích mohou svobodněji rozhodovat o tom, kam investují finance?* V rámci zkoumání dopadů remitencí na jednotlivé domácnosti bude tato práce

sledovat, jakým způsobem recipienti tyto prostředky nejčastěji využívají. To by mělo vést ke zjištění, zda jim remitence poskytují více možností a větší volnost v naplňování jejich potřeb, což odpovídá pojetí rozvoje tak, jak ho chápe například Amartya Kumar Sen (Sen, 1999).

Tím se ostatně dostáváme i k poslední výzkumné otázce, která se ptá, *nakolik tento přístup odpovídá současnému rozvojovému diskurzu*. To znamená, zda je podpora remitencí, stejně jako snaha o větší osamostatnění rozvojových zemí a jejich obyvatel, v souladu se současnými rozvojovými strategiemi. Aby ji bylo možné zodpovědět, bude nejprve nutné současný rozvoj konceptualizovat. Tato práce přitom bude vycházet z předpokladu, že se rozvojový diskurz přiklání k holistickému přístupu a snaže hledat řešení ve spolupráci s rozvojovými zeměmi, jež jsou podporovány v tom, aby samy dokázaly artikulovat své potřeby.

Na základě těchto předpokladů lze formulovat dvě hypotézy, jejichž platnost by mělo zodpovězení uvedených výzkumných otázek ověřit. *Remittance přispívají ke snižování chudoby a zaostalosti rozvojových zemí a Rostoucí význam remitencí je v souladu se současným paradigmatickým rozvojové pomoci*.

Tato práce bude založena na kvalitativním výzkumu. Jeho předmětem bude nejprve reflexe historického vývoje rozvojového paradigmatu, při níž se budu opírat především o sekundární zdroje. První část práce tedy bude mít převážně analyticko-kompilační charakter. Vhled do akademické debaty týkající se rozvoje předkládají například Timmons Roberts, Amy Hitte a Nitsan Chorev v publikaci *The Globalization and Development Reader: Perspectives on Development and Global Change*, případně Richard Peet a Elaine Hartwick *Theories of Development: Contentions, Arguments, Alternatives*. V této práci budou doplněny i pohledy kritických autorů Artura Escobara nebo Arama Ziaie. Následné vymezení současného rozvojového diskurzu bude vycházet zejména z myšlenek Jamese Wolfensohna, Jeffreyho Sachse nebo Amartyi Kumara Sena a povede k vymezení rozvojových konceptů – zplnomocnění (*empowerment*), vlastnictví (*ownership*), dobré vládnutí (*good governance*) a udržitelný rozvoj (*sustainable development*) – které vytvoří rámec pro další analýzu. Těžištěm této práce pak bude interpretativní výzkum vztahů mezi remitencemi a vybranými rozvojovými koncepty. Primární snahou tak nebude hledání přímé kauzality mezi remitencemi a rozvojem, ale především komplexní

zachycení souvislostí mezi nimi. Ty se liší v kontextu jednotlivých rozvojových zemí a nemohou být zcela zobecněny. Proto se tato práce zaměří na konkrétní stát a v závěru předloží případovou studii Bangladéše.

Stále rostoucí objem remitencí pochopitelně přitahuje zájem akademiků, což se projevuje mimo jiné tím, že literatura věnující se tomuto tématu, je velmi bohatá. Zmiňme například práce Dilipa Rathy, který v rámci Světové banky vede oddělení zaměřující se na migraci a remittance. Podílil se tedy mimo jiné i na materiálech této organizace jako je *Migration and Remittances Factbook*, jež bude důležitým podkladem pro tuto práci. Dalším významným sekundárním pramenem jsou texty Heina de Haase, který se věnuje dopadům migrace a tedy i remitencí na rozvojové země, například v článku *International Migration, Remittances and Development: Myths and Facts*. Různé motivace remitovat pak popisují Hilel Rapoport a Frédéric Docquier v textu *The Economics of Migrants? Remittances*.

Problematice remitencí s důrazem na jižní Asii se věnuje také publikace *Migrant Remittances in South Asia: Social, Economic and Political Implications* Mizanura Rahmana, Tan Tai Yonga a Ahsana Ullaha. Přímo prostředí Bangladéše pak mapuje text Toma de Bruyna a Umbareena Kudduse *Dynamics of Remittance Utilization in Bangladesh*, který poskytuje podrobné informace o využití remitencí v Bangladéši a jejich dopadech na ekonomiku země. Další souvislosti sleduje například článek Mahediho Masduzzamana *Workers' Remittance Inflow, Financial Development and Economic Growth: A Study on Bangladesh* nebo Munima K. Baraie *Development Dynamics of Remittances in Bangladesh*.

V českém prostředí se vztahem mezi remitencemi a rozvojem zabývají například Robert Stojanov, Wadim Strielkowski a Dušan Drbohlav (*Pracovní migrace a remittance: současné trendy v době ekonomické krize*). Důležitým materiálem pro tuto práci budou také vybrané statě z publikace *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace*.

Vliv remitencí na rozvojové země bude tato práce zjišťovat také prostřednictvím analýzy pramenů, přičemž bude vycházet zejména z dat Světové banky a Mezinárodního měnového fondu. Zde je však nutné upozornit, že právě v tomto směru je obecně výzkum remitencí velmi limitován. Neexistují totiž přesná data o transferech, protože řada migrantů k nim využívá neformální kanály, které statistiky institucí nemohou zaznamenat. Celkový objem remitencí je odhadován

na základě různých průzkumů a lze předpokládat, že neformální převody do rozvojových zemí převyšují ty formální. Dalším zdrojem dat, která zachycují situaci a chování recipientů remitencí přímo v Bangladéši, bude průzkum tamního statistického úřadu *Report of The Survey on Investment from Remittance 2016*.

Předkládaná diplomová práce bude rozčleněna do tří hlavních kapitol. Snahou první z nich bude popsat vybrané koncepty, jež udávají směr současnému rozvoji. Nejprve se však kapitola pokusí reflektovat, jakými proměnami prošlo rozvojové paradigma od konce druhé světové války až dodnes. Toto zasazení do historického kontextu je důležité, protože ukáže, jakým způsobem akademická obec došla k současnému pojetí rozvoje, které koncepty či strategie jsou dnes preferovány a proč tomu tak je.

S jistou mírou zjednodušení lze říci, že zpočátku byl rozvoj redukován čistě na ekonomický růst a byl charakterizován paternalistickým přístupem donorů ODA, zpravidla tedy zemí Severu a mezinárodních organizací. Důležitým aspektem bylo i to, že se stal předmětem mocenského souboje mezi Západem a Východem. Zprvu obecně platil předpoklad, že aby se země vymanily z chudoby, musejí projít stejným vývojem jako země vyspělé. Proti tomuto přístupu, který nerespektoval specifika jednotlivých rozvojových zemí, se zejména v průběhu 60. a 70. let ohrazovali strukturalisté a teorie závislosti. Za hlavní překážku růstu rozvojových ekonomik považovali závislost chudých periferních oblastí na bohatém jádru vycházející z kolonialismu. Razantní změnou pak prošlo rozvojové paradigma o dekádu později, kdy se do popředí dostal neoliberalismus a návrat k ekonomickým řešením chudoby. 80. léta byla charakteristická voláním po uvolnění trhu, které by mělo přinést potřebné změny uvnitř rozvojových zemí a tím nastartovat ekonomický růst (Preston, 1996; Haynes, 1996; Peet a Hartwick, 2015).

Návrat k sociálnímu rozměru pomoci a prosazování holistického přístupu zaznamenala až 90. léta ovlivněná bezprecedentními politickými změnami na mezinárodním poli, které způsobil konec studené války. V důsledku jistého zklamání z dosavadního vývoje v oblasti rozvojové pomoci se začala objevovat řada nových proudů i snahy o zcela nové definování rozvoje. Hlavní směr, z něž vychází současné rozvojové paradigma, nicméně udala změna politiky Světové banky pod vedením Jamese Wolfensohna. Reprezentovalo ji přijetí programu Souhrnného rozvojového rámce, který je pro současnost důležitý zejména teoretickými principy,

na nichž byl vystaven. Jde o snahu hledat dlouhodobé vize v součinnosti s příjemci pomoci, je kladen důraz na udržitelnost a zapojování širokého spektra aktérů do rozvoje (Wolfensohn, Fischer, 2000). Tento trend se odráží i v agendě OSN, která v roce 2000 přijala Rozvojové cíle tisíciletí, na něž v roce 2015 navázaly Cíle udržitelného rozvoje. Z tohoto pojetí rozvoje bude vycházet i tato práce, která se na tuto problematiku podrobněji zaměří ve druhé části první kapitoly, kde vymezí vybrané koncepty rozvoje a tím určí úhel pohledu, z něž budou posléze nahlíženy a analyzovány remitence.

Remitencím a jejich teoretickému ukotvení se bude věnovat druhá kapitola diplomové práce. A bude také klíčová pro zodpovězení výzkumných otázek a ověření předložených hypotéz. Nejprve nabídne stručnou charakteristiku remitencí, přičemž bude vycházet z jejich typologie Mezinárodního měnového fondu. Migrantní formou remitencí nejčastěji podporují své rodiny a ve většině tak dělají z pocitu solidarity s blízkými. Tato práce se nicméně bude zabývat i dalšími motivacemi pro remitování, řada transferů může být totiž určena ke konkrétním investicím, čímž se zvyšuje jejich rozvojový potenciál (Rapoport a Docquier, 2005). Další aspekt, kterému se bude práce věnovat, je již zmíněná problematika neformálních transferů. Za oficiální remitence označujeme ty, které procházejí bankovními institucemi a jsou tedy registrované a doložitelné. S těmi jsou však spojeny poměrně vysoké náklady, což migranty od využívání legálních kanálů odrazuje. Po shrnutí základních informací o remitencích druhá kapitola pojedná také o jejich pozitivních a negativních dopadech na rozvojové země, které zde již byly naznačeny, a bude se věnovat srovnání remitencí s FDI a ODA. Stěžejní pro tuto práci bude poslední část druhé kapitoly, která bude analyzovat vztah remitencí a jednotlivých konceptů současného rozvoje, jež budou vymezeny v první kapitole.

Třetí kapitola pak bude případovou studií, jejímž cílem bude ilustrovat závěry této práce v praxi. Fenomén remitencí je velmi komplexní, a proto jejich vliv nelze zcela zobecnit, aniž by došlo k přílišnému zjednodušení. Každá rozvojová země má svá specifika a různý politický, hospodářský či kulturní kontext, v jejichž důsledku se proměňují i dopady remitencí na tyto státy. Tato práce se proto zaměří na jednu konkrétní ekonomiku, tedy Bangladéš, aby se na jednotlivé aspekty mohla zaměřit podrobněji. Jde o zemi, která i přes jisté zlepšení ekonomické kondice stále patří mezi Nejméně rozvinuté země dle OSN. Zároveň je dlouhodobě jedním z největších příjemců remitencí na světě, což souvisí s poměrně bohatou tradicí pracovní migrace

ze země, a tyto prostředky jsou integrální součástí ekonomiky státu. Tato práce bude proto zjišťovat, jaký efekt mají remitence na Bangladéš na makroekonomické i mikroekonomické úrovni. Pokusí se také zjistit, jakým způsobem jsou v souvislosti s remitencemi uplatňovány popsané rozvojové koncepty a jak tedy remitence přispívají k rozvoji Bangladéše.

1. Proměny rozvojového diskurzu a jeho současné koncepty

Současný svět je plný nerovnosti. Zatímco na jedné straně je svět bohatého Severu, náš svět, kde se prodlužuje délka života a roste jeho kvalita, na straně druhé je chudý Jih, kde miliony lidí každý den bojují o přežití. Podle posledních odhadů z roku 2013 žije pod hranicí extrémní chudoby více než 10 % světové populace (Overview, 2016) – a co víc, naprostá většina těchto lidí je situovaná v oblastech subsaharské Afriky a jižní Asie. Trend rostoucí sociální nerovnosti navíc není patrný jen na globální úrovni, přes veškerou snahu jeho nárůst sledujeme uvnitř jednotlivých zemí (podrobněji Taking on inequality, 2016). Rozvojová studia si už déle než půl století kladou otázku, jaké jsou příčiny těchto nerovností, ale hlavně jak je překonat a jak zlepšit životní úroveň chudých. A stále odhalují větší komplexnost těchto problémů, čímž se postupně proměňuje rozvojový diskurz.

Rozvoj velmi dlouho byl – a do jisté míry je i dnes – ztotožňován s ekonomickým růstem, jehož ukazatelem je hrubý domácí produkt (HDP). Postupně se ale ukázalo, že tento údaj sám o sobě nestačí a že růst HDP nemusí nutně zlepšit životní úroveň všech obyvatel, protože chudoba má mnoho podob. K navedení rozvojového paradigmatu tímto směrem výrazně přispěli autoři jako bývalý ředitel Světové banky James Wolfensohn, ekonom Jeffrey Sachs nebo ekonom a filosof Amartya Sen, a právě z jejich díla čerpá i tato práce.

Nový přístup k rozvoji se snaží klást důraz na lidská práva a sociální rozměr pomoci a projevuje se i v praxi. Rozvojový program OSN (*United Nations Development Programme* – UNDP) vytvořil takzvaný Index lidského rozvoje (*Human Development Index* – HDI), tedy nový ukazatel, který se kromě ekonomické dimenze rozvoje snaží postihnout i tu sociální. Sleduje přitom tři hlavní kritéria, jedním je stále HDP, dalším je očekávaná délka dožití v dané zemi a nakonec vzdělání a gramotnost (Hokrová a Táborská, 2008, s. 104). Obdobně se přistupuje i k samotnému pojmu chudoba – důležitým ukazatelem je stále hranice extrémní chudoby, již stanovuje

Světová banka¹, ovšem s vědomím, že chudoba má mnoho dimenzí a je velmi relativní, to znamená, že v kontextu každé společnosti může být vnímána jinak (v tomto směru je významná zejména práce Sena). Například Sachs pak chápe chudobu jako neschopnost uspokojit základní životní potřeby – nedostatečný přístup k jídlu, nezávadné vodě, hygieně, přístřeší, zdravotní péči, základnímu vzdělání a základním službám jako je doprava, energie nebo spojení s okolním světem (Sachs, 2015, s. 140). A je to právě Sachs, kdo stál i u zrodu Rozvojových cílů tisíciletí, respektive Cílů udržitelného rozvoje OSN, které mají ekonomický, sociální i environmentální rozměr a jsou dalším příkladem změny paradigmatu v praxi.

Uvedená východiska budou základem pro tuto práci, nicméně je důležité hned v úvodu říci, že rozvojový diskurz je velmi široký a neexistuje jediná definice rozvoje – naopak, rozvojoví teoretici pracují s mnoha koncepty a sám pojem „rozvoj“ dokonce bývá zpochybňován. Kritičtí jsou k němu zejména poststrukturalističtí nebo postkoloniální autoři. Například Ziai argumentuje tím, že rozvoj je vágní pojem, který má navíc příliš mnoho negativních konotací. Opuštěním konceptu rozvoje by bylo možné zbavit se těchto konotací, a přitom zachovat snahu analyzovat sociální nerovnosti a snažit se globálně zlepšovat životní podmínky chudých lidí (Ziai, 2016, s. 67).

Abychom ale pochopili, jakým způsobem společnost k současnému pojetí rozvoje dospěla, musíme se podívat do minulosti. Tedy na to, jak se postupně proměňovalo rozvojové paradigma a co ovlivňovalo přístup bohatého světa k chudým zemím. První část této kapitoly proto obsahuje přehled vybraných myšlenkových proudů, které se objevovaly v oboru rozvojových studií, jejich hlavní teze a zasazení do historického kontextu. Její druhá část se pak zaměří na přístupy, které v rozvojových studiích převládají v posledních třech dekadách. Cílem této části pak bude popsat hlavní koncepty, s nimiž pracuje současné rozvojové paradigma vycházející především ze strategií Světové banky a Organizace spojených národů.

¹ Hranice extrémní chudoby stanovuje minimální výši příjmu k zajištění nejzákladnějších potřeb. Od roku 2015 je hranice extrémní chudoby 1,90 USD na den. Podle posledních odhadů z roku 2013 žije pod touto hranicí asi 767 milionů lidí (Overview, 2016).

1.1 Historický vývoj rozvojového diskurzu

Počátek rozvojových studií můžeme označit za reakci mezinárodních vztahů na rozdílný vývoj v chudých a bohatých zemích, a to zejména v souvislosti s procesem dekolonizace a s ním spojeným vznikem nových států. Tento obor se začal formovat ve 40. letech² a zájem o něj přirozeně stoupl zejména v období po druhé světové válce, které je spojeno jednak se zmíněným procesem dekolonizace, ale také se studenou válkou, jež přispěla k tomu, že se otázka směřování takzvaných zemí „Třetího světa“ dostala do popředí. Ostatně, i toto rozdělení na „První“, „Druhý“ a „Třetí“ svět pochází právě z 50. let³, tedy počátku studené války, kdy se jednotlivé státy ubíraly buď proamerickým směrem vývoje, nebo zvolily prosovětskou orientaci. Dle toho pak spadaly do sféry vlivu jedné z velmocí.

Ekonomicky méně rozvinuté země Latinské Ameriky, Asie nebo Afriky, které se v té době snažily vyrovnat s dopady kolonialismu způsobujícími hospodářskou, sociální a politickou zaostalost, se automaticky vyčlenily do třetího bloku (Haynes, 1996, s. 3)⁴. V důsledku tohoto vývoje také vznikl koncept, který byl zásadní pro začátek rozvojových studií, a sice nerozvinutost (*underdevelopment*) a nutnost odstranit ji. Jeho začlenění do politické agendy se pomyslně datuje od inauguračního projevu prezidenta Spojených států Harryho Trumana z roku 1948, který avizoval konec „starého imperialismu“ a nastolení „konceptu demokratického spravedlivého údělu“ (Zíková, 2007, s. 59). Na přelomu 40. a 50. let tedy došlo podle Daňka k tomu, že: „*Diskurz kolonialismu, usilující přinést lidem z periferie evropskou vědu, racionalitu, efektivitu a „pokrok“ cestou přímé kontroly, byl v této době nahrazen diskurzem rozvoje, snažícím se dosáhnout stejných cílů prostřednictvím intelektuální a materiální asistence rozvojových zemí, „Zaostalé“ země třetího světa bylo třeba „rozvinout“ podle západního (nebo východního) vzoru.*“ (Daněk, 2000, s. 47). A právě v zde na pole rozvojové pomoci vstupuje také geopolitický a strategický rozměr tak, jak jej zdůrazňuje například Hans J. Morgenthau. Ten poukazuje na to, že donor zpravidla sleduje své vlastní mocenské zájmy a snaží se pomocí získat výhody či

² Snaha o uchopení rozvoje se objevovala již dříve, byla ovšem spjata s kolonialismem. Proto někteří autoři upozorňují, že hospodářský rozvoj zemí třetího světa jako takový se mohl začít formovat až po rozpadu koloniálního systému ve 40. a 50. letech. Do té doby nebyl jejich rozvoj záměrem mocností, protože neodpovídal tehdejšímu nastavení dělby práce a obchodních modelů. (Thorbecke, 2006, s. 1-3)

³ Termín poprvé použil francouzský demograf a ekonom Alfred Sauvy v roce 1952 (Haynes, 2005, s. 3).

⁴ Do Třetího světa byly nicméně, jak poznamenává Rapley, řazeny i chudé země, které se samy hlásily ke komunismu (srov. Rapley, 2002, s. 10).

v tomto případě kontrolu (Morgenthau, 1993, 91-94).⁵ Tento fenomén zdůrazňuje i Arturo Escobar – podle něj se na konci 40. let soupeření mezi Západem a Východem přesunulo do Třetího světa. Rozvoj se stal jednou z jeho strategií a také nástrojem pro rozšiřování industrializace (Escobar, 1995, s. 32-35). Toto soupeření se přitom neomezovalo pouze na ekonomickou rovinu, ale projevovalo se například také institucionálními požadavky Západu.

1.1.1 Evolucionismus

V 50. letech minulého století vycházelo pojetí rozvoje zejména z ekonomického růstu. Rozvojová ekonomie věřila, že růst HDP sám o sobě může překonat nerovnosti ve světě. To bylo víceméně v souladu s vývojem, jakým prošly evropské industrializované země. Rozvojová studia byla logicky zásadně ovlivněna keynesiánskou ekonomii, kterou přijaly západní země, a i v nich tedy posilovala role státu (např. Peet a Hartwick, 2015). Toto pojetí bylo ukotvené i brettonwoodským systémem. Evropa posílená Marshallovým plánem intenzivně investovala do rozvoje infrastruktury zničené válkou. První paradigma rozvojových studií proto stavělo na zkušenostech, které získaly rozvinuté země, a vycházelo z premisy, že při dodržení stejného postupu čeká rozvoj i země chudé.

Pro toto období je signifikantní také pojetí rozvoje jako evoluce. Tento lineární rozvojový model nebral v potaz specifika zemí třetího světa; vycházel z toho, že každá společnost musí projít určitým vývojem a že málo rozvinuté země nastoupí na cestu, po které se vydaly vyvinuté sáty – jen se zpožděním. Jedním z nejvlivnějších autorů v tomto směru byl Walt W. Rostow⁶. Ve své knize *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto* v roce 1960 prezentoval rozvojovou teorii růstu, která se zakládala na předpokladu, že každá společnost, a tedy každý stát, musí projít pěti stádii:

Tradiční společnost (*Traditional society*) má limitované schopnosti produkce a její ekonomika je zaměřená na zemědělství. Disponuje pouze primitivními

⁵ Např. Wolfgang Sachs označuje celý koncept „rozvoje“ za ideologickou zbraň Spojených států v konfliktu mezi Západem a Východem, který je dávno překonán. (In Schuurman, 2010, s. 10).

⁶ Myšlenka, že určitá společnost dosáhne růstu skrz různá stádia, však nebyla v Rostowově době nová. Objevila se např. u autorů jako Friedrich List, Bruno Hildebrand, Karl Bucher, Werner Sombart nebo Henri Piernne. A samozřejmě v marxistické teorii, vůči níž se Rostow ve svém díle vymezoval (podrobněji např. Peet a Hartwick, 2015, s. 143)

technologiami. Je pro ni typická silně hierarchizovaná společnost a velmi malá sociální mobilita. Hodnotový systém je založen na fatalismu, je iracionální.

Prerozvojové stádium (*Preconditions for take-off*) je charakterizováno rozvojem manufakturního kapitalismu. Investuje se nejen do zemědělství, ale i do průmyslu (silná industrializace). Dochází k větší centralizaci státu, vznikají banky, investice zvyšují objem obchodu, buduje se infrastruktura a rozšiřuje se vzdělání. Společnost je nicméně stále charakterizována využíváním převážně tradičních postupů, převládají tradiční hodnoty. Historickou paralelou je pro Rostowa Evropa v 17. a na začátku 18. století. Poukazuje na to, že pro získání předpokladů ekonomického růstu jsou zpravidla potřebné vnější stimuly.

Rozběh (*Take-off*) Rostow označuje za „velký předěl v životě moderních společností“, období, kdy jsou překonány všechny překážky stálého růstu. Impulsem pro *Rozběh* jsou hlavně technologického rázu (stavba železnic, nové továrny...), důležité jsou ale i politické změny. Pro tuto fázi je zásadní schopnost vytvoření takového institucionálního rámce, který bude schopen kumulovat kapitál a reinvestovat zisky – jen tak je možné udržet stálý růst. Poměr čistých investic k národnímu důchodu musí přesahovat 10 %. Roste zaměstnanost v průmyslu, rozšiřuje se podnikatelská vrstva.

Zralost či Dosahování zralosti (*The drive toward maturity*) je obdobím, v němž dochází k rozšíření technologií do všech oblastí hospodářství, dochází k jeho diverzifikaci. Zvyšuje se životní úroveň společnosti, ekonomický růst přesahuje růst populační. Úspory dosahují až 20 %. Společnost je *Zralá* ve chvíli, kdy je její podnikatelské a technické dovednosti stačí, aby vyprodukovala vše, co potřebuje.

Stadium vysoké masové spotřeby (*High mass consumption*) je konečným stádiem vývoje, kdy hlavní průmyslová odvětví produkují zboží dlouhodobé spotřeby. Reálné výnosy vzrostou tak, že spotřeba velké části společnosti se zdaleka neomezuje na to nejnужnější. Pracovní síla se soustřeďuje převážně ve městech, a to v administrativě. Společnost může uvolnit zdroje do sociální oblasti. (Peet a Hartwick 2015, s. 143-146; Kučerová 2011, s. 74).

Rostowova teorie našla velké uplatnění zejména díky své obecnosti a svému načasování. Tím, že se vymezovala vůči Marxovi a naznačovala, že země pod vlivem SSSR v podstatě kopírují vzor Západu, byla velmi dobře využitelná politickou reprezentací USA (Preston, 1996, s. 175-177). Tato ideologická podjatost a obecnost se později staly základem kritiky tohoto modelu. Nedokázal totiž postihnout diverzitu

zemí Třetího světa a kulturní rozdíly mezi jednotlivými státy. Zúžením problematiky rozvoje čistě na ekonomický růst opomíjel další důležité aspekty jako vzdělání, rozvíjení sociální oblasti a institucí. Navíc v něm chyběl důraz nejen na vztahy mezi společnostmi, ale i na vztahy uvnitř jednotlivých společností (Haynes, 1996, s. 8-9).

Crewe a Harrison také podotýkají, že evolucionismus obecně v podstatě ospravedlnil zásahy Západu v méně vyvinutých bývalých koloniích. A to tím, že deklaroval, že jen vliv bohatých a vyspělých zemí mohl těm chudým zajistit, aby se vydaly takzvaně správným směrem. Jedinou změnou bylo přeformulování výrazů jako „primitivní“ na „tradiční“ nebo „lokální“, zatímco z „civilizovaného“ se stalo „moderní“ (Crewe a Harrison 1998, s. 30).

Tento přístup přesto našel uplatnění i v následujících letech a dal základ dalšímu paradigmatu. Ještě než k němu ale přejdeme, je vhodné uvést i další autory, kteří významně ovlivnili počátky rozvojových studií. Jsou to Roy Harrod a Evsey Domar, kteří v Harrod-Domarově teorému vysvětlili vztah mezi úsporami, akumulací kapitálu a investicemi (Preston, 1996, s. 160). Dalším vlivným dílem byla práce Paula Rosenstein-Rodana, který na příkladu východoevropských ekonomik dokazoval, že chudé oblasti vyžadují intenzivní a rychlou industrializaci. Tu měl zajistit takzvaný „velký skok“ („*big push*“), což byla teze publikovaná v článku z roku 1943 *Problems of Industrialization of Eastern and South-Eastern Europe*. Byla založená na předpokladu, že je nutné zvýšit investice do chudých oblastí, čímž se uvolní pracovní síla z venkova. S jejím využitím a přesunem kapitálu do těchto regionů bude možné urychlit proces industrializace (podrobněji Rosenstein-Rodan, 1943). Na nutnosti industrializace se zakládaly i další modely – například teorie začarovaného kruhu Ragnara Nurkse⁷ z roku 1953 nebo duální ekonomika W. Arthura Lewise⁸ z roku 1954.

1.1.2 Modernizační teorie

Jestliže nástroje k řešení rozvojové problematiky byly zpočátku především ekonomické, pak teorie modernizace byla odpovědí i dalších sociálněvědních oborů, zejména sociologů a politických vědců. Tato teorie dominovala rozvojovému

⁷ Nurkse identifikoval problém chudých zemí jako začarovaný kruh. Z něj je může vyvést silně intervenující stát schopný akumulovat kapitál. (Escobar, 1995, s. 76)

⁸ Myšlenka, že v nerozvinutých zemích funguje duální ekonomika, která je důsledkem toho, že vedle sebe působí moderní komerční sektor a chudý tradiční sektor. Tyto oblasti se liší produktivitou i podmínkami na trhu práce. (Peet a Hartwick, 2015, s. 80)

diskurzu zejména v 60. letech 20. století, než byla nucena ustoupit do pozadí pod tíhou kritiky, o níž bude řeč níže. Modernizace se již nespokojovala pouze s ekonomickým růstem (přestože ho dál považovala za zásadní), ale zasahovala do i do sociální, kulturní a politické oblasti. Teorie navazovala na myšlenky evolucionismu⁹, což se projevilo například přijetím hodnotové dichotomie mezi „tradičním“ a „moderním“. Tedy že „tradiční“ člověk, je iracionální, fatalistický a silně orientovaný na svou komunitu. Je tak ve všech směrech protipólem „moderního“ člověka. Toho například Inkeles v práci *Becoming modern* klasifikuje jako: informovaného a aktivně se zapojujícího občana, který má smysl pro vlastní výkonnost (mj. dokáže aktivně řídit svůj osud), vysoce nezávislého (zejména v osobním životě) a otevřeného novým myšlenkám a zkušenostem, čili kognitivně-flexibilního (Inkeles, 1975, s. 328). Toto rozdělení ovšem podle Crewe a Harrison naznačuje, že „jiné než „moderní kultury“ jsou jednoduše dané a jejich charakteristika je určována pouze tím, že je někdo jiný identifikuje a následně změní.“ (Crewe; Harrison, 1998, s. 43) To samozřejmě evokovalo nutnost paternalistického přístupu, který nezohledňoval specifika jednotlivých států a spíše se je snažil přetvořit.

Není tedy překvapivé, že modernizační teorie zdůrazňovala především roli institucí vyspělého světa, které vnímala jako nositele modernizace. Jejich následování pak mělo pomoci k přeměně tradičních společností. Iniciátorem a hlavním aktérem rozvojové strategie byl proto pochopitelně stát, podle Daňka: „*Ve vyspělých zemích vedlo keynesiánské myšlení v této době k posílení role státu při regulaci ekonomického a společenského vývoje a bylo považováno za samozřejmé, že tento vzor budou následovat i rozvojové země. ...Obdobou sociálního státu (welfare state) v Evropě se stal v rozvojových zemích rozvojový stát (development state) charakterizovaný zasahováním státu prakticky do všech oblastí lidského života a nárůstem státní byrokracie.*“ (Daněk, 2000, s. 49). Základem byla změna v chování rozvojových zemí a přijetí vzoru Západu, který ukazoval cestu ve všech oblastech:

⁹ Řada publikací považuje evolucionismus dokonce za součást modernizační teorie. Zejména pak práci W. W. Rostowa, kterou někteří autoři vnímají jako vyvrcholení modernizace (srov. např. Peet a Hartwick, 2015).

demokratizaci, vzdělání, industrializaci, zemědělství nebo kultuře. Na reformy v těchto oblastech se přesto Západ aktivně a systematicky nezaměřoval¹⁰.

Na silný stát a jeho ekonomiku spoléhala i Světová banka, která předpokládala, že získané bohatství se dostane do všech vrstev společnosti – *trickle down*. Základem tak byly velké projekty pumpující investice do průmyslu a infrastruktury (Lindner a Strnad, 2006, s. 123). Vzhledem k ekonomické povaze modernizační teorie a modelů, které užívala, nepřekvapí, že hlavním ukazatel rozvoje byl hrubý domácí produkt (HDP) a hrubý národní produkt (HNP) a tyto hodnoty přepočtené na obyvatele. To sice umožnilo rozmístit země na pomyslné škále rozvoje – kritéria byla ovšem stanovena těmi, kdo se v tomto žebříčku umístili vysoko (Zíková, 2007, s. 64). Mezi nejvlivnější autory, kteří přispěli k rozvoji tohoto směru, se řadí již zmínění R. Nurkse, P. Rosenstein-Rodan, W. A. Lewis, A. Inkeles a také G. Myrdal, A. O. Hirschman či K. Maudelbaum.

Pro tuto práci je důležité, že developmentalisté a zastánci neoklasické ekonomie a modernizačních teorií považovali důsledky migrace, zejména remittance, za prospěšné rozvoji. Panovalo přesvědčení, že právě pohyb kapitálu (tedy mj. remittance) a přenos znalostí jsou tím nutným impulzem pro nastartování rozvoje (de Haas, 2007 b., s. 8). Do začátku 70. let tedy převažoval názor, že migrace vede k transferům mezi Severem a Jihem, které do rozvojových oblastí přinášejí investiční kapitál a zároveň konfrontují takzvané tradiční společnosti s liberálními a demokratickými myšlenkami moderních kultur (Rahman, Yong a Ullah, 2014, s. 14).

Modernizační teorie měla navzdory své popularitě od počátku i řadu kritiků. Jejich výtky byly obdobného charakteru jako v případě Rostowovy teorie - tedy že byla až příliš zatížena dobovou ideologií a že její univerzalita a linearita nedokázala uchopit problémy různorodého Třetího světa. „*Západní země jako první dosáhly modernosti, a proto měly zbytku světa sloužit jako model. Rozvoj v 50. a 60. letech byl tedy chápán jako proces nápodoby.*“ (Hettne, 1983, s. 250) Jinými slovy, teorie byla postavená na formulaci rozdílů mezi „moderním“ a „tradičním“, specifika chudých zemí ale nerespektovala, což odsoudilo k neúspěchu mnoho projektů. Na přelomu 60. a 70. už bylo navíc patrné, že ani mohutné investice v rámci oficiální rozvojové

¹⁰ Podle Escobara se zde projevil vliv Lewisova modelu duální ekonomiky. Rozvoj se zaměřoval na hospodářství, pro jehož růst bylo vše tradiční – tedy zaostalé a spojené se sociální oblastí – pouhou překážkou. (Escobar, 1995: 78)

pomoci nepřinesly požadované výsledky, tedy že ekonomický růst nepomohl chudým, kteří se naopak vzdalovali od bohatších vrstev. Rozčarování způsobilo i to, že v důsledku strategických zájmů mocností se ve většině nově nezávislých zemích chopily moci autoritářské režimy (Lindner a Strnad, 2006, s. 123). V tomto období se pak proto začala objevovat řada kritických směrů, které požadovaly změnu rozvojového diskurzu a nové uspořádání světového trhu.

1.1.3 Strukturalismus a teorie závislosti

Počátky strukturalismu se v kontextu rozvojových studií nejčastěji spojují s působením Raúla Prebische v čele Hospodářské komise OSN pro Latinskou Ameriku (ECLA/CEPAL) a snahou vysvětlit inflaci v tomto regionu¹¹. Prebisch se zabýval tím, proč rozvoj v industrializovaných zemích nutně nevedl k ekonomickému růstu v zemích chudých a upozorňoval na sociální, kulturní a historické rozdíly mezi oblastmi. Své závěry publikoval v roce 1950 v publikaci *The Economic Development of Latin America and its Principal Problems*. Nezávisle na ní se přibližně ve stejné době objevila práce ekonoma Hanse Singera *Relative prices of exports and imports of under-developed countries*. Jejich myšlenky se později spojily v takzvaném Prebisch-Singerově teorému. Ten rozděloval svět na dvě oddělené sféry – ekonomické centrum v Evropě a Spojených státech a periferii, která zahrnovala ekonomicky slabší země Latinské Ameriky, Afriky a Asie. Vymezoval se proti ekonomii postavené na Ricardově teorii komparativních výhod, založené na specializaci jednotlivých zemí. Prebisch argumentoval tím, že právě orientace Latinské Ameriky na export způsobuje její zaostalost, protože země periferie jsou kvůli zhoršujícím se směnným relacím znevýhodněné v mezinárodním obchodě (Preston, 1996; Peet a Hartwick, 2015). Pokud měly chudé země alespoň udržet krok s těmi bohatými, musely vyvážet stále více primárních komodit, aby byly schopné dovážet zpracované zboží. Prebisch viděl jedinou možnost, jak se vymanit ze začarovaného kruhu: změnit strukturu ekonomiky zemí Třetího světa tak, aby byla více založená na industrializaci a méně na zemědělství (Rapley, 2002, s. 14).

¹¹ Přestože například podle Cheneryho leží počátky strukturalismu v pracích P. Rosenstein-Rodana, R. Nurkse, A. Lewise nebo G. Myrdala. Tedy těch, kteří předpokládali, že zásahy státu do ekonomiky pomohou překonat překážky, které chudým zemím bránily v rozvoji. H. W. Arndt pak hledá kořeny ekonomického strukturalismu ještě hlouběji v historii (podrobněji Arndt, 1985).

Prebisch-Singerův teorém doporučoval využití strategie industrializace substituující dovoz (*import substitution industrialization*). Ta měla vést k nahrazení importu domácí produkcí, a tím pádem k větší soběstačnosti země. Předpokladem byla státem vedená industrializace, zahraniční kapitál a zavedení ochranných cel, což mělo vést ke stimulaci domácí poptávky a vzniku domácího kapitálu, který by bylo možné dále investovat do rozvoje průmyslu (Daněk, 2000, s. 49)¹².

Rapley poukazuje na to, že ačkoliv strukturalisté upozorňovali na rozdílný kontext chudých a bohatých zemí, jejich přístupy vycházely z modernizačních teorií (autoři například zdůrazňovali nutnost zahraničních investic). Zastánci strukturalismu se ohrazovali zejména proti tomu, aby byla neoklasická ekonomie považována za univerzálně platnou pro všechny země. Postupem času se nicméně objevila druhá, mnohem radikálnější generace strukturalistů, která se proti modernizaci ostře vymezila (Preston, 1996, s. 189). Řada východisek strukturalismu navíc inspirovala i levicové myslitele a tím položila základ pro teorii nezávislosti.

Teorie závislosti¹³, stejně jako strukturalisté, považuje za základní problém povahu uspořádání světové ekonomiky, která je rozdělená mezi bohaté jádro a chudé periferie. Hlavní překážkou zabraňující růstu chudých zemí je pak závislost periferií na jádru, která má svůj původ v době kolonialismu. Teorie závislosti sleduje politickou a strategickou linii příčin nerovnosti. Rozvoj Západu je podle ní výsledkem vytvoření kapitalistické světové ekonomiky, jež vede k vykořisťování chudých zemí. Tím jim Západ zabraňuje v ekonomickém růstu a způsobuje, že tyto země zůstávají takzvaně nerozvinuté (Haynes, 1996, s. 6).

Teorie závislosti se začínala formovat už v průběhu 50. let, její počátky se pojí hlavně se jménem marxistického teoretika Paula A. Barana. Největší pozornosti a popularitě se ovšem těšila na konci 60. a v průběhu 70. let. Za jednoho z jejích hlavních představitelů je považován André Gunder Frank, který se zaměřil na situaci v Latinské Americe. V díle *Capitalism and Underdevelopment in Latin America* se

¹² Strategie měla zpočátku velmi dobré výsledky a skutečně vedla k rapidnímu rozvoji a modernizaci průmyslu v zemích Třetího světa. Je otázka, jestli by k tomu došlo bez intervencí státu a při spolehnutí se na liberální trh. Právě od jeho zastánců se ovšem později dočkala kritiky – podle některých teoretiků totiž vedla k produkci drahých a málo kvalitních produktů, zanedbanému zemědělství a ukotvení potřeby zahraničních investic (Peet a Hartwick, 2015, s. 78-79).

¹³ Teorie závislosti, tak jak termín používá i tato práce, neoznačuje pouze jedinou teorii. Jde spíše o soubor levicových proudů a konceptů, které se ve svých přístupech mohou výrazně lišit. Pro účely a rozsah této práce ovšem není zásadní jejich rozčlenění jako spíše shrnutí východisek, na nichž tyto proudy staví.

přímo vymezil vůči myšlenkám W. Rostowa. Argumentoval tím, že jeho teorie o stádiích růstu neodpovídá historickému ani současnému vývoji. Vývoj rozvinutých zemí tak, jak ho popisoval Rostow, byl podle Franka možný jen proto, že bohaté země čerpaly zdroje z Třetího světa, a tím zabraňovaly jejich růstu (Randall; Theobald, 1998). Frank také podotýká, že zaostalost zemí není způsobená zastaralými institucemi nebo nedostatkem kapitálu v opomíjených regionech. Příčinou zaostalosti je podle něj stejný proces, který jinde generuje hospodářský růst, a tím je rozvoj kapitalismu (Frank in Roberts, Hite a Chorev, 2015, s. 109).

Frank nevěřil, že nerovnost mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi časem vymizí, ani že ji lze odstranit změnou ve společnosti. Za jediné možné řešení považoval to, aby chudé státy chránily své trhy před propojením s bohatšími ekonomikami. Tento koncept si ovšem získal řadu kritiků, kteří nepovažovali takové řešení za proveditelné ani zcela výhodné pro rozvojové země. Také na tom stavěl další směr představitelů teorie závislosti reprezentovaný například Fernandem Henriquem Cardosou (Roberts, Hite a Chorev, 2015, s. 99-100).

Cardoso se více zaměřoval na kontext jednotlivých zemí. Zkoumal jejich společenské vazby a fungování elit. Dospěl k názoru, že v řadě zemí Třetího světa „dochází k vnitřní strukturální fragmentaci a vzniku takzvaných „vnitřních kolonií“. Tento proces je důsledkem toho, že se vyspělá odvětví chudých ekonomik včleňují do mezinárodního kapitalistického systému. Méně rozvinutá odvětví a sociální sektor sice fungují nezávisle na nich, přesto jsou jim de facto podřízeny, a proto jsou v nevýhodě. (Cardoso in Roberts, Hite a Chorev, 2015, s. 120). Strukturalistické pojetí teorie závislosti výrazně ovlivnilo také práci sociologa Immanuela Wallersteina, který ve studii *The Modern World System* formuloval teorii světového systému. Ten zavádí pojem světoekonomika, která utváří celosvětový kapitalistický systém. V jeho rámci je svět rozdělen na jádro, semiperferie a periferie, jejichž vztah je v důsledku strategického a politického soupeření dynamický a konfliktní (Kučerová, 2011, s. 84).

Ve vztahu k migraci v této době převládal spíše skepticismus, který přetrval až do 90. let (respektive do přelomu tisíciletí, kdy můžeme mluvit o plné podpoře pozitivního přístupu k migraci jako částečného řešení rozvojových problémů). Jak naznačuje výše zmíněná Cardosoova teze, panovala především obava z emigrace schopné pracovní síly a vzdělaných lidí (a to nejen v rámci mezinárodní, ale i vnitřní migrace – tedy z rurálních oblastí do měst), která by mohla vést dokonce

k prohlubování chudoby v dotčených regionech. Šlo tedy typicky o obavy z takzvaného odlivu mozků (*brain drain*), které popsal Walter Adams (de Haas, 2007 b., s. 40). Všeobecná skepse nebyla namířena přímo proti remitencím, ty ovšem nebyly považovány za natolik pozitivní průvodní jev, aby vyvážil ostatní negativa, která s sebou podle autorů migrace přináší. Frank dokonce poukazoval na to, že remitence slouží pouze k okamžité spotřebě recipientů a ne k investicím do rozvoje. Navíc podle něj mohou snižovat motivaci zlepšovat situaci přímo v rozvojových zemích, které se příliš spolehnou na příjem ze zahraničí. Spíše než přínos v nich tedy viděl nástroj k dalšímu prohlubování závislosti rozvojových zemí na bohatých státech (Rahman, Yong a Ullah, 2014, s. 15).

V polovině 80. let zesílila kritika teorie závislosti. Její oponenti připomínali, že nedokázala předpovědět ani příliš uspokojivě vysvětlit růst nově industrializovaných států východní Asie¹⁴. Jejím nedostatkem bylo i to, že se příliš soustředila na vnější faktory a fungování světa jako systému namísto toho, aby přicházela s praktickými řešeními. Stranou nechávala vnitřní problémy jednotlivých zemí a opomíjela své vlastní chyby v hospodářské politice, což nebylo příliš populární v okamžiku, kdy se řada z nich potýkala s problémy s korupcí a autoritářskými vládami (Haynes, 1996, s. 11-12). Do oblasti rozvojových studií v této době vstoupili neoliberalní teoretici, kteří se v přístupu k rozvoji opět soustředili na ekonomická řešení.

1.1.4 Neoliberalismus

Za změnou paradigmatu na přelomu 70. a 80. let stály bezprecedentní změny ve světové ekonomice i politice. Na začátku zhoršení celosvětového hospodářského klimatu stály ropné šoky v 70. letech. Na chudé země dopadly mimo jiné zdražením importu a později poklesem cen primárních surovin, tedy jejich nejdůležitějších exportních artiklů. Obojí tedy vedlo ke zhoršení směnných relací obchodu. Dluhové zatížení zemí Třetího světa navíc začalo být neúnosné. Státy si zejména v uplynulých

¹⁴ Ačkoliv této kritice se řada teoretiků brání. Hettne podotýká, že úspěchy nově industrializovaných zemí (*Newly Industrialized Countries – NIC*) a to, že není možné, aby stejný postup napodobily všechny země, ukazuje, že uspějí jen „vybrané“ země – například ty s dobrou zeměpisnou polohou. Fenomén NIC je proto nutné zkoumat v kontextu světové ekonomiky, o což se snažila právě teorie závislosti (srov. Hettne, 1983, s. 257-258).

dvou dekáдах půjčovaly od zahraničních věřitelů, aby měly dostatečný kapitál na industrializaci a modernizaci svých ekonomik¹⁵. V 80. letech se celosvětově zvýšily úrokové sazby, což znamenalo, že pro chudé země bylo ještě obtížnější splácet, prohlubovalo to jejich zadlužení a zároveň znemožňovalo získávat další půjčky. Prakticky jedinými ochotnými věřiteli se staly instituce jako Světová banka a Mezinárodní měnový fond. Situace byla tak vážná, že otřásla mezinárodním finančním systémem a přinesla otázku jeho přehodnocení (Thorbecke, 2006, s. 15-19; Roberts; Hite a Chorev, 2015).

Neméně důležitý byl ovšem vývoj bohaté části světa, který umožnil, aby se neoliberální doktrína dostala do popředí. Do čela nejbohatších států, Velké Británie, Spojených států, Německa nebo i Švédska, se dostaly konzervativní vlády, které své působení spojily právě s neoliberalismem. Také tato změna byla v podstatě důsledkem ropných šoků. Ukázalo se, že keynesiánské přístupy charakteristické státním intervencionismem, které do té doby převládaly, podle kritiků neuspokojivě reagovaly na aktuální problémy. Neoliberální teoretici kritizovali zásahy státu, které podle nich vedly ke zbytečnému přetlaku ve veřejném sektoru, neefektivně fungující státní podniky nebo státní zásahy do tržních mechanismů (Ziai, 2016). Neoliberalismus naopak prosazoval konec etatismu, liberalizaci trhu, která měla zajistit efektivnější alokaci zdrojů a strukturální změny v ekonomice.

Přehodnocení přístupu ve stejném duchu se dočkala i oblast rozvojové pomoci¹⁶, protože i zde neoliberalismus, jehož teoretické základy se opíraly o neoklasické ekonomické strategie, hledal za neúspěchy keynesiánství. V rámci rozvojových strategií se de facto vrátil dřívější přístup, který předpokládal, že změny uvnitř zemí (tentokrát způsobené uvolněním trhu) samy povedou k ekonomickému růstu: „byly rehabilitovány verze dotační ekonomické politiky šedesátých let, což vedlo k opětovnému zdůraznění ekonomického růstu na úkor sociálních aspektů rozvoje.“ (Zíková, 2007, s. 68) Základem byla politika prosazovaná mezinárodními měnovými institucemi, její principy jsou obecně známé pod pojmem *Washingtonský*

¹⁵ Jak upozorňují Lindner a Strnad, chudé země nebyly jen v pozici obětí. Na jejich zadlužení se podepsalo i nezodpovědné hospodaření jejich vlád, bezúčelné půjčky a schodky rozpočtu, stejně jako korupce (Lindner; Strnad, 2006, s. 126).

¹⁶ John Toye nazval razantní změnu paradigmatu „kontrarevolucí v rozvojové teorii i politice“ (Ziai, 2016, s. 45).

*konsenzus*¹⁷ dávajícím najevo shodu mezi Mezinárodním měnovým fondem a Světovou bankou. Prosazování této politiky měly zajistit programy strukturálního přizpůsobení (*Structural Adjustment Programmes – SAP*). Ekonom Robert Cassen podotýká, že SAP měly mít pouze preventivní charakter. Vzhledem k měnicímu se prostředí na světovém trhu se ale ukázalo, že rozvojové země vyžadovaly rozsáhlé strukturální reformy, aby mohly pružněji reagovat (podrobněji Cassen, 1994).

Tyto programy však vzbudily poměrně silnou kritiku a neoliberalní 80. léta bývají dokonce označována za „ztracenou dekádu vývoje“. Částečně může být na vině způsob převedení SAP do praxe – programy totiž dle kritiků nebraly v potaz, jaké podmínky panovaly v jednotlivých státech a navíc měly fungovat pro všechny stejně bez ohledu na jejich odlišnosti¹⁸. To způsobovalo problémy technického a institucionálního charakteru, které výrazně ztěžovaly implementaci programů. Jejich přijetí tak podle některých kritiků vedlo dokonce k prohloubení sociálních rozdílů a nárůstu chudoby (Randall a Theobald, 1998, s. 156-163). Objevuje se dokonce i silně levicový, a směrem k bohatému Severu velmi vyhraněný, názor, že skutečným cílem strukturálních programů bylo zabránit nově industrializovaným státům (zejména tzv. asijským tygrům), aby se staly konkurenty tradičně bohatých zemí Severu (Ziai, 2016, s. 111). A například Lindner a Strnad upozorňují, že ve chvíli, kdy SB a MMF podmínily strukturálními programy své půjčky, staly se spoluzodpovědnými za neúspěchy rozvojových zemí, protože spoluurčovaly jejich hospodářskou politiku. (Lindner a Strnad, 2006, s. 126).

Velice silně rezonovala kritika pozdějšího viceprezidenta a hlavního ekonoma Světové banky a laureáta Nobelovy ceny za ekonomii Josepha Stiglitze, který se zaměřil především na nedostatky Mezinárodního měnového fondu¹⁹. Označil ho za neokoloniální instituci, která ohrožuje suverenitu států Třetího světa. Chudobu

¹⁷ V užším smyslu slova označoval pojem Washingtonský konsenzus deset pravidel sepsaných ekonomem Johnem Williamsonem. Ta měla sloužit jako reformní balíček zejména pro rozvojové země. Byly mezi nimi: dodržování fiskální disciplíny, redukce veřejných výdajů, daňová reforma, deregulace, liberalizace trhu, privatizace státních podniků (Peet a Hartwick 2015, s. 98-100). Šířeji ale Washingtonský konsenzus označuje obecně příklon k neoliberalismu, takto pojem chápe i tato práce.

¹⁸ Tyto výtky o přílišné uniformitě programů odrážely zastánci liberalizace s tím, že je logické, když je při poskytování pomoci brán ohled spíše na pozitivní zkušenosti z jiných regionů než na konkrétní problémy té které země. Ty by bylo možné do programů zapracovat později. Tento postup by měl vyhovovat i příjemcům pomoci. Na druhou stranu Cassen zdůrazňoval nutnost kvalitního politického dialogu mezi dárce a příjemcem pomoci, který má zajistit, aby pomoc byla efektivní a setkávala se s požadavky příjemce (Cassen, 1994).

¹⁹ Ačkoliv Washingtonský konsenzus naznačoval společný postup SB a MMF, instituce se někdy názorově rozcházely. Stiglitz upozorňuje na to, že SB potřebovala souhlas MMF, aby mohla poskytnout půjčku rozvojovým zemím, přičemž MMF si osvojil příliš imperialistický přístup (Stiglitz, 2003).

považoval za selhání trhu a ostře vystupoval proti Washingtonskému konsenzu, jež podle něj už ze své podstaty nemohl prosazovat koncept rozvoje (Roy, 2010, s. 17). Na druhou stranu neodmítal všechny jeho zásady, naopak je v zásadě vnímal jako smysluplné při řešení situace v Latinské Americe (Stiglitz, 2003). Problematická ale byla jejich aplikace jinde ve světě a také to, že jejich výsledky nekorespondovaly se zamýšlenými cíli. „*Utahování opasků dohnané za nevhodné situace příliš daleko mívá za následek útlum a vysoké úrokové sazby mohou bránit novým podnikům v rozjezdu. MMF intenzivně prosazoval privatizaci a liberalizaci takovou rychlostí a takovým způsobem, že to nejednou znamenalo velice reálné náklady pro (ekonomicky) špatně vyzbrojené země.*“ (Stiglitz, 2003, s. 100)

Navzdory kontroverzím, které vzbudilo neoliberalní pojetí rozvoje, a zejména strukturální programy, řada závěrů je platná dodnes, jak bude patrné i v další části této kapitoly. Ono výše zmíněné označení „ztracená dekáda rozvoje“ je tedy možná až příliš přísné. Jak připomíná Thorbecke, také 80. léta výrazně přispěla k rozšíření rozvojových teorií. Řada autorů přispěla například k pochopení významu lidského kapitálu v oblasti rozvoje nebo konceptu chudoby a možnostem jejího měření (Thorbecke, 2007). Chyby navíc nelze vidět jen na straně institucí a zemí Severu. Jak už bylo zmíněno výše, rozvojové ekonomiky se potýkaly s řadou vnitřních problémů. To jim spolu s nástupem dluhové krize neumožnilo dostatečně využít možnosti, jež pro některé z nich vytvořily ropné šoky nebo přijetí deklarace o Novém mezinárodním ekonomickém řádu v roce 1974, který měl zlepšit postavení rozvojových zemí.

Pro tuto práci není bez zajímavosti, že neoklasické strategie, které neoliberalismus přivedl zpět do centra zájmu, se staví pozitivně k přispění migrace (a potažmo remitencí) k rozvoji zemi. Kritika směrem k důsledkům migrace přetrvávala i v této době, nicméně došlo k jejímu výraznému zmírnění. De Haas mluví o pluralistickém přístupu, jehož výrazným zástupcem byla „nová ekonomie pracovní migrace“ (*New Economics of Labour Migration – NELM*), která počítala jak s pozitivními, tak s negativními dopady migrace (de Haas, 2007 a., s. 6-7). Závěry NELM například předpokládají, že rozhodnutí migrovat není jen na izolovaném jednotlivci, ale že se na něm podílejí větší skupiny (rodiny, komunity), které se snaží maximalizovat zisk. Remitence jsou pak považovány za jednu z hlavních motivací migrovat (Stojanov a Gladišová in Migrace a rozvoj, 2011, s. 20).

1.2 Hledání nového paradigmatu na přelomu tisíciletí

Pomyslné vahadlo, které se v průběhu 80. let výrazně naklonilo směrem k čistě ekonomickému přístupu, se v další dekádě mohlo opět vychýlit na druhou stranu. Ačkoliv nelze mluvit o opuštění neoliberální přístupu, dá se říci, že v 90. letech se rozvojoví teoretici opět vrátili spíše sociálnímu rozměru pomoci, potírání chudoby. V poslední dekádě minulého tisíciletí se do popředí dostaly nové koncepty a oblasti zájmu, na něž dříve nebyl kladen tak silný důraz jako lidská práva, globální problémy, ale i genderové a environmentální otázky či udržitelnost rozvoje a vzniká také koncept lidského rozvoje (*human development*). Escobar upozorňuje na další zajímavý fenomén – kromě nových témat se v oblasti rozvoje objevují i noví aktéři. Zatímco dříve se úsilí leželo na politických stranách či pracující třídě a snaže změnit stávající situaci působením na stát (či ovládnutím státu), nově se zapojují sociální aktéři. Ti se více zaměřují na jedince a spíše než o velkou transformaci se snaží o dílčí změny stávajícího systému. Například podporováním demokratických principů, větší participace a autonomie (Escobar, 1992, s. 31).

Objevily se také snahy o redefinici rozvoje, tak jak byl do té doby chápán, nebo dokonce volání po úplném opuštění tohoto konceptu. Nových přístupů se v 90. letech objevilo příliš mnoho na to, aby je mohla postihnout tato práce, níže v této části kapitoly se nicméně bude věnovat alespoň některým z nich. Ačkoliv nové přístupy stavěly na všech výše zmíněných teoriích, byla 90. léta poznamenána pocitem deziluze a zklamání z dosavadního pojetí rozvoje.

Po praktické stránce se pak rozvojová pomoc potýkala s nemalými potížemi, které byly způsobeny změnou mezinárodněpolitického kontextu. Katalyzátorem řady problémů bylo – možná trochu paradoxně – zejména ukončením studené války a bipolárního rozdělení světa. Bohaté země totiž částečně ztratily zájem o ty chudé, protože jim chyběla motivace v podobě nepřítel z druhého bloku. Oslabil tedy geopolitický význam rozvojové spolupráce a s ním klesla i ochota financovat ji, přestože problémy chudoby dál přetrvávaly (Ziai, 2016, s. 105). Kromě toho celou dekádu provázal jev nazvaný *aid fatigue*, tedy únava z pomoci plynoucí z nedostatečné efektivity pomoci, který také negativně ovlivnil zapojení zemí do rozvojové spolupráce (ODA). Thorbecke uvádí, že byl způsoben především

přetrvávající vírou v trh a naopak skepsí vůči vládám a jejich schopnostem redistribuovat finance. Panovala také obava, že by ODA mohla mít špatný vliv na rozvojové země, protože pokud by ji přijímaly, mohly by ztratit motivaci zlepšovat svou situaci samy (Thorbecke, 2007, s. 25).

Nižší příspěvky na rozvojovou spolupráci se citelně dotkly fungování mezinárodních měnových institucí, zejména pak Světové banky, která byla nucena upravit svou politiku ve snaze zefektivnit přerozdělování financí, jak připomínají Lindner a Strnad: „*Světová banka a jiní dárci konečně vyslyšeli hlasy kritiků a začali podmiňovat půjčky a pomoc nejen hospodářskými, ale i politickými reformami, například dobrým vládnutím, bojem s korupcí, dodržováním lidských práv, pořádáním voleb (politická kondicionalita).*“ (Lindner a Strnad, 2006, s. 128) Zřejmě největším důkazem změny přístupu Světové banky, bylo zavedení programu nazvaného Souhrnný rozvojový rámec (*Comprehensive development framework – CDF*), jenž představil v roce 1999 tehdejší ředitel instituce James Wolfensohn. Principy CDF zdůrazňují nutnost holistického přístupu k rozvoji. Představují strategii, která má dovést chudé země k ekonomickému růstu a potírání chudoby, především jde ale o nastavení dlouhodobé vize, která není diktovaná zvenčí, ale vzniká ve spolupráci s místními aktéry – a to nejen s vládami, ale i neziskovými organizacemi nebo privátním sektorem (Wolfensohn, Fischer, 2000). Podle Stiglitze bylo obzvlášť důležité, že se Wolfensohn pokusil nastavit nová pravidla pro vztahy mezi bankou, konkrétní zemí a také dalšími donory. Pojem „země“ navíc nezahrnoval pouze vládu, ale i její vnitřní partnery, takže se upravovaly i vztahy uvnitř států (Stiglitz, 2002, s. 176-177).

Pokračovatelem a de facto i nástrojem k prosazování strategie CDF se staly Strategie ke snížení chudoby (*Poverty Reduction Strategy Papers – PRSP*). Toto oddlužování na míru bylo původně určené pouze nejzadluženějším zemím (HIPC) a měla jim zajistit možnost udržitelného splácení. S novou politikou Světové banky se ale PRSP rozšířily i do dalších zemí (Lindner a Strnad, 2006).

Program CDF (tak, jak je obsažen i PRSP) stojí na čtyřech základních principech: Dlouhodobý a holistický rozvojový rámec (*Long-term, Holistic Development Framework*) – jinými slovy, země potřebují dlouhodobé vize, aby si díky nim ujasnily své priority, kterým mohou přizpůsobovat své krátkodobější cíle. Tato vize umožňuje politické reprezentaci dělat méně populární rozhodnutí nebo reformy, pokud vědí, že se v budoucnu zemi vyplatí. Dalším důležitým aspektem je

zaměření se na výsledek (*Results Orientation*), což znamená, že by země zapojené do CDF měly být schopné vyhodnotit výsledek programu v širším kontextu. Je to tedy mírný odklon od klasického porovnání vstupů a výstupů. Tento princip v sobě zahrnuje potřebu evaluovat i hůře měřitelné výsledky a plnění dlouhodobých cílů. (Toward Country-led Development, 2003, s. 8-12) Za jeden za základů celého přístupu pak Wolfensohn považoval vlastnictví rozvojových projektů přijímajícími státy a nutnost dialogu mezi poskytovateli a příjemci. To by mělo zajistit, aby byli příjemci včas a plně zahrnuti do projektu (Wolfensohn; Fischer, 2000). Princip Vlastnictví (*Ownership*) by měl zajistit, aby byly lépe naplněny zájmy konkrétních zemí, zapojení poskytovatele pomoci pak může fungovat například pomocí analýz projektů, výměny zkušeností a dialogu (Toward Country-led Development, 2003, s. 8-12). Na tento princip navazuje další důležitý koncept současného rozvojového paradigmatu, kterým je zplnomocnění (*empowerment*) příjemců pomoci. Zapojení chudých lidí tak, aby mohli lépe rozhodovat o svém životě, považuje Wolfensohn za jeden z nutných předpokladů udržitelného rozvoje (Wolfensohn, 2001, s. 9). Posledním z hlavních principů CDF je Partnerství pod vedením země (*Country-led Partnership*). Tento koncept znamená odklon od kondicionality a od systému vedeného poskytovatelem pomoci a jeho řízení přenechává naopak příjemci. Důležité je ale i slovo partnerství, které naznačuje, jak už bylo řečeno výše, že rozvojová spolupráce musí fungovat na principu dialogu, a to nejen mezi příjemcem a poskytovatelem, ale i v rámci zemí, kde je realizována. Vláda tedy nemá být jediným aktérem, důležité je zapojení neziskových organizací, univerzit, soukromého sektoru nebo zástupců občanské společnosti (Wolfensohn, 2001).

Nové nastavení vztahů mezi rozvojovými a rozvinutými zeměmi akcentoval také další autor, jehož jméno je spjato s přehodnocením Washingtonského konsenzu a změnou politiky SB, je již zmíněný ekonom Joseph Stiglitz. Podle něj rozvojové země musejí převzít zodpovědnost samy za sebe – přijmout ekonomické reformy a také ty politické, aby si dokázaly zajistit dobré vládnutí (princip *good governance*) a zbavit se korupce. Od mezinárodního společenství pak Stiglitz očekává, že bude respektovat potřeby, práva a úsudek chudých zemí. „Zapotřebí je politika udržitelného, spravedlivě sdíleného a demokratického růstu. Toto je smysl rozvoje. Rozvojová politika nemá dopomoci hrstce lidí k bohatství ani podporovat jen některá výrobní odvětví, z nichž bude mít prospěch pouze vládnoucí elita země. ...Cílem

rozvoje je přeměna společnosti a zlepšení života chudých, aby každý dostal šanci, přístup ke vzdělání i kvalitní zdravotní péči.“ (Stiglitz, 2003, s. 390)

Celkově lze říci, že ačkoliv strategie CDF není bezchybná a má řadu kritiků²⁰, má velký význam, a to nejen z praktického, ale i teoretického hlediska. CDF ve svém širším pojetí naznačil, respektive odrážel, jakým směrem se v 90. letech ubíralo rozvojové paradigma a představoval jeden z mála ucelených směrů. A je o to důležitější, že obdobný kurz se v současném rozvojovém diskurzu udržuje dodnes.

Vraťme se ještě zpět k Jamesi Wolfensohnovi, jehož dalším příspěvím byla reformulace pojmu chudoba, kterou vnímá mnohem šířeji než jen jako otázku výše příjmu. Podle něj se do ní promítá i nedostatečný lidský rozvoj a nízké zajištění ze strany státu, a to nejen materiální, ale i sociální. Může jít o nedostatečnou reprezentaci v rozhodovacích procesech, zranitelnost vůči zneužívání moci a korupci, násilí na ženách nebo strachu z kriminality (Wolfensohn, 2000, s. 8).

Novému pojetí chudoby, které výrazně rezonovalo v 90. letech, se intenzivně věnuje filosof a ekonom (mj. laureát Nobelovy ceny za ekonomii) Amartya Kumar Sen. V publikaci *Rozvoj jako svoboda (Development as Freedom)* Sen tvrdí, že chudoba lidem neumožňuje žít svobodný život. Za zcela zásadní pro rozvoj proto považuje rozšiřování lidských svobod, tak aby mohli sami rozhodovat o svém životě a žít plnohodnotně. Pokud tuto svobodu či možnost (*capability*) nemají, jde také o druh chudoby. Sen přitom neopomíná ekonomické aspekty a považuje za důležitý hospodářský růst. Rozvojové paradigma by ale podle něj mělo jít ve svém snažení mnohem dál za ekonomické ukazatele. Za základ pro rozvoj považuje fungující demokratický systém a jeho instituce – tedy vládu, nezávislou justici, neziskové organizace a tisk (Sen, 1999, s. 13-33; 146-159). Pro Senovo vnímání chudoby je důležitý koncept „nedostatečného příjmu“ namísto příjmu nízkého. Uměle stanovená hranice nízkého příjmu (*low income*) totiž nevypovídá nic situaci člověka, naproti tomu nedostatečný příjem (*inadequate income*) se přímo odvíjí od jeho možností a svobod. Sen upozorňuje, že pokud mají dva lidé stejný nominální příjem, může být jeden z nich chudší než druhý (Sen, 2009, s. 102-116).

²⁰ Problémy CDF, potažmo PRSP, často souvisí například s tím, že prakticky nejsou aplikovatelné v nefunkčním prostředí, které v řadě rozvojových zemí panuje. Jejich implementaci komplikuje vysoká míra korupce nebo nedostatečně rozvinutá občanská společnost. (podrobněji např. in Lindner a Strnad, 2006)

Tyto změny paradigmatu se v 90. letech a zejména pak na přelomu tisíciletí projeví i v nahlížení migrace a jejího vlivu na rozvoj. Je to důsledek jistého odklonu od strukturalismu, kdy se do centra zájmu dostává aktér a jeho motivace (toto téma přináší už NELM, která migranta nepovažuje pouze za pasivního a donuceného migrovat). Ke změně i postupné otevírání a propojování světa, které migraci usnadnilo a například nárůstem objemu remitencí zvýšilo její ekonomický význam. De Haas dokonce mluví o velice náhlé renesanci migrace, ke které přispěla i řada nových studií, které se snažily postihnout tento fenomén a které potvrdily spíše jeho pozitivní dopad (de Haas, 2007 b., s. 67-68). Nelze ovšem mluvit o bezvýhradném nadšení, objevují se i kritické studie, které upozorňují na to, že remittance, respektive migrace, mají jen omezený rozvojový potenciál. Této problematice bude věnována druhá kapitola této práce.

1.2.1 Alternativní přístupy k rozvoji

Někteří autoři šli v kritice dosavadního postupu v oblasti rozvojové pomoci ještě dál. Během 90. let a později na přelomu tisíciletí zesílilo volání po redefinování nebo dokonce opuštění a nahrazení celého rozvojového konceptu. Ziai upozorňuje, že takové snahy nemají sloužit k odklonu od prokazatelných zlepšení a dobrých praktik, jichž se dosáhlo v rámci rozvoje. Na druhou stranu podotýká, že koncept má příliš mnoho negativních konotací – je příliš eurocentrický, zpolitizovaný a autoritářský (Ziai, 2016, s. 55). V těchto intencích kritizují rozvoj poststrukturalisté²¹ či postkolonialisté²². Podle jednoho z nejvýraznějších zástupců takzvaného postrozvojového směru Artura Escobara, je rozvoj příliš etnocentrický a technokratický přístup. Problém je podle Escobara v tom, že rozvoj nevzniknul jako kulturní proces, ale spíše jako systém technických zásahů, jejichž pomocí se mělo potřebné zboží dostat k cílové populaci v chudých zemích. Jejich potřeby ovšem

²¹ Na rozdíl od strukturalismu, který se zaměřuje na hledání daných struktur v mezinárodní politice, poststrukturalismus (který je v kontextu mezinárodních vztahů bývá označován za synonymum postmodernismu) tyto struktury odmítá a vymezuje se proti možnosti jediné pravdy a interpretace dějů. Vychází z foucaultovské tradice a soustředí se na lingvistické postupy (Kratochvíl a Drulák, 2009, s. 224). Kromě Michela Foucaulta přispěli k rozvoji teorie Jacques Derrida nebo Jean Baudrillard.

²² Podle postkolonialistů je svět, navzdory rozpadu koloniálního systému, stále vnímán a a utvářen bohatým Západem. Zástupci tohoto směru se proto snaží prosazovat perspektivu rozvojových zemí a jejich zájmy. Stěžejním dílem pro postkolonialismus je Orientalismus od Edwarda Saída z roku 1978, významnou představitelkou je například filosofka Gayatri Spivak (Kratochvíl a Drulák, 2009, s. 224-226).

definoval Západ, aniž by reflektoval skutečné potřeby chudých lidí (Escobar, 1995; Kučerová, 2011). Escobar dodává: „*Není divu, že se z rozvoje stala síla, která byla destruktivní pro kulturu zemí Třetího světa, přitom paradoxně působila v zájmu lidí.*“ (Escobar, 1995, s. 44)

Kritikem myšlenky rozvoje je také Wolfgang Sachs, autor publikace *The Development Dictionary* (Slovník rozvoje), který věří, že je zastaralá a překonaná. Protože vznikla jako ideologický nástroj v konfliktu mezi Západem a Východem, prakticky ztratila po konci Studené války svůj význam. Za druhé, paradigma rozvoje podle Sachse příliš staví na víře v technologie, což nevyhnutelně povede k ekologické katastrofě. Rozvoj selhal také ve snaze setřít ekonomické rozdíly mezi Severem a Jihem, ty naopak narůstají. A konečně dle Sachse rozvoj vede ke ztrátě diverzity ve světě (Schuurman, 2000, s. 10).

Feminismus

Vůči tradičnímu pojetí rozvoje se staví také feminismus, kterému se v 90. letech dostalo větší pozornosti. Ani v tomto případě nemůžeme mluvit o jedné teorii, jako spíše o souboru liberálních přístupů. V této práci se proto pokusím stručně shrnout pouze základní poznatky, kterými feminismus přispěl do rozvojového diskurzu.

Za počátek feministické rozvojové teorie můžeme považovat 70. léta, kdy OSN vyhlásila takzvanou Dekádu pro ženy (v letech 1975 – 1985). V této souvislosti do popředí dostal liberální přístup nazvaný *Ženy v rozvoji* (*Women in Development – WID*), jehož cílem bylo více zapojit ženy do rozvoje. Ženy by měly opustit své tradiční postavení a pomocí různých podpůrných programů a vstoupit na trh. Integrace žen podle WID přispěje k větší efektivitě rozvoje a hospodářskému růstu, a to díky vlastnostem, které získaly tím, že byly vždy socializovány jako pečovatelky – mají tedy například smysl pro zodpovědnost (Aguinaga et al. in Lang a Mokrani: 2013, s. 42-43). V reakci na tento směr vystoupily teoretičky socialistického feminismu s programem *Ženy a rozvoj* (*Women and Development – WAD*), jímž oponovaly, že ženy jsou do rozvoje již zapojeny, ovšem v nevýhodné pozici. Ženy jsou muži vykořisťovány stejně jako proletariát kapitálem. Oba přístupy – WID i WAD – se však stále držely dosavadního rozvojového paradigmatu. Jejich kritika se ozývala zejména o d žen ze Třetího světa, podle nichž žádný ze směrů nebral v potaz

jejich skutečné problémy a šlo pouze o snahu přizpůsobit jejich životní styl tomu západnímu (Horký, 2008, s. 14).

O něco později začal feministickému rozvojovému diskurzu směr Gender a rozvoj (*Gender and Development – GAD*). Ten se, jak název napovídá, nezabývá pouze postavením žen, ale zaměřuje se i na muže a jejich vzájemné vztahy (které k subordinaci žen ve svých důsledcích vedou). Zpochybňuje také ženu jako označení pro jakousi homogenní kategorii, protože lidé nejsou determinováni pouze biologickým pohlavím. Zde GAD navazuje na kritiku předchozích směrů a čerpá z postmoderního a postkoloniálního feminismu. Ty ostře kritizují dosavadní paradigmatu rozvoje a odmítají celý tento koncept. Představitelky postkoloniálního feminismu jako Chandra Mohanty nebo Gayatri Spivak upozorňují, že zkušenosti žen z různých prostředí jsou nepřenositelné. Problematiku genderové nerovnosti je proto nutné zkoumat také v různých sociálních, kulturních, politických a ekonomických kontextech. Snaha prosazovat závěry západního feminismu ve Třetím světě je tedy nebezpečná (Steans, 2006, s. 18).

Důležitá agenda, která spojuje všechny feministické směry a která již je ukotvena v současném rozvojovém paradigmatu je problematika feminizace chudoby. Hledání a snaha odstranit důvody toho, že mezi osobami žijícími pod hranicí chudoby ženy výrazně převažují muže je cílem mezinárodního společenství a jeho institucí (OSN, SB i MMF). Nelze opomenout ani příspěví feministických teorií k prosazování konceptu empowermentu, tedy zplnomocňování chudých lidí a snaha o to, aby mohli ovlivňovat směr rozvojové pomoci. A to jak v ženské otázce, tak i v obecnější rovině, právě proto, že zdůrazňují různé politické, kulturní, sociální či ekonomické kontexty, v nichž se lidé nacházejí.

Důležitým tématem feminizace chudoby jsou právě remitence, a to v několika rovinách. Historicky byla migrace chápána spíše jako „mužská oblast“. To znamená, že migrace žen byla výsledkem toho, že se muži stěhovali za prací. Jak ale podotýká Ullah, v posledních letech se tato situace mění. Nelze říci, zda ženy migrují více, ale staly v tomto ohledu méně závislými na mužích a jsou samy aktérkami. Mění se záběr jejich uplatnění, protože postupně mizí ostrá linie mezi čistě ženskými zaměstnáními (výpomoc v domácnosti, pečovatelka atp.) a těmi mužskými, a to i v zemích, které byly donedávna v tomto ohledu poměrně rigidní, typicky v jihovýchodní Asii. Ullah uvádí, že i zde dochází k feminizaci práce v zemědělství nebo zpracovatelském

průmyslu. Toto zrovnoprávnění dodává ženám sebevědomí a motivuje je k hledání práce v zahraničí (Ullah in Rahman, Yong a Ullah, 2014, s. 53-54).

Pracovní migrace pak mění i postavení žen, které zůstávají v zemi původu. Nevyhnutelně se totiž stávají „hlavou rodiny“ a tím se opět posiluje jejich postavení. Ženy, které tak získávají kontrolu nad zasílanými finančními prostředky, často více investují do vzdělávání dětí a především dívek, což je přínosné v dlouhodobějším horizontu (Ibourk a Amaghous, 2014, s. 599). Tato zlepšení, jakkoliv jsou pozitivní, ovšem nesmí zakrýt nerovné podmínky, které se žen dotýkají i v oblasti migrace. Mnohem častěji se například stávají oběťmi fyzického i psychického zneužívání. V domovských zemích také často musí čelit překážkám, které jim zabraňují vycestovat²³ (Thieme a Ghimire, 2014).

Environmentální přístup

První dekády rozvoje, jež si kladly za cíl modernizaci, růst lidského blahobytu, a hospodářství jsou charakteristické svou tendencí přehlížet otázky životního prostředí. Přestože industrializace i změny v agrárním sektoru měly neblahé dopady na ekologii (typicky vypouštění skleníkových plynů či užívání pesticidů). Změnu tohoto postoje předznamenal a kniha Tiché jaro (*Silent spring*) od Rachel Carson z roku 1962 upozorňující na nebezpečné chemické látky v pesticidech a studie Limity růstu (*The Limits to Growth*) z roku 1972, která iniciovala debatu o nedostatku zdrojů při současném tempu ekonomického růstu.

Další obrat v přístupu se pomyslně datuje od roku 1987, kdy Světová komise pro životní prostředí a rozvoj v čele v Gro Harlem Brundtland poprvé vymezila pojem trvale udržitelný rozvoj (*sustainable development*). Dnes už notoricky známá definice, která nabádá k „*uspokojování nynějších potřeb současně s ohledem na potřeby budoucích generací*“ (cit. in Kučerová, 2011, s. 61) se stala základem pro nové paradigma, jež vyžaduje ohleduplnější přístup k přírodním zdrojům a zpochybnění lineárního ekonomického růstu²⁴. To však neznamená jeho zastavení, spíše

²³ Thieme a Ghimire konkrétně zmiňují zákaz, který platí v některých zemích jihovýchodní Asie a zabraňuje ženám do třiceti let pracovat v neformálním sektoru ekonomiky, na který se nevztahuje pracovní právo hostitelské země. To co, může vypadat jako snaha ženy chránit, vede podle řady organizací k tomu, že jsou ženy nuceny více riskovat a přicházejí o mnoho výhod (Thieme a Ghimire, 2014).

²⁴ Tato definice samozřejmě nebyla přijata bez výhrad. Michael Redclift jí vytýká přílišnou jednoduchost, která vede k nejasnostem. Za problematické považuje, že z definice vyplývá, že existují

udržitelnost a vnímání v rámci: „...globálních souvislostí a environmentálních problémů celé planety, kdy růst a rozvoj industriálního či zemědělského systému, stejně jako klima, přírodní zdroje či populace planety má i nadále v zájmu jejího zachování pokračovat, ovšem za použití „vhodných“ řídicích strategií.“ (Zíková, 2007, s. 69)

Součástí udržitelného rozvoje je tedy ochrana životního prostředí (prosazování obnovitelných zdrojů energie a naopak snaha omezit znečišťování vzduchu, globální oteplování...), ale také boj proti chudobě, která je s environmentálními otázkami propojená. Chudoba je na jedné straně důsledkem špatného životního prostředí (např. ubývající voda či další zdroje), jak ale upozorňuje ekonom Jeffrey Sachs, propojení funguje i obráceně a odstranění extrémní chudoby pomůže vyřešit řadu problémů. Příkladem je deforestace – pokud se chudí farmáři dokáží uživit na svých pozemcích, nebudou nuceni kácet lesy ve snaze získat další zemědělskou půdu (Sachs, 2005, s. 367).

Environmentalisté, kteří přistupují k udržitelnému rozvoji kritičtěji, upozorňují na disproporce mezi Severem a Jihem. Celý koncept a jeho snaha řešit problémy globálního charakteru, podle nich vychází z potřeb bohatých zemí a nebere dostatečně v potaz tradiční přístupy v zemích rozvojových. Ke zlepšování životního prostředí v bohatých zemích navíc dochází na úkor těch chudých, protože v důsledku globalizace je znečišťující průmysl přesouván do zemí Třetího světa (Banerjee, 2003, s. 159; Redclift, 2006).

Provázanost migrace a životního prostředí není patrná na první pohled a v posledních letech toto spojení nabývá spíše negativní konotace. Objevuje se označení environmentální migrace, které odkazuje k tomu, že v důsledku globálních změn životního prostředí jsou někteří lidé nuceni odejít ze své země například kvůli nedostatku zdrojů (voda, úrodná půda). Pro tuto práci je však důležitější vztah mezi životním prostředím a pracovní migrací, která není primárně vynucená. Konkrétně to, jak migranti mohou ovlivnit životní prostředí ve své zemi původu. Hecht a Saatchi například poukazují na to, že remitence prokazatelně pomáhají zastavit deforestaci v El Salvadoru, protože jeho obyvatelé si díky tomuto příjmu mohou dovolit koupit jídlo a nejsou tolik nuceni získávat novou půdu k jeho pěstování. Mohou si také dovolit investovat do nových, ekologičtějších přístrojů (Hecht a Saatchi, 2007).

univerzální potřeby. Ty se ale podle Redclifta mohou napříč generacemi nebo kulturami lišit (Redclift, 2006, s. 213-214).

1.2.2 Rozvojová agenda OSN

Závěr této části kapitoly alespoň stručně shrnuje současnou rozvojovou agendu Organizace spojených národů, která je bezpochyby jedním z určujících aktérů v této oblasti, přestože spíše v ideové rovině. Pojetí rozvoje v podání OSN je velmi široké a více či méně zahrnuje něco ze všech výše zmíněných přístupů. Na samostatné ploše se jí věnuji také z toho důvodu, že její strategie, kterou nedávno aktualizovala, představuje poměrně názorný příklad toho, jakým směrem se ubírá současný rozvojový diskurz. Rok 2015 byl pro OSN důležitým mezníkem, protože právě jím ohraničila svou snahu splnit takzvané Rozvojové cíle tisíciletí (*Millenium Development Goals* – MDGs). Byl proto vhodný čas pro jejich zhodnocení a nastavení nové agendy, jíž se pro léta 2015-2030 staly Cíle udržitelného rozvoje (*Sustainable Development Goals* – MDGs).

Vznik Rozvojových cílů tisíciletí ovlivnila výše zmíněná kritika nedostatků neoliberálního přístupu a zásad Washingtonského konsenzu. V zásadě šlo o obdobnou změnu paradigmatu jako v případě SB a zavedení CDF nebo OECD, resp. úkolů jeho Výboru pro rozvojovou pomoc (*Development Assistance Committee* – DAC). To je patrné například v důrazu MDGs na odstraňování chudoby nebo životní prostředí. MDGs byly přijaty a formulovány v rámci Summitu tisíciletí v roce 2000. Celkem obsahovaly osm cílů (*goals*), z nichž každý v sobě zahrnoval ještě dílčí úkoly (*targets*), a zavazovaly členské státy ke snaze zlepšit situaci do roku 2015, přičemž jako výchozím bodem pro srovnávání byl stanoven rok 1990. Ambiciózní plány se zaměřovaly na oblast sociální, tedy odstraňování chudoby (tento cíl byl považován za hlavní a byla k němu upřena největší pozornost), zdravotní i ekologickou.²⁵

²⁵ Cíl č. 1: Vymýtit extrémní chudobu a hlad (snížit na polovinu počet lidí trpících hladem a počet extrémně lidí žijících pod hranicí chudoby)

Cíl č. 2: Zpřístupnit základní vzdělání všem (všechny děti, chlapci i dívky, mají absolvovat plné základní vzdělání)

Cíl č. 3: Prosazovat rovnost pohlaví a posílit postavení žen (do roku 2005 odstranit rozdíly v přístupu mužů a žen k základnímu a vyššímu vzdělání a do roku 2015 dosáhnout téhož na všech úrovních vzdělání)

Cíl č. 4: Snížit dětskou úmrtnost (snížit o dvě třetiny míru úmrtnosti u dětí mladších 5 let)

Cíl č. 5: Zlepšit zdraví matek (snížit o tři čtvrtiny míru úmrtnosti matek)

Cíl č. 6: Bojovat proti HIV/AIDS, malárii a jiným nemocem (zastavit šíření HIV/AIDS a snižovat procento nově nakažených + zastavit šíření malárie a dalších závažných chorob a snížit míru jejich výskytu)

Cíl č. 7: Zajistit trvalou udržitelnost životního prostředí (začlenit principy trvale udržitelného rozvoje do národních politik a programů, snížit na polovinu podíl lidí, kteří nemají trvalý přístup k nezávadné pitné vodě)

Cíl č. 8: Vytvořit globální partnerství pro rozvoj (Rozvojové cíle tisíciletí (MDGs), 2000).

Ačkoliv se poměrně brzy ukázalo, že nebude reálně splnit všechny cíle, natož pak jednotlivé úkoly, vnímá OSN agendu MDGs jako velmi úspěšnou. Cílem této práce není evaluovat plnění jednotlivých cílů, přesto pro ilustraci uvedme alespoň některé z nich. Konečná zpráva OSN o plnění Rozvojových cílů tisíciletí označuje MDGs za historicky nejúspěšnější strategii v boji proti chudobě, což dokládá tím, že se skutečně podařilo splnit první cíl a snížit počet lidí žijících v chudobě o více než polovinu (The Millennium Development Goals Report 2015). Úspěch sice zaznamenala více než třetina rozvojových zemí, na druhou stranu je nutné si uvědomit, že chudoba se snižuje nerovnoměrně. Skvělé výsledky hlásí Asie, na čemž má velký podíl ekonomický růst Číny a Indie, díky čemuž došlo k výraznému posunu. Naopak situace v oblasti subsaharské Afriky se příliš nelepší (Development Goals in an Era of Demographic Change, 2016). A pokud jde o dílčí úkoly, i zde bude muset mezinárodní společenství vyvinout větší úsilí, protože například hlad se v rozvojových regionech nepodařilo snížit na požadovanou úroveň.

Zpráva OSN dále uvádí, že se podařilo zásadním způsobem posílit rovnost pohlaví. Dívky mají mnohem lepší přístup ke vzdělání (zejména v základním školství) a ženy jsou mnohem více zastoupeny v národních parlamentech – jejich počet se téměř zdvojnásobil (The Millennium Development Goals Report 2015). To je sice v průměrných hodnotách pravda, jak ale upozorňují Gita Sen a Avanti Mukherjee, přestože je dosažení těchto cílů důležité, ke zrovnoprávnění žen nestačí. Ženy, zejména v zemědělských oblastech, jsou znevýhodněny na více úrovních, u nichž je třeba začít. Potřebují rovné příležitosti například z hlediska dostupnosti vody a potravin, zdravotní péče nebo sexuálních a reprodukčních práv (Sen a Mukherjee, 2104, s. 198).

Celkově lze říci, že u všech vytyčených cílů se OSN podařilo dosáhnout velkého pokroku, pokud je dokonce nenaplnila. Na druhou stranu ve všech případech můžeme dodat nějaké „ale“ – nerovnosti mezi lidmi přetrvávají a problémy se stále nedaří řešit v případě těch nejpotřebnějších (typicky v subsaharské Africe). Ostatně tyto nedostatky zmiňuje i závěrečná zpráva OSN. Velké rezervy se objevily také v oblasti ochrany životního prostředí, kdy roste počet lidí, kteří nemají přístup k vodě a globální vypouštění emisí oxidu uhličitého se stále zvyšuje (The Millennium Development Goals Report 2015).

Na ne zcela přesvědčivé výsledky MDGs poukazuje kritika, která je konzistentní v podstatě od jejich začátku. Například zástupci feminizmu nesouhlasí s jejich technokratickým přístupem, který spoléhá na kvantifikovatelné indikátory, čímž opomíjí hůře měřitelné aspekty²⁶ (podrobněji např. Esquivel, 2016; Sen a Mukherjee, 2014). Ziai, jenž je podrobil diskurzivní analýze, dodává, že MDGs příliš staví rovnítko mezi rozvoj, boj proti chudobě a ekonomický růst, což považuje za reminiscenci modernizačních teorií. Na druhou stranu jako pozitivum uznává, že berou v potaz i neekonomické faktory ovlivňující chudobu (Ziai, 2016, 165-170). Právě tyto rezervy byly (či měly být) pro OSN odrazovým můstkem pro vytvoření a plnění SDGs.

Cíle udržitelného rozvoje

V roce 2015 byly tedy Rozvojové cíle tisíciletí a nahrazeny Cíli udržitelného rozvoje. Ty jsou výsledkem několikaletého multilaterálního vyjednávání a jejich agendu přijal summit OSN v září roku 2015 v New Yorku v rámci dokumentu Přeměna našeho světa: Agenda pro udržitelný rozvoj 2030 (*Transforming our World: The 2030 Agenda of Sustainable development*). Nový plán přímo vychází z MDGs, neopustil jejich ambicióznost a jeho záběr se ještě rozšířil. Jak vyplývá z názvu, SDGs berou zvláštní zřetel na trvale udržitelný rozvoj. Podle Jeffreyho Sachse, který působil jako poradce Generálního tajemníka OSN pro plnění MDGs a angažuje se i v agendě SDGs, je trvale udržitelný rozvoj základem a hlavní podmínkou pro lidský blahobyt. SDGs ho pak chápou jako kombinaci ekonomického rozvoje, udržitelnosti životního prostředí a sociálního začlenění znevýhodněných lidí (Sachs, 2012, s. 2206).

SDGs mají celkem 17²⁷ cílů a 169 úkolů, které jsou univerzálně platné a aplikovatelné na všechny země. Některé cíle jsou odkazem na pokračující snahu

²⁶ Např. snížení celkového počtu chudých neříká nic o nerovnoměrném vývoji v regionech.

²⁷ Cíl č. 1: Vymýtit chudobu ve všech jejích formách všude na světě

Cíl č. 2: Vymýtit hlad, dosáhnout potravinové bezpečnosti a zlepšení výživy, prosazovat udržitelné zemědělství

Cíl č. 3: Zajistit zdravý život a zvyšovat jeho kvalitu pro všechny v jakémkoli věku

Cíl č. 4: Zajistit rovný přístup k inkluzivnímu a kvalitnímu vzdělání a podporovat celoživotní vzdělávání pro všechny

Cíl č. 5: Dosáhnout genderové rovnosti a posílit postavení všech žen a dívek

Cíl č. 6: Zajistit všem dostupnost vody a sanitačních zařízení a udržitelné hospodaření s nimi

Cíl č. 7: Zajistit přístup k cenově dostupným, spolehlivým, udržitelným a moderním zdrojům energie pro všechny

Cíl č. 8: Podporovat trvalý, inkluzivní a udržitelný hospodářský růst, plnou a produktivní zaměstnanost a důstojnou práci pro všechny

bojovat proti chudobě ve všech jejích podobách (odstranit extrémní chudobu, hlad, zlepšit zdravotní péči, dostupnost vody a vzdělání). V jednotlivých úkolech SDGs (na rozdíl od MDGs) jsou pak zahrnuty i podrobnější plány, jak toho dosáhnout. Snaží se přitom dosáhnout na všechny regiony a obyvatele, především ty nejpotřebnější. Změnou oproti MDGs je, že řada SDGs cílí na problémy, s nimiž se ve větší míře potýká nejen rozvojový, ale i rozvinutý svět, zejména genderová nerovnost, snaha o udržitelnou spotřebu a produkci nebo zajištění důstojné práce. Třetí skupina SDGs pak směřuje k řešení společných, tedy globálních problémů jako je nerovnost mezi zeměmi, klimatické změny, ochrana mořských i suchozemských ekosystémů (Esquivel, 2016, s. 10). Sachs považuje tento posun od MDGs za nevyhnutelný, protože trvale udržitelný rozvoj se týká celé planety. SDGs už proto nejsou koncipovány tak, aby cílily jen na problémy chudých zemí a apelovaly na solidaritu těch bohatých, aby jim pomohly. „*Není to o tom, co by bohaté státy měly udělat pro ty chudé, ale co by měly všechny země společně udělat pro globální blahobyt této i budoucích generací.*“ (Sachs, 2012, s. 2208) Kromě sociálních, ekonomických a environmentálních požadavků kladou SDGs ještě větší důraz na zásady dobrého vládnutí. Na jejich dodržování se musí podílet veřejná i soukromá sféra. Vlády i nadnárodní společnosti mají chránit občany v zemích, kde působí, a chovat se odpovědně (*accountability*), a to směrem ke společnosti i životnímu prostředí (Sachs, 2015).

Rozdílný přístup MDGs a SDGs lze ilustrovat právě na příkladu migrace. MDGs problematiku migrace explicitně nepostihují a lze říci, že vztah mezi ní a jednotlivými cíli začal být zkoumán až s tím, jak postupně rostl její význam. Příkladem může být konstatování Mezinárodní organizace pro migraci z roku 2004, že migrace pomáhá plnění alespoň některých cílů – konkrétně snižování chudoby,

Cíl č. 9: Vybudovat odolnou infrastrukturu, podporovat inkluzivní a udržitelnou industrializaci a inovace

Cíl č. 10: Snižit nerovnost uvnitř zemí i mezi nimi

Cíl č. 11: Vytvořit inkluzivní, bezpečná, odolná a udržitelná města a obce

Cíl č. 12: Zajistit udržitelnou spotřebu a výrobu

Cíl č. 13: Přijmout bezodkladná opatření na boj se změnou klimatu a zvládnání jejich dopadů

Cíl č. 14: Chránit a udržitelně využívat oceány, moře a mořské zdroje pro zajištění udržitelného rozvoje

Cíl č. 15: Chránit, obnovovat a podporovat udržitelné využívání suchozemských ekosystémů, udržitelně hospodařit s lesy, potírat rozšiřování pouští, zastavit a následně zvrátit degradaci půdy a zastavit úbytek biodiverzity

Cíl č. 16: Podporovat mírové a inkluzivní společnosti pro udržitelný rozvoj, zajistit všem přístup ke spravedlnosti a vytvořit efektivní, odpovědné a inkluzivní instituce na všech úrovních

Cíl č. 17: Oživit globální partnerství pro udržitelný rozvoj a posílit prostředky pro jeho uplatňování (Cíle udržitelného rozvoje (SDGs), 2015).

zlepšování genderové rovnosti, prevence některých onemocnění, udržitelnost v oblasti životního prostředí, vytváření globálního partnerství pro rozvoj (International organization for migration, 2004).

Naproti tomu SDGs, které mají širší záběr, explicitně zmiňují migraci dokonce v pěti cílech²⁸. Je tedy zcela zřejmé, že SDGs vnímají migraci a remitence jako nástroj, který může pomoci dosáhnout trvale udržitelného rozvoje. Nejvíce patrný je tento přístup v případě desátého cíle: Snížit nerovnost uvnitř zemí i mezi nimi. Jeho dílčí úkoly totiž počítají například se zajištěním řízené, bezpečné a zodpovědné migrace, včetně úpravy migračních politik; a také se snižováním transakčních nákladů na převod remitencí migrantů – právě ty bývají nejčastějším důvodem, proč migranti méně remitují nebo se uchylují k využití neformálních kanálů (Cíle udržitelného rozvoje (SDGs), 2015). Ačkoliv v této oblasti nepanuje naprostý konsensus, většina teoretiků se dnes přiklání spíše k pozitivnímu vlivu remitencí na rozvojové země a SDGs se snaží tento trend podpořit. Zahrnout tento příjem do agendy bylo pro OSN téměř nevyhnutelné, s ohledem na to, že pro řadu rozvojových zemí představují remitence jeden z nejdůležitějších a nejstabilnějších příjmů. Jejich potenciál lze sledovat nejen v krátkodobém horizontu (uspokojení okamžitých potřeb), ale i v dlouhodobějším (investiční potenciál), jímž mohou podpořit trvale udržitelný rozvoj.

O možném úspěchu i způsobu, jakým jsou SDGs formulovány, nicméně panují pochybnosti. Podle řady autorů už samotné stanovování cílů vede k příliš technokratickému přístupu zaměřenému na uměle stanové indikátory, což neumožňuje komplexnější pojetí problémů stejně jako u MDGs²⁹ (např. Fakuda-Parr in Esquivel, 2016). Na druhou stranu William Easterly ve svém provokativním komentáři označil SDGs „vágní a utopické“. Cílům podle něj naopak chybí, že nejsou jasně formulované a měřitelné a bude tedy obtížné posoudit, zda se je povedlo naplnit,

28

Cíl č. 5: Dosáhnout genderové rovnosti a posílit postavení všech žen a dívek

Cíl č. 8: Podporovat trvalý, inkluzivní a udržitelný hospodářský růst, plnou a produktivní zaměstnanost a důstojnou práci pro všechny

Cíl č. 10: Snížit nerovnost uvnitř zemí i mezi nimi

Cíl č. 16: Podporovat mírové a inkluzivní společnosti pro udržitelný rozvoj, zajistit všem přístup ke spravedlnosti a vytvořit efektivní, odpovědné a inkluzivní instituce na všech úrovních

Cíl č. 17: Oživit globální partnerství pro udržitelný rozvoj a posílit prostředky pro jeho uplatňování (Cíle udržitelného rozvoje (SDGs), 2015).

²⁹ Zastánci agendy OSN jsou toho názoru, že tvoření a popularizace cílů je motivační a pomáhá mimo jiné mobilizovat společnost.

či nikoliv. (Easterly, 2015). Jiní teoretici zpochybňují například pojetí principu odpovědnosti, který zmiňuje Sachs. Fukuda-Parr a McNeill kladou důležitou otázku – jestli SDGs vytvoří dostatečně funkční rámec pro to, aby se všichni aktéři v globálním měřítku chovali odpovědně? Tedy nejen vlády, ale i nadnárodní podniky a zejména pak mezinárodní organizace, které mají moc zlepšit situaci ve světě (Fukuda-Parr; McNeill, 2015). To jsou tedy jen některé z obav, které vytvoření SDGs provázejí, ale které zároveň podněcují diskusi, jež může plnění cílů v mnohém posunout. Zatím je ale ještě brzy na to, abychom mohli s určitostí říci, zda se naplní, nebo se ukážou jako liché.

1.3 Konceptualizace současného rozvoje

Doposud tato práce nastínila, jakým způsobem se vyvíjela rozvojová studia, které historické události je ovlivnily a jaké přístupy převládají v dnešní době. Je patrné, že kategorie rozvoje je velmi široká, pracuje v mnoha různými koncepty a dokonce dochází k jejímu zpochybňování jako celku. S tímto vědomím se v této části práce nicméně pokusím o vymezení čtyř konceptů, které považuji za nevýznamnější. Budu přitom vycházet z předpokladu, že rozvoj, tak jak ho vymezila tato práce, stále nebyl překonán. Při výběru konceptů se pak budu držet strategií, které, byť s výhradami, nejvíce určovaly směr rozvojové spolupráce na přelomu tisíciletí. Jsou jimi CDF a posléze MDGs, respektive SDGs. Výběrem a vymezením rozvojových konceptů pak vznikne teoretický rámec pro pokračování této práce. Samostatná část druhé kapitoly se pak bude zabývat vztahem těchto konceptů a využití remitencí.

1.3.1 Zplnomocnění (empowerment)

Základem principu zplnomocnění je umožnit jedincům, případně komunitám, získat kontrolu nad vlastním životem a podílet se na rozhodovacím procesu, který se jich přímo týká. Zplnomocnění, tak, jak ho chápe tato práce, je tedy úzce spojeno s konceptem participace (*participation*). Materiály Světové banky uvádějí, že zplnomocnění je rozšiřování prostředků a možností chudých lidí tak, aby mohli v institucích, jejichž rozhodnutí mají dopad na jejich život, participovat, jednat s nimi, ovlivňovat a kontrolovat je a vyžadovat od nich odpovědnost (Narayan, 2002, s. 11). Proces zplnomocnění pak úzce souvisí s pojetím chudoby, tak jak ho chápe Sen, tedy

jako nedostatek svobody a možností. Větší svoboda jedinci umožňuje aktivně se zapojit, aby mohl dosáhnout požadované změny na základě svých hodnot, což je pro Sena základem procesu rozvoje (Sen, 1999, s. 18-19).

Zplnomocnění můžeme chápat v mnoha rovinách, zejména v politické, sociální a ekonomické. Třetí z nich zdůrazňují například Acemoglu a Robinson, kteří ekonomickou rovinu začlenění obyvatel považují za zásadní pro prosperitu země. Podmínkou jsou inkluzivní ekonomické instituce, které: „...*musí zajišťovat vlastnická práva a hospodářské příležitosti širokému spektru lidí napříč společností, ne pouze vybraným elitám.*“ (Acemoglu, Robinson, 2012, s. 67) Ekonomické zplnomocnění lidí přispívá k jejich finanční nezávislosti (například na státních sociálních programech). Objevují se ale i varovné hlasy, které mírní tento optimismus. Například Horký upozorňuje, že co se týče ODA, donoři by neměli: „...*podlehout nadšení z participativního ani lidskoprávního přístupu, neboť již nyní se ukazuje, že mohou ještě posílit nerovnováhu v mocenských vztazích v případě, kdy se nepodaří do projektu zahrnout opravdu všechny, kteří mají být ovlivněni a nezamýšleně posílí hlas těch, kteří již byli dostatečně výrazní.*“ (Horký in Waisová, 2006, s.19).

1.3.2 Vlastnictví (ownership)

Princip vlastnictví – někdy bývá doplněn přívlastkem lokální (*local*) – předpokládá, že by se na rozvojových projektech měly vlastnický podílet příjemci pomoci. Zahnuje v sobě současný trend hledat řešení přímo uvnitř chudých států a de facto určuje vztah mezi donorem a příjemcem pomoci. Lopes a Theisohn sledují několik rovin vlastnictví. Vlastnictví idejí a strategií – příjemce by si měl svobodně vybrat, které projekty a strategie přijme, ostatní by měli jeho volbu respektovat, vlastnictví procesů (respektive kontrola nad průběhem projektu) – příjemce by měl být schopen převzít iniciativu a aktivně řídit implementaci strategie. Donor by měl být spíše v roli konzultanta. Vlastnictví zdrojů – příjemce by měl dle svých možností co nejvíce přispět vlastními zdroji (materiálními, finančními, lidskými, politickými...), aby se více zapojil a získal vztah k projektu, což je nutné mimo jiné kvůli jeho udržitelnosti. A konečně vlastnictví výstupů, které se vztahuje ke schopnosti převzít zodpovědnost za výsledek projektu, ať už byl úspěšný, či nikoliv (Lopes a Theisohn, 2003, s 29-31).

Přestože princip vlastnictví je jedním z nejskloňovanějších pojmů v rámci rozvoje, panují o jeho aplikaci jisté pochybnosti. Konkrétně jde o to, zda se s využitím místních odborníků, institucí a zdrojů podaří najít opravdu efektivní řešení a následně je uskutečnit. Nebo zda v zemích, kde je vyšší míra korupce, není potřeba také vyšší míra dohledu od někoho zvenčí. Tyto obavy jsou poměrně opodstatněné, a proto je nutné, aby rozvojová spolupráce pracovala s konceptem dobrého vládnutí.

1.3.3 Dobré vládnutí (good governance)

Důraz na dobré vládnutí klade CDF i rozvojové cíle OSN, které jeho potřebu ještě zdůrazňují v rámci SGDs. Jde z velké části o normativní koncept, který naznačuje, jak by v ideálním případě měly fungovat vlády: zajišťovat sociální a zdravotní péči, vzdělání, investice do infrastruktury, bojovat proti korupci nebo přijímat potřebné reformy. Světová banka používá pro posuzování dobrého vládnutí v jednotlivých zemích šest indikátorů (*Worldwide Governance Indicators – WGI*): odpovědnost, politická stabilita a absence násilí, efektivita státní správy, regulační zátěž, fungování právního státu, potírání korupce (*Worldwide Governance Indicators*, 2016). Sachs zmiňuje ještě další podmínky, například transparentnost, a dodává, že dobré vládnutí by se nemělo týkat jen vlád, ale i soukromého sektoru (zejména nadnárodních společností), jehož aktéři by měli dodržovat právo a respektovat prostředí, v němž působí (Sachs, 2015, s. 42).

Dobré vládnutí je důležité i pro vhodné nastavení rozvojové spolupráce a je tedy nutnou podmínkou pro naplnění předchozích dvou zmíněných konceptů rozvoje (zplnomocnění, vlastnictví). Současný trend má snahu odklánět se od dřívějšího paternalistického vztahu mezi donorem a příjemcem. Tedy snaha o to, aby přijímající země měla možnost artikulovat a naplnit své vlastní potřeby. Aby byl tento model skutečně funkční, je třeba, aby v přijímající zemi vládlo dobré institucionální prostředí a minimalizovala se korupce. Koncept dobrého vládnutí má podpořit zapojení co nejvíce zainteresovaných stran. To mimo jiné znamená, že by měl být umožněn dialog uvnitř konkrétní země, do něhož se zapojuje nejen vláda, ale i soukromý sektor, neziskové organizace a občanská společnost.

1.3.4 Trvale udržitelný rozvoj (sustainability)

Nejmladším konceptem, který stále nabývá na významu je trvale udržitelný rozvoj, kterému se poměrně intenzivně věnovala i předchozí část kapitoly. Tento bod tedy bude spíše jakýmsi shrnutím toho, co pod pojmem trvale udržitelný rozvoj chápe tato práce. Podle zásad SDGs je udržitelný rozvoj propojením požadavků v oblasti ekonomické, sociální, environmentální a dobrého vládnutí (Sachs, 2015, s. 3). Pro účely této práce bude však vhodnější tento souhrnný přístup poněkud zúžit, protože řada principů trvale udržitelného rozvoje je obsažena ve výše popsanych konceptech.

Změřím se proto zejména na environmentální dimenzi trvale udržitelného rozvoje, tedy zda mají jednotlivé projekty potenciál a snahu přispívat ke zlepšení životního prostředí. Vliv na přírodní zdroje je v současném diskurzu vnímán v globálním kontextu, proto je pod drobnohledem víc než kdy dřív. Životní prostředí je dnes vlivem globalizace pojímáno jako jeden sdílený prostor, jeho ochrana je tedy společným cílem bohatého Severu i chudého Jihu (Redflict, 2006, s. 74). Druhá dimenze udržitelného rozvoje, na niž se zaměřím i v této práci, sleduje, zda mají rozvojové projekty vizi a zda jsou schopné fungovat v dlouhodobějším časovém horizontu.

2. Remittance v kontextu současného rozvojového diskurzu

Přibližně od přelomu milénia a zejména pak v posledním desetiletí se remittance dostávají do centra pozornosti. Důvodem jsou jejich neustále narůstající objemy, které z nich dělají jeden z nejdůležitějších příjmů pro mnoho rozvojových zemí. Význam remitencí se odráží i v odborné literatuře, která se jimi intenzivně zabývá. Je to například práce Dilipa Rathy, Heina de Haase, Jørgena Carlinga, Christiana Ambrosiuse a Alfreda Cuecuechy. V českém prostředí pak Dušana Drbohlava, Roberta Stojanova, Jiřího Novosáka a Wadima Strielkowského. Tato práce se opírá o studia zmíněných autorů a její snahou bude v následující kapitole popsat fenomén remitencí. Součástí bude i zasazení do příslušného kontextu, což znamená popsat jejich vliv na rozvojové země a srovnání s dalšími finančními toky, konkrétně ODA a FDI. Hlavním cílem této kapitoly pak bude reflexe vztahu remitencí k výše vybraným konceptům rozvoje.

2.1 Charakteristika remitencí

Zjednodušeně lze říci, že jde o peníze či zboží, které domácnosti dostávají od migrujících pracovníků, jež získávají tyto příjmy mimo zemi svého původu. Z podrobnějších definic a členění je však patrné, že toto téma je mnohem komplexnější. Protože tato práce používá zejména data Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, bude vycházet i z vymezení remitencí používaného těmito institucemi. Jde o klasifikaci, kterou vytvořil MMF, který remittance v užším slova smyslu vnímá jako příjmy domácností ze zahraničí, které plynou z dočasného nebo trvalého pohybu osob do zahraničních ekonomik (Balance of payments and international investment position manual, 2009, s. 272). Podle MMF remittance plynou zejména ze dvou zdrojů struktury platební bilance: z příjmů osob, které pracují v ekonomikách, kde nemají trvalé bydliště (tedy nejsou rezidenty³⁰), případně od zaměstnavatelů se sídlem firmy v zahraničí; a z transferů od rezidentů jedné ekonomiky pro rezidenty jiné ekonomiky (Balance of payments and international

³⁰ Jako rezidenta chápe MMF člověka, který hodlá setrvat v cizí zemi minimálně rok. Zvláštní pravidla pak platí pro některé skupiny – například studenty, diplomaty nebo vojenské jednotky, kteří se stávají rezidenty bez ohledu na délku pobytu. Hrubé příjmy krátkodobých pracovníků (sezónních, přeshraničních) jsou vedeny jako zaměstnanecké kompenzace (Balance of payments and international investment position manual, 2009, s. 276).

investment position manual, 2009, s. 272; Stojanov, Strielkowski a Drbohlav, 2011, s. 380).

MMF dále dělí remitence na jednotlivé položky, jejich základem jsou:

- „Zaměstnanecké kompenzace“ (*compensations of employees*) – příjmy krátkodobých pracovníků (sezónních, přeshraničních), kteří nejsou rezidenty ekonomiky, kde pracují. Zahrnuje i příjmy rezidentů, jejichž zaměstnavatel není rezident. Kompenzace se uvádějí v hrubé podobě (před odečtením položek jako jsou daně).
- „Osobní převody“ (*personal transfers*) – skládají se ze všech běžných převodů v hotovosti nebo v naturáliích (služby nebo zboží) mezi domácnostmi obývanými rezidenty a domácnostmi obývanými nerezidenty (v obou směrech). Velice často jde o příjmy, kterými migranti podporují své příbuzné v zemi původu.
- Tyto složky spolu s „kapitálovými převody mezi domácnostmi“ (*capital transfers between households*) tvoří „osobní remitence“ (*personal remittances*). Osobní remitence jsou tedy tvořeny všemi běžnými i kapitálovými transfery v hotovosti nebo naturáliích mezi domácnostmi rezidentů a nerezidentů, spolu s čistými zaměstnaneckými kompenzacemi.
- Abychom se dostali k finálním číslům „celkových remitencí“³¹ (*total remittances*), je nutné k osobním remitencím ještě připočítat „sociální příspěvky“ (*social benefits*), tedy příspěvky vyplácené z fondů sociálního zabezpečení nebo penzijních fondů a mohou mít formu hotovosti či naturálií³². Celkové remitence tedy zahrnují veškeré příjmy domácností ze zahraničí (Balance of payments and international investment position manual, 2009, s. 272-277³³; International

³¹ V literatuře jsou běžně celkové remitence označovány jen jako remitence a bude tomu tak i v této práci.

³² Sociální příspěvky jsou vypláceny soukromými společnostmi, neziskovými organizacemi či vláda a zpravidla slouží k vyřešení sociální situace v době nezaměstnanosti, nemoci, k řešení bydlení etc. (Stojanov, Strielkowski a Drbohlav, 2011, s. 381)

³³ Pozn. MMF ve své klasifikaci používá při konceptualizaci remitencí ještě jednu nadřazenou doplňkovou kategorii nazvanou „celkové remitence a transfery do neziskových organizací sloužících domácnostem“ (*Total remittances and transfers to nonprofit institution serving households*). Tato kategorie je však velmi široká a může zahrnovat také oficiální příspěvky od cizích vlád nebo společností. Poměrně problematická je také určení těchto neziskových organizací, které se může v jednotlivých zemích lišit (International transactions in remittances, 2009, s. 21-22). Tato kategorie se

transactions in remittances, 2009, s. 18-22; Stojanov, Strielkowski a Drbohlav, 2011, s. 379-381).

Pro přehlednost uvádím tabulku s jednotlivými složkami remitencí, která vychází z výše uvedené definice:

celkové remitence			
osobní remitence			+ sociální příspěvky
zaměstnanecké kompenzace	+ osobní kompenzace	+ kapitálové převody mezi domácnostmi	

Zprac. autorkou dle Balance of payments and international investment position manual, 2009, s. 274.

Remittance jako celek pak můžeme dále dělit do skupin dle různých kritérií. Jedním z nich může být forma, v níž remitence přicházejí, to jsou tedy již zmíněné naturálie nebo hotovost. Další možností je rozdělení remitencí podle způsobu jejich použití. Goldring, který se ve svém výzkumu zaměřil především na Mexiko, v tomto ohledu rozlišuje tři typy – rodinné, kolektivní a podnikatelské. Rodinné remitence (*family remittances*) slouží jako forma příjmu domácnosti. Bývají používány k pokrytí stálých a často se opakujících nákladů jako je jídlo, oblečení nebo bydlení, případně k dosažení veřejných služeb v oblasti zdravotnictví, vzdělání, sociálního zabezpečení apod. Naproti tomu kolektivní remitence (*collective remittances*) mají spíše investiční potenciál. Jde o příjmy vydělané skupinou a především poskytované zájmovým skupinám, zpravidla podporované vládou přijímající země. Často jde o příspěvky poskytnuté na komunitní projekty a rozvoj. Poslední skupinou jsou podnikatelské remitence (*entrepreneurial remittances*), které mají největší investiční potenciál. Nejde o remitence v pravém slova smyslu jako spíše projekty, jejichž investor sleduje návratnost vynaložených financí. Na rozdíl od kolektivních remitencí nemusejí být spojeny s žádnou konkrétní zájmovou skupinou. Přínos pro rozvoj zemí

tedy mírně odklání od toho, jak jsou obecně chápány remitence a tato práce s ní s ohledem na větší přehlednost a rozsah nepracuje.

je hlavně v ekonomické sféře – mohou zajistit pracovní místa nebo ekonomický růst (podrobněji Goldring, 2004).

Různé motivace remitovat pak zmiňují i další autoři. Například Rapoport a Docquier uvádějí šest motivů, které migranty vedou k zasílání remitencí: a) altruismus (*altruism*) – snaha pomoci členům rodiny, kteří zůstali v zemi původu migranta³⁴ b) obchodní směna (*exchange*) – týká se situací, kdy migrant převodem remitencí od recipienta kupuje různé služby (např. ochrana majetku, péče o děti). Může jít i o formu splácení půjčky na výdaje spojené s migrací c) strategický motiv (*a strategic motive for remittances*) – remittance mohou být formou strategického jednání, jehož cílem je pozitivní selekce migrantů. Statisticky zaměstnavatel v hostitelské zemi platí migrantům podle průměrné produktivity komunity, k níž přísluší (ne dle jednotlivých výkonů). Produktivnější zaměstnanci tedy mohou použít remittance k tomu, aby ty méně produktivní přiměli zůstat doma d) dědictví jako donucovací prostředek (*inheritance as an enforcement device*) – recipienti očekávají od migranta určitý obnos remitencí, obzvlášť v případě, že do jeho cesty investovali. Hledají proto způsob, jak migranta přimět, aby dohodu dodržel i v případě, že ve vztahu nefunguje dostatečná míra altruismu. Účinnou formou je dědictví – migrantovi může hrozit, že o ně v případě nedodržení dohody přijde (forma trestu), nebo naopak získá příslib většího podílu na dědictví (odměna) e) pojištění a morální hazard (*insurance and moral hazard*) – snaha domácností získat stabilnější příjem tím, že vybraní jedinci najdou uplatnění v jiném sektoru/regionu než zbytek rodiny. Typicky v zemích s nefunkčními úvěrovými a pojišťovacími trhy, kde je velká část/většina obyvatel zaměstnána v agrárním sektoru (závislost výdělku na počasí). Příjem migranta zasílajícího remittance funguje jako pojištění příjmu f) investice (*investment motive*) – autoři tento typ chápou jako rodinné dohody o splácení dluhů. Rodina investovala do vzdělání/možnosti vycestování migranta a remittance jsou formou splátky. Od směnného obchodu se liší tím, že v tomto případě vztah silně ovlivňuje sociální vazby, ne jen individuální rozhodnutí migranta (Rapoport a Docquier, 2005, s. 13-34). V praxi se běžně vyskytují kombinace těchto variant, to znamená, že migranti mohou například zasílat remittance ze solidarity s rodinou, přitom nemusí jít

³⁴ Motivů altruismu se podrobně věnuje řada teoretiků, významná je v tomto ohledu zejména práce Odeda Starka *Altruism and beyond* roku 1995 a model jednostranného a dvoustranného altruismu (*one-sided/two-sided altruism*).

o čistý altruismus, protože jsou zároveň motivováni vděčností či snahou splatit dluhy. Toto jsou vybrané základní motivace pro remitence, existují ale i další kategorizace³⁵.

Zcela zásadní pro zaznamenávání remitencí ve statistikách je, zda jsou oficiální (registrované, legální), nebo neformální (neregistrované, neoficiální, nelegální). Většina statistik zachycuje pouze formální převody remitencí, protože jsou doložitelné. Průzkumy mezi migranty nicméně ukazují, že remitence zasílané neformálními kanály mohou tvořit naprostou většinu celkového objemu (což platí zejména pro rozvojové země)³⁶. Právě tento aspekt výrazně komplikuje zkoumání fenoménu remitencí a jeho dopadů na jednotlivé ekonomiky³⁷ (Stojanov a Novosák, 2008). Formální transfery jsou ty, které procházejí bankovními institucemi, zpravidla elektronické převody hotovosti, převody prostřednictvím elektronických karet nebo převody hotovosti mezi dvěma účty. Na druhé straně spektra je pak podle Carlinga neformální systém pro převod peněz a hodnot (*informal value transfer system*), jenž slouží k převodu financí mimo bankovní systém. Je často založen na rodinných, klanových nebo etnických vazbách a běžně je znám pod názvy hawala, hundi nebo hawilad. V Evropě je snaha o formalizaci tohoto systému (Carling, 2005, s. 24-28). Další možností neformálního transferu je využití kurýra. To znamená, že migranti ze stejné země původu využívají svých služeb – když se jeden vrací domů, mohou po něm ostatní poslat remitence pro své příbuzné. Neformální remitence mohou mít dále charakter naturálií – typicky dovezené zboží, které lze výhodně prodat v domovské zemi migranta (Carling, 2005, s. 28-29).

Migranti si vybírají způsob transferu podle řady faktorů, které je vedou spíše k neformálním variantám. Nabízí se samozřejmě možnost, že skutečně chtějí ukrýt svůj příjem (například jsou-li v zahraničí ilegálně). Častěji jsou ovšem vedeni praktičtějšími důvody. Rozhodují se podle toho, jak vyspělá je platební struktura v zemi recipienta, to znamená i dostupnost bankovních institucí³⁸ (Singh in Rahman, Yong a Ullah, 2014, s. 80). Na rozhodovací proces má vliv i faktor času, tedy jak

³⁵ srov. např. Carling, 2005 nebo Amuedo-Dorantes, Bansak a Pozo dle Stojanov a Novosák, 2008.

³⁶ Neformální remitence jsou ze své podstaty velmi neuchopitelné, a tak lze jejich výši jen odhadovat. Freund a Spatafora uvádějí, že neformální remitence zasílané do rozvojových zemí dosahují objemu mezi 35 % a 75 % evidovaných remitencí (Freund a Spatafora, 2005, s. 27).

³⁷ Sběr dat také komplikuje to, že ne všechny státy uznávají charakteristiku remitencí podle MMF a zaznamenávají data jiným způsobem. Některé země data o remitencích nezasílají vůbec (Migration and Remittances Factbook, 2016, s. xvii).

³⁸ Dostupnost bankovních institucí hraje roli i v zemi odkud jsou remitence zasílány, a to zejména s ohledem na požadavky a specifika islámského bankovníctví.

rychle potřebují remitence převést, ale i kulturní konvence nebo důvěryhodnost institucí (srov. Ahmed a Martínez-Zarzoso, 2016; Stojanov a Novosák, 2008; Carling, 2005). Zásadní ovšem bývá snaha vyhnout se nákladům, které jsou s oficiálním převodem remitencí spojeny, jako je dodatečné zdanění v zemi příjemce nebo přímo poplatky za transfer. Data SB ukazují, že v roce 2015 dosahovala průměrná výše nákladů téměř 8 %, přičemž nejdražší je transfer peněz do subsaharské Afriky a na pacifické ostrovy. Například převod 200 amerických dolarů z Austrálie do Vanuatu může stát až 20 % částky (Migration and remittances factbook, 2016, s. 19).

Využívání neformálních transferů je poměrně problematické zejména z toho důvodu, že tyto „ukryté“ finance mohou sloužit k praní špinavých peněz, financování kriminální činnosti nebo terorismu. Také proto je snaha tento trend omezovat. Podle Carlinga neformálních remitencí ubylo právě v souvislosti s bojem proti terorismu po roce 2001 s ním spojeným zpřísněním kontroly finančních toků (Carling, 2005, s. 21). Výzkum Ahmeda a Martínez-Zarzosa, kteří se zaměřili na Pákistán, ukázal, že náklady spojené s transferem skutečně vedou migranty k tomu, aby používali neformální kanály nebo aby peníze vůbec neposílali. Jejich snižování je tedy vhodnou motivací pro používání oficiálních kanálů a zasilání většího objemu financí. To znamená nejen snižování poplatků, ale i zlepšování bankovní infrastruktury. Posílení finančních služeb pomůže: „...ve střednědobém horizontu přeměrovat tyto [remitenční] toky z neformálních do formálních kanálů, což ve výsledku otevře dveře pro možné snížení jejich významu jako důležitého příjmu financí rozvojových zemí.“ (Ahmed a Martínez-Zarzoso, 2016, s. 28) O snižování nákladů spojených s transferem remitencí se zasazují i mezinárodní organizace. Jak už bylo uvedeno výše v této práci, tato snaha je i součástí SDGs.

Přestože remitence zůstávají v povědomí jako ekonomický fenomén, Rahman a Fee poukazují na důležitost jejich zkoumání prismatem dalších oborů. V odborné literatuře se objevují remitence sociální – zkoumající dopady remitencí na společnost (migranti přenášejí do své komunity i nové ideje, návyky, normy); technologické/technické – migranti vracějící se zpět domů přinášejí nové dovednosti a technologie; nebo politické – proměny politického smýšlení, a to i ve vztahu týkajícím se požadavků a praktik v oblasti migrace (Rahman a Fee in Rahman, Yong a Ullah, 2014, s. 37).

2.2 Význam remitencí pro rozvojové země

Celkově remitence v roce 2015 podle odhadů přesáhly částku 581 miliardy amerických dolarů. Z této částky putovalo do zemí s nízkým a středním důchodem odhadem 442 miliardy USD (Migration and Remittances, 2016, s. 6). Mluvíme přitom pouze o remitencích, které prošly oficiálními toky, celková částka byla ještě mnohem vyšší. Zároveň je třeba dodat, že celkově remitence zaznamenaly dvouprocentní pokles oproti roku 2014 (poprvé od globální finanční krize v roce 2009), jejich příjem v rozvojových zemích přesto dále rostl, byť ve výrazně pomalejším tempu. Údaje za rok 2016 napovídají, že v příštích letech by remitence celosvětově měly opět vykazovat růst, lze ale očekávat, že zejména v případě rozvojových zemí bude méně strmý než v minulosti (Remittances to Developing Countries Expected to Grow at Weak Pace in 2016 and Beyond, 2016). Největší migrační koridor se v současnosti nachází mezi Spojenými státy americkými a Mexikem, následován koridorem mezi Ruskem a Ukrajinou a koridorem mezi Indií a Bangladéšem (Migration and remittances factbook, 2016, s. 5).

Počítáme-li čistě objem remitencí, byly v roce 2015 jejich největšími příjemci Indie, Čína, Filipíny a Francie. Převedeme-li ovšem remitence na celkový podíl z HDP jednotlivých zemí, patří mezi pět největších příjemců Tádžikistán, Kyrgyzstán, Nepál, Tonga a Moldávie (Migration and remittances factbook, 2016, s. 23). Tyto údaje naznačují, že rozvojové země sice nejsou výhradním příjemcem remitencí, nicméně platí, že právě pro ně představují tyto finance zásadní příjem. Tato část práce se proto soustředí na význam remitencí pro rozvojové země, a to v porovnání s dalšími zahraničními příjmy: s oficiální rozvojovou pomocí (*Official development aid – ODA*) a přímými zahraničními investicemi (*Foreign direct investments – FDI*). Tímto srovnáním bude možné zhodnotit zasadit remitence do náležitého kontextu a zhodnotit jejich stabilitu a rozvojový potenciál.

2.2.1 Rozvojové země

Stejně jako neexistuje jediná definice rozvoje, není ani jediná definice rozvojových ekonomik. Vzhledem k počtu zemí, které do této kategorie mohou spadat, je to vcelku logické – každá z nich má svou vlastní charakteristiku, historický

vývoj, politické a institucionální prostředí či geografické podmínky. Jakákoliv klasifikace tedy vyžaduje nutnou generalizaci. Na druhou stranu lze říci, že země, které označujeme za rozvojové, vykazují určité společné znaky. Todaro a Smith uvádějí: a) nízkou životní úroveň a produktivitu práce, b) méně rozvinutý lidský kapitál (zdraví, vzdělání, dovednosti), c) vyšší míru nerovnosti a absolutní chudoby, d) rychlý populační růst, e) výraznou rozdrobenost společnosti, f) převahu venkovského obyvatelstva a zároveň razantní migraci z venkova do měst, g) nižší míru industrializace a exportu zpracovatelského průmyslu, h) nepříznivé geografické podmínky, ch) nerozvinuté trhy, i) přetrvávající dopady kolonialismu a nerovné mezinárodní vztahy (Todaro a Smith, 2012, 57-71). Na bývalý koloniální status většiny zemí Třetího světa upozorňuje také Haynes. Dodává, že tyto ekonomiky zpravidla spojuje nedostatečný ekonomický růst, nespravedlivé přerozdělování zdrojů, které není motivováno snahou odstranit chudobu nebo nedemokratické (nebo ne zcela demokratické) státní zřízení, které neumožňuje rovné možnosti zapojení se do veřejného života (Haynes, 1996, s. 3-5). V literatuře se setkáváme i dalšími charakteristikami rozvojových ekonomik jako je vysoká zadluženost, závislost na rozvinutých tržních ekonomikách, sociálně ekonomický dualismus či pluralismus, struktura ekonomiky, v níž převažuje agrární sektor, následují služby a nejméně vyvinutý a produktivní je průmysl (Kučerová, 2011, s. 37-8).

Obecně se pak k rozdělení rozvojových zemí používají kategorizace podle tří velkých mezinárodních organizací: Světové banky, Mezinárodního měnového fondu a Organizace spojených národů.

Světová banka dělí země do čtyř kategorií – země s vysokým důchodem (HND/osoba 12 475 USD a vyšší), s vyšším středním důchodem (HND/osoba 4 036-12 475 USD), s nižším středním důchodem (HND/osoba 1 025-4 035 USD) a s nízkým důchodem (HND/osoba 1 025 USD a méně). Kritériem pro rozdělení je hrubý národní důchod (HND) přepočtený na osobu uváděný v amerických dolarech³⁹ (World Bank Country and Lending Groups, 2017). Použití HND na osobu jako jediného kritéria má své výhody v tom, že je relativně snadno měřitelné a lze na jeho základě jednotlivé země porovnat. Na druhou stranu nám tento ukazatel říká poměrně málo o stavu ekonomik, což si uvědomuje i SB, a proto o kategorizaci zemí mluví

³⁹ Jak upozorňují Syrovátka a Harmáček, jde o přepočet směnnými kursy, nikoliv prostřednictvím parity kupní síly (Syrovátka a Harmáček, 2014, s. 45).

jako o klasifikaci podle úrovně důchodu, nikoliv podle úrovně rozvoje (Syróvátka a Harmáček, 2014, s. 46-47). Poslední zpráva SB World Development Indicators dokonce záměrně odstranila rozdělení na rozvinuté země (s vysokým důchodem) a rozvojově země (zpravidla se středním a nízkým důchodem). Podle SB je termín „rozvojová země“ již překonán. Současný trend navíc spěje ke snaze vnímat svět jako celek, jak ukazuje například formulace SDGs a jejich důraz na globální problémy. Přestože SDGs samy některé své cíle adresují rozvojovým zemím, SB se rozhodla nadále tento termín nepoužívat (Khokhar a Serajuddin, 2015; World Development Indicators, 2016). SB dále stanovuje hranici extrémní chudoby, která, jak jsem již uvedla výše, od roku 2015 odpovídá 1,90 USD na den.

Na podobném principu je založené i rozdělení zemí podle MMF, který dělí země na dvě skupiny: vyspělé ekonomiky (*advanced economies*) a formující se tržní a rozvojové ekonomiky (*emerging market and developing economies*). Kritériem je pro něj stejně jako pro SB důchod na osobu, při klasifikaci zemí však používá další dva ukazatele, kterými jsou diverzifikace exportu a míra integrace do globálního finančního systému (World Economic Outlook (WEO), 2016). Pozoruhodné je druhé kritérium, které se dotýká zejména zařazení ekonomik zaměřených na těžbu, zpracování a export ropy. Zatímco SB je zpravidla řadí mezi země s vysokým důchodem, dle MMF nemusí jít o vyspělé země⁴⁰ (Syróvátka a Harmáček, 2014, s. 47). Vzhledem k tomu, že MMF používá pouze dvě skupiny, nebývá překlasičování států příliš časté, většinou se tak děje na základě výrazných změn v dané ekonomice jako je například přijetí eura (World Economic Outlook (WEO), 2016).

A konečně OSN, která ke kategorizaci zemí používá již zmíněný index lidského rozvoje, tedy HDI vytvořený Rozvojovým programem OSN (UNDP). Ten zahrnuje tři socioekonomické ukazatele: životní úroveň (vyjádřenou jako HDP na obyvatele), předpokládanou délku dožití a dostupnost vzdělání. Dle vypočítaného indexu pak OSN řadí státy do čtyř skupin: velmi vysoký lidský rozvoj, vysoký lidský rozvoj, střední lidský rozvoj a nízký lidský rozvoj (Human Development Index (HDI)). HDI se od výše zmíněných klasifikací liší tím, že tento údaj má relativní charakter a značí pořadí jednotlivých zemí vzhledem k ostatním. Kategorie SB a lze předpokládat že i MMF mají absolutní povahu, to znamená, že skupina rozvinutých

⁴⁰ Příkladem může být Katar nebo Spojené arabské emiráty, které podle SB patří do skupiny zemí s vysokým důchodem, naproti tomu klasifikace MMF je řadí mezi formující se tržní a rozvojové ekonomiky. Podle kategorizace OSN, o níž bude řeč níže, patří tyto země do skupiny zemí s velmi vysokým lidským rozvojem.

zemí má tendenci se postupem času rozšiřovat (Nielsen, 2011, s.18-19). Přestože se metodiky jednotlivých mezinárodních organizací liší, docházejí v zásadě k podobným výsledkům. To vede k otázkám, které jsou namířené především směrem k HDI a zpochybňují nutnost mít tento zvláštní ukazatel. Jak ale podotýká Syrovátka: „*HDI skutečně nevytváří výrazně odlišný obrázek zemí než tradiční ukazatele ekonomické aktivity. Protože však korelace mezi HDI a HDP na osobu není dokonalá, HDI určitou přidanou hodnotu přináší. Dokud budou existovat země, které v tomto vztahu vybočují z řady, může být HDI významný pro analýzu politik právě těchto zemí.*“ (Syrovátka, 2008, s. 30-31).

Kromě těchto základních rozdělení se setkáváme také se specifickými skupinami zemí. Některé mezinárodní organizace dělí ve svých kategorizacích státy na základě geografické polohy. Samostatnou skupinu podle UNCTAD tvoří nejméně rozvinuté státy světa *Least developed countries* (LDC), které dle OSN spojuje extrémní chudoba, slabá struktura ekonomiky, nevýhodná geografická poloha nebo absence kvalifikovaného lidského kapitálu (Syrovátka a Harmáček, 2014, s. 56). V současné době má 48 členů. Další svébytnou skupinu tvoří například Vysoce zadlužené chudé země (*Highly indebted poor countries* – HIPC). Jak naznačuje název, jde o země s vysokým zahraničním dluhem, pro něž byl navržen program odpouštění dluhů (Iniciativa HIPC), který má zajistit, aby závazky těchto států byly udržitelné a nebyly pro ně zničující (Heavily Indebted Poor Country (HIPC) Initiative, 2016).

2.2.2 Remittance a rozvojové země

Jak upozorňují Stojanov a Novosák, rozvojová studia mají tendenci vnímat migraci spíše jako důsledek negativních jevů a jako vynucený krok, který je nutný pro přežití jedince (Stojanov a Novosák, 2008, s. 40). Remittance však tento postoj mění spolu s tím, jak se do popředí mnoha studií dostává jejich význam jako příjmu pro jednotlivé domácnosti, a především jejich rozvojový potenciál i na úrovni větším komunit či dokonce států. Ambrosius a Cuecuecha považují remittance za jeden z nejdůležitějších zdrojů financí ze zahraničí pro rozvojové země. Jejich objem přitom stále roste, za posledních dvacet let zaznamenaly pokles pouze během globální

finanční krize v roce 2009⁴¹ (Ambrosius a Cuecuecha, 2016, s. 80). Tento výkyv přitom nebyl tak výrazný jako v případě přímých zahraničních investic. Převážně pozitivní vliv na rozvojové země a boj s chudobou předesílá řada studií (např. Rapoport a Docquier, 2005; Ratha 2013; Stojanov, Strielkowski, Drbohlav, 2011). Rahman, Yong a Ullah shrnují že na makroekonomické úrovni zajišťují remitence stabilní tok finančních prostředků, mohou být významným zdrojem devíz pro přijímající zemi a, pokud je jejich tok silný, mohou dokonce posilovat domácí měnu (Rahman, Yong a Ullah, 2014, s. 16). V řadě rozvojových zemí, příkladem může být Bangladéš, kterému se podrobněji věnuje poslední část této práce, se remitence významně podílejí na ekonomickém růstu, k jehož stimulaci přispívají také svým multiplikačním efektem. Oficiálně zasílané remitence mohou fungovat i jako stabilizační faktor ve finančním sektoru, protože zvyšují jeho kapacitu a také mohou přitáhnout zahraniční investice (Migration in an interconnected world, 2005, s. 26). Co se týče mikroekonomické úrovně, příjemci remitencí jsou v naprosté většině případů rodiny migrantů, jimž finance slouží k okamžité spotřebě. Nemusí však jít jen o materiální zajištění (jídlo, oblečení...), značná suma slouží k pokrytí nákladů na zdravotní péči, vzdělání a další investice do lidského kapitálu, s čímž už v roce 2008 počítala EU (Dimitriadis, 2008)⁴². Rahman, Yong a Ullah dodávají, že vyšší životní úroveň a s ní spojená vyšší spotřeba mají pozitivní vliv na podnikatelské prostředí v zemích příjemců. To může napomáhat i změnám sociálních vazeb v komunitách, například k větší genderové rovnosti⁴³ (Rahman, Yong a Ullah, 2014, s. 16).

Další způsob, jakým mohou remitence přispět ke snížení chudoby v rozvojových zemích je jejich využití k dlouhodobějším investicím. Zde ovšem záleží na jednotlivých recipientech, protože zasílané remitence zpravidla nebývají určeny primárně k tomuto účelu. To, že je domácnost příjemcem remitencí tedy nutně neznamená, že bude investovat, nicméně řada studií ukazuje, že příjemci remitencí skutečně vkládají více prostředků do vzdělání dětí nebo do vlastního podnikání (Yang, 2008, s. 593-594; Rapoport a Docquier, 2005). Existuje také korelace mezi

⁴¹ K mírnému propadu došlo také v roce 2015, nicméně údaje za rok 2016 by opět měly potvrdit rostoucí tendenci (Remittances to Developing Countries Expected to Grow at Weak Pace in 2016 and Beyond, 2016).

⁴² Adams uvádí příklad Guatemaly, kde domácnosti přijímající remitence mají dokonce nižší výdaje na spotřební zboží než ty, které příjemci nejsou. Rodiny s příjmem z remitencí mají výrazně vyšší výdaje na vzdělání, což podle Adamse dokazuje, že jsou ochotnější investovat. Srov. Adams, 2005, s. 78.

⁴³ Obecně lze říci, že s migrací a tokem remitencí mohou být spjaty s benefity nejen pro finanční, ale i sociální sféru, to znamená přísun nových myšlenek či idejí, jak už bylo ostatně zmíněno výše v této práci.

příjmem remitencí a dětskou úmrtností či širším povědomí v oblasti zdraví (Lubambu, 2014, s. 20). Ellis uvádí konkrétní možnosti, jak může investice remitencí přispět ke snížení chudoby v rurálních oblastech: investice do půdy nebo do jejího zlepšení (například rekultivace znehodnocené půdy); hotovostní nákup vstupů do zemědělství (například nájemná síla, prostředky na léčení či prevenci nemocí/nákazy spojené se zemědělstvím, tzn. týkající se dobytka či plodin), který umožňuje dosahovat vyšších výnosů; investice do zemědělských strojů a zařízení (vodní pumpy nebo pluhy apod.); investice do vzdělávání ve snaze zajistit lepší podmínky pro další generace; investice do majetku, který může generovat lokální zisk mimo oblast zemědělství, například taxi, motocykl nebo obchod (Ellis, 2003, s. 7).

Remitence navíc představují poměrně stabilní příjem, proto mohou sloužit jako jakási forma sociálního pojištění. Jinými slovy umožňují přijímajícím domácnostem vyrovnat se s neočekávanými změnami. Lubambu jako příklad uvádí Egypt, jehož ekonomiku v roce 2009 zpomalily důsledky globální finanční krize a následně v roce 2011 zemi ovlivnila politická nestabilita po vypuknutí nepokojů známých jako arabské jaro. Zatímco zahraniční investoři i donoři oficiální rozvojové pomoci mezi lety 2009 a 2011 odcházeli ze země, objem remitencí v této době naopak vzrostl (Lubambu, 2014, s. 18). Na tento aspekt upozorňují i Stojanov, Schroth a Mikes, kteří považují remitence za stabilní příjem bez ohledu na ekonomické cykly. Zřejmě nejdůležitější roli hraje solidarita migrantů, kteří jsou ochotni během ekonomické či humanitární krize v domovské zemi zasílat větší částky než obvykle (Stojanov, Schroth a Mikes in Migrace a rozvoj, 2011, s 57-58).

Na druhou stranu remitence nelze považovat za samospásný prostředek – i tyto finance mohou mít na rozvojové země negativní dopad. Velkým rizikem je vytvoření závislosti na jejich příjmu, což snižuje motivaci recipientů pracovat. Čím více rodiny migrantů spoléhají na finance zasláné formou remitencí, tím horší (dokonce likvidační) pro ně může být jejich výpadek (Lubambu, 2014, s. 19). Toto riziko lze ilustrovat situací v Tádžikistánu, kde remitence mezi lety 2003 a 2007 nejprve výrazně pomohly snížit chudobu. Řada domácností (Danzer a Ivaschenko uvádějí 23%) ovšem začala být na externím příjmu přímo závislá, což se výrazně projevilo po vypuknutí globální finanční krize 2008, která zasáhla Rusko, odkud do Tádžikistánu plyne nejvíce remitencí (Danzer a Ivaschenko, 2010).

V návaznosti na vyšší spotřebu společnosti, kterou remitence umožňují, hrozí růst cen spotřebního zboží, což může mít negativní dopad na rodiny, které příjem ze zahraničí nemají. Další problémy mohou nastat ve chvíli, kdy zasílané remitence přesahují odměny v některých výrobních sektorech. Lidé pak ztrácejí motivaci v nich pracovat a tato odvětví zaostávají (Dimitriadis, 2008). Případný pokles produktivity práce ve spojení s růstem cen domácích produktů navíc potenciálně ohrožuje celou domácí ekonomiku. V důsledku jejího oslabení může v zemi propuknout takzvaná „holandská nemoc“ (*dutch disease*), kdy v důsledku přílivu financí ze zahraničí klesá produktivita domácího sektoru, naopak rostou ceny domácích produktů a zhoršuje se konkurenceschopnost exportu (Stojanov Schroth a Mikes in Migrace a rozvoj, 2011, s. 59; Tyburski, 2014, s. 5).

Pokud se v této souvislosti zaměříme obecněji na migraci, lze za potenciální negativum považovat i takzvaný efekt „odlivu mozků“ (*brain drain*) – to znamená, že do zahraničí odcházejí kvalifikovaní pracovníci, kteří pak chybějí v domácí ekonomice; případně „odliv svalů“ (*brawn drain*), který odkazuje na odchod mladých a silných jedinců, čímž země přicházejí o kvalitní pracovní sílu např. v rurálních oblastech. Tyto obavy jsou typické zvláště pro pesimistické přístupy k migraci. Jakkoliv tyto problém nelze podceňovat, nemusí být vždy průvodním jevem pracovní migrace. Stojanov a Novosák upozorňují na studie, které dokazují, že pohyb kvalifikovaných osob může být naopak pozitivní: „...získané znalosti, zkušenosti, zasílané remitence a tvorba lidského kapitálu mohou způsobit opačné procesy v podobě získávání mozků (*brain gain*), popřípadě jejich cirkulaci (*brain circulation*).“ (Stojanov a Novosák, 2008, s. 71).

Zcela samostatným problémem, který byl zmíněn výše v této práci, jsou remitence plynoucí skrz neformální finanční toky, které jsou prakticky nekontrolovatelné a mohou být využity k financování kriminální činnosti nebo teroristických aktivit.

Remitence tedy mohou mít výrazný potenciál přispět k rozvoji země, zejména jsou-li užívány i k dlouhodobějším investicím nebo podpoře lidského kapitálu. Jsou také prostředkem, který lze pružně využít k uspokojení konkrétních potřeb recipienta, a to na základě jeho vlastního uvážení. Důležitou podmínkou je však stabilita a pravidelnost zasílaných remitencí, která do velké míry závisí na míře náročnosti převodu financí a samozřejmě i nákladech s ním spojených. Je tedy i na přijímajících

zemích, aby dokázaly vytvořit takové prostředí, kterým budou tomuto finančnímu toku vycházet vstříc. To znamená podporovat možnosti formálních transferů remitencí, ale třeba i více inkluzivní politika směrem k migrantům (příkladem může být možnost dvojího občanství apod.⁴⁴). Dalším faktorem, který ovlivňuje rozvojový potenciál remitencí je funkčnost místního finančního trhu včetně možností čerpat úvěr, a to i na venkově. Pokud není naplněna, nemohou recipienti plně využít úspory k potřebným investicím, jež by jim zajistily nové domácí příjmy.

2.2.3 ODA - Official Development Assistance

Abychom mohli sledovat dopady remitencí na rozvojové země, je potřeba nahlédnout na tuto problematiku v širším kontextu a porovnat je také s dalšími významnými finančními toky, které přicházejí do chudých ekonomik. Důležitým nástrojem, jehož prostřednictvím se bohaté státy snaží zlepšit socioekonomickou situaci v rozvojových zemích, je bezesporu ODA (*Official Development Assistance; česky oficiální nebo zahraniční rozvojová spolupráce či rozvojová pomoc*⁴⁵). Pro vymezení termínu se obecně používá definice, kterou formuloval Výbor pro rozvojovou spolupráci (*Development Assistance Committee - DAC*) při OECD. Ve výboru jsou sdruženy země, které poskytují rozvojovou pomoc, a je považován za hlavní platformu pro její koordinaci. ODA je podle něj definována jako toky v podobě financí, komodit nebo služeb, které:

- jsou poskytovány oficiální správou (včetně státních a místních vlád nebo jejich výkonnými orgány);
- mají za hlavní cíl podporu hospodářského rozvoje a blahobytu rozvojových zemí
- jsou ze své podstaty zvýhodněné (*concessional*) a obsahují grantovou složku alespoň ve výši 25 % (počítáno s diskontní sazbou 10 %, úvěr je tedy poskytnut za výhodnějších než tržních podmínek).

⁴⁴ Podrobněji o snaze udržet tímto způsobem vztah mezi vládou a diasporou např. Leblang, 2011.

⁴⁵ Pojem rozvojová pomoc se běžně vyskytuje jako synonymum ODA, přestože toto označení není zcela přesné. ODA je přesně definována OECD, naproti tomu rozvojová pomoc je termín obecnější a může zahrnovat i podporu poskytovanou soukromou sférou. Zaměřujeme-li se na rozvojový potenciál ODA, je nutné odlišit ji od humanitární pomoci, která je zcela jiného charakteru – nejde o dlouhodobé projekty, ale zpravidla o ad hoc pomoc, která má pomoci vyrovnat se s následky humanitární krize (živelní katastrofy, války apod.).

Definice DAC počítá pouze s pomocí, která je určena vybrané skupině příjemců ODA a vybraným multilaterálním organizacím (Is it ODA?, 2008). DAC sdružuje země, které poskytují naprostou většinu světové rozvojové pomoci. Byli vybráni podle toho, zda jsou schopny na základě svých strategií, politik a institucionálního rámce poskytnout programy rozvojové spolupráce a že mají vhodný systém k jejich evaluaci. V současné době má DAC 30 členů⁴⁶ (DAC members, 2016). Mezi členy nejsou zastoupeny rozvojové země, nicméně DAC spolupracuje s organizacemi, které mají širší členskou základnu, aby výbor alespoň částečně získal vhled příjemců pomoci. Země OECD, které nejsou členy DAC mají možnost účastnit se zasedání a pozorovatelský statut v organizaci mají i SB, MMF a UNDP.

V roce 2016 dosáhly toky čisté ODA z členských zemí DAC 142,6 miliard dolarů. To po očištění od inflace a posílení amerického dolaru představuje meziroční nárůst o 8,9 % v reálných hodnotách. Ten byl ovšem velké míry reakcí na uprchlickou krizi. Pokud z celkové částky odečteme právě takto vynaložené prostředky, stejně jako objemy, které putovaly na humanitární pomoc, lze říci, že ODA jako taková v posledních letech spíše stagnuje, ačkoliv v posledním roce k nárůstu přeci jen došlo. Zároveň se však snížila pomoc těm nejchudším zemím. (Development aid rises again in 2016, 2017).

Jak navíc upozorňují Stojanov a Novosák, do celkové částky ODA se započítávají i položky, které se nedostanou k příjemcům a nemají podle autorů žádný vliv na rozvoj. Jsou to náklady spojené s distribucí pomoci, jako je administrativa, vybavení, výdaje na cestování a podobně. Za problematické považují Stojanov a Novosák i započítávání oddlužení, nových půjček nebo například stipendií pro studenty, zejména v případě, že se nevracejí domů (Stojanov a Novosák, 2008, s. 64-65).

Existují studie, které poukazují na dobrou praxi a úspěšné příklady ODA, stejně jako ty, které ji ztracují jako celek a považují ji za zbytečnou či dokonce škodlivou. Široký rozptyl mezi těmito dvěma póly je dán problematičností evaluace ODA a toho, že ne vždy je zcela jasné, jaká očekávání by měla naplnit. Co se týče korelace mezi ODA a HDP rozvojových zemí, přiklánějí se teoretici spíše k pesimistickému názoru, tedy že v této oblasti není současná praxe příliš efektivní

⁴⁶ ČR je členem DAC od roku 2013.

(Moyo, 2009; Stojanov a Novosák, 2008). Některé problémy plynou už z podstaty ODA a jejího formálního ukotvení. Řada autorů poukazuje na její pragmatický a politický rozměr, který dle jejich mínění převažuje nad solidaritou bohatých zemí s chudými. Jak upozorňuje Nádvořník: „*Rozvojová pomoc je bytostně politická a jinou ani nemůže být. Rozvojový projekt vždy přichází do určité existující sociální struktury, která je sama často příčinou chudoby. ODA nemůže než navázat na existující sociální vztahy. Nutně svým působením vyvolává buď změnu této struktury, nebo upevňuje vztahy a posiluje status quo.*“ (Nádvořník in Waisová, 2006, s. 108) Je také třeba mít na paměti, že i v případě ODA hrozí závislost, která vede k nižší motivaci zemí hledat jiná řešení. Pokud je vláda zvyklá na permanentní příjem, nesnaží se hledat možnost jiného a udržitelnějšího financování. To se může projevit nezodpovědnou daňovou politikou nebo přebujelým veřejným sektorem (Moyo, 2009, s. 65-66). Navíc i v důsledku rozvojové pomoci může propuknout „holandská nemoc“ (viz výše).

Podle Sachse je však ODA i přes své nedostatky potřebná a spíše než nahrazovat je potřeba ji propojit s dalšími sférami, zejména s obchodem. ODA pak může být správným impulzem pro nastartování ekonomiky rozvojových zemí a poskytnout prostředky například pro rozvoj infrastruktury (Sachs in Haas a Hird, 2013, s. 72-75) Přestože motivace dárců mohou být různé, nelze ODA upřít, že její snahou je, aby se pomoc dostala ke všem rozvojovým zemím, které ji potřebují – tedy nejsou z ní vyloučeny ty, které by byly méně atraktivní pro investory. Zastánci ODA také upozorňují, že zahraniční investice sice přinášejí růst HDP, ten ale sám o sobě k boji proti chudobě nestačí. Naproti tomu ODA lze lépe alokovat právě do této oblasti. A v neposlední řadě si lze představit, že jistá míra paternalismu či přístupu „shora“ umožňuje akcentovat témata jako je udržitelnost životního prostředí nebo genderové otázky, které by mohly v opačném případě zůstat upozaděny.

2.2.4 FDI – Foreign Direct Investment

Třetím fenoménem, který představuje nejvýraznější příjem pro chudé země, jsou přímé zahraniční investice (*Foreign Direct Investment – FDI*). Mezi největší příjemce FDI patří rozvinuté země, nicméně představují výrazný příjem pro rozvojové země. FDI podle odhadů UNCTAD v loňském roce dosahovaly 1,52 biliony dolarů, což znamená mírný pokles oproti roku předchozímu. Do rozvojových zemí pak

putovalo asi 600 miliard dolarů, což znamená dvacetiprocentní pokles ve srovnání s rokem 2015 (Global FDI flows slip in 2016, 2017).

Mezinárodně uznávaná definice FDI vychází z vymezení OECD, MMF, EUROSTAT a používá ji také Česká národní banka: „*Přímá zahraniční investice je taková přeshraniční investice, která odráží záměr rezidenta jedné ekonomiky (přímý investor) získat trvalou účast v subjektu (podnik přímé investice), který je rezidentem v ekonomice jiné než je ekonomika přímého investora. Trvalá účast implikuje existenci dlouhodobého vztahu mezi přímým investorem a přímou investicí a významný vliv na řízení podniku.*“ (Přímé zahraniční investice za rok 2014, 2016, s. 1). Podnik s přímou investicí je takový, kde zahraniční investor vlastní 10 a více procent akcií či podílu, případně hlasovacích práv⁴⁷.

Nejčastěji se setkáváme se třemi typy FDI:

- Investice na zelené louce (*greenfield*), které se zaměřují na nová aktiva, tedy vybudování zcela nových podniků. Jejich výhodou je, že management může podnik zcela přizpůsobit svým potřebám (ať už jde o výběr místa, zařízení nebo školení pracovníků), nevýhodou jsou naopak vysoké vstupní náklady a neznalost místního trhu.
- Investice na hnědé louce (*brownfield*) spočívající ve změně vlastníka a restrukturalizaci podniků.
- Akvizice a fúze (*mergers and acquisitions*), tedy převzetí kontroly nad zavedenými aktivy. Pro tyto typy investic platí, že podniky mohou do velké míry čerpat ze svého dosavadního postavení na trhu. Může se do něj díky tomu rychleji zapojit. Vstupní kapitál na případnou restrukturalizaci lze dávkovat postupně. Na druhou stranu se může investor setkat s problémy se stávajícím managementem a jeho nevyhovující strukturou (Körner a kol., 2016, s. 6; Marinescu a Constantin: 2008).

Ze své podstaty nejsou zahraniční investice ve světě distribuovány rovnoměrně. Obecně platí, že nejatraktivnější jsou země s velkým trhem, nízkými náklady na pracovní sílu a bohaté na přírodní zdroje. Existuje mnoho determinantů,

⁴⁷ Míra zapojení zahraničního investora může být různá, podniky se dle tohoto klíče dělí na ty s menšinovým zahraničním podílem (investor kontroluje 10-50 %) a na podniky pod zahraniční kontrolou (Benáček, 2000, s. 12).

podle kterých se investoři rozhodují o tom, do které země vstoupí. Jejich motivaci sleduje takzvaný OLI-teorém (či eklektický model), kterým Dunning vysvětluje vůbec vznik nadnárodních firem. Podle něj bude firma investovat, pokud bude moci využít výhod:

- vlastnictví (*O – ownership*) – čím větší konkurenční výhodu má společnost oproti domácím firmám, tím je pravděpodobnější, že bude investovat, zahrnuje vlastnictví patentů, technologií nebo know-how;
- lokalizace (*L – location*) – specifické ztraktivňující hostitelskou zemi, tzn. pravděpodobnost investic se zvyšuje, pokud firma může využít některé lokální výhody, které její mateřská země nenabízí (např. přírodní zdroje);
- internalizace (*I – internalization*) – firma se o investici rozhoduje podle toho, která forma je pro ni v hostitelské zemi nejvýhodnější. Nejmenší míru zapojení představuje export, dále udělení licence nebo franšíz. Na opačné straně této škály je joint-venture nebo zřízení dceřiné společnosti (Dunning, 2000, s. 164).

Vždy ovšem záleží na povaze konkrétní nadnárodní korporace a konkrétních cílů FDI. Podle toho lze investice rozdělit na investice hledající trh (*market seeking*), hledající zdroje (*resource seeking*), hledající efektivitu (*rationalized or efficiency seeking*) – tzn. snaha zefektivnit stávající portfolio nadnárodní korporace co do dělby práce a specializace podniků) a nakonec hledající strategické výhody (*strategic asset seeking*) – snaha udržet konkurenceschopnost firmy, ochránit vlastnické výhody (Dunning, 2000, s. 164-165).

Přínos investic pro rozvoj spočívá nejen v samotném příjmu kapitálu, ale také v tom, že hostitelským zemím umožňují větší zapojení do globálního trhu, přinášejí do nich nová pracovní místa, nové technologie, infrastrukturu a know-how. Kurtishi-Kastrati poukazuje také na to, jak mohou FDI ovlivnit hospodářskou soutěž v hostitelské zemi. Přítomnost zahraničních investorů může nastartovat větší produktivitu práce domácích podniků, snížit ceny a zároveň podpořit chuť investovat do inovací a vybavení. To samozřejmě neplatí bez výhrad, protože vstup nadnárodní společnosti na malý trh může naopak znamenat monopolizace daného odvětví (Kurtishi-Kastrati, 2013, s. 31-32).

Převládá tedy předpoklad, že pokud se má skutečně naplnit rozvojový potenciál FDI, je nutné, aby se s nimi pracovalo cíleně. Sauvant je toho názoru, že mezinárodní společenství by mělo vyvinout úsilí potřebné k tomu, aby se zvýšil příliv FDI do rozvojových zemí. A to hlavně tím, že se ve spolupráci s mezinárodními organizacemi podaří v těchto ekonomikách zlepšit investiční pobídky a regulační rámec upravující tok FDI, aby investoři byli více motivováni vstupovat i do nejchudších zemí. Sauvant zároveň podotýká, že samotný nárůst FDI nestačí. Podpora investic by globálně měla být nastavena tak, aby je směřovala ke konceptu trvale udržitelného rozvoje. Měly by vzniknout ukazatele, které by pomohly dosáhnout komerčně životaschopných a zároveň ekonomicky, sociálně i environmentálně udržitelných investic. S tím podle něj souvisí potřeba v tomto ohledu reformovat mezinárodní investiční právo a politiku (Sauvant dle Gestrin, 2016, s. 50-51). OECD i další organizace se snaží FDI do rozvoje zapojit. Jejich schopnost působit na soukromý sektor je však logicky značně omezená a je sporné, zda by byla větší míře žádoucí.

Jistá obezřetnost je nicméně v souvislosti s FDI namístě, protože i tyto investice mohou mít negativní dopad na hostitelské země. V českém prostředí je zmiňuje například Benáček. Může jít o riziko nepřátelského převzetí firmy (*hostile takeovers*) za účelem utlumení výroby v oboru, kam investující firma vstupuje, a zničení konkurence. Poškození domácí konkurence a monopolizace výroby přitom nemusí být cílem FDI, nicméně vstup korporace s velkým kapitálem může vytvořit situaci, na jakou doma trh není schopen reagovat (například rozvoj kapitálově náročné výroby na úkor výroby náročné na práci či zvyšování mezd pracovníků, které si domácí firmy, jimž neroste produktivita práce, nemohou dovolit). Zahraniční investice tak paradoxně mohou způsobit nárůst nezaměstnanosti (zejm. v domácích firmách) a inflaci. Při velkém rozdílu ve výkonnosti domácích firem a těch se zahraničním podílem, hrozí až vnik duálního hospodářství. Problematická je repatriace zisků společností zpět do zahraničí, která může narušit běžný a kapitálový účet. U multinacionálních společností také dochází k tzv. *transfer pricingu*, tedy manipulaci s cenami, která v důsledku slouží ke snižování daňového základu. Tím v hostitelské zemi klesají daňové výnosy a domácí firmy se stávají méně konkurenceschopnými. Dále v důsledku silného toku FDI hrozí vytěšňování domácích úspor zahraničními úsporami, případně znehodnocení domácí měny (podrobněji Benáček, 2000, s. 11-12).

2.2.5 Stabilita remitencí ve srovnání s ODA a FDI

Jak vyplývá z výše uvedeného souhrnu, všechny finanční zdroje, které do rozvojových zemí přicházejí ze zahraničí, pomáhají nastartovat ekonomický růst a bojovat s chudobou. Nesou s sebou ale i jistá rizika, proto je důležité sledovat jednotlivé finanční toky a uvědomovat si jejich možnosti i limity. Tato práce nastínila alespoň některé z nich. Podařilo se tak zodpovědět jednu z výzkumných otázek, a sice jaký dopad mají remitence na rozvojové ekonomiky. Odpověď na ni není zcela jednoznačná, protože je nutné brát v potaz situaci v jednotlivých zemích. Obecně platí, že právě remitence jsou jakousi kompenzací negativních dopadů, které s sebou může přinášet migrace (*brain drain*, opouštění zemědělských oblastí). Remitence slouží především k uspokojování okamžitých potřeb recipientů, jako je nákup jídla nebo zboží. Bývají ale využity i k dlouhodobějším investicím, ať už do podnikání, vzdělávání, nebo rozvojových projektů, což je přínosné i na makroekonomické úrovni. K využití potenciálu remitencí jsou ale důležitá součinnost institucí v zemi recipientů, které zajistí například dostupnost bankovních služeb, fungující trh a nastavení politik, které s remitencemi počítají, ale nezneužívají je (např. k tomu, aby se vyhnuly sociálnímu zajištění občanů).

Druhá část zmíněné výzkumné otázky je zaměřena na stabilitu remitencí v porovnání s FDI a ODA a na ni se pokusím odpovědět v následující části práce. Remitence obecně jsou považovány za poměrně stabilní zdroj financí (Rahman, Yong a Ullah, 2014; Ratha 2013; de Haas, 2005). Jejich výhodou je, že se chovají jinak než ostatní kapitálové toky. ODA i FDI mají tendenci kolísat v závislosti na změnách ve světové ekonomice. V případě ODA mají navíc členské státy OECD problémy dostát svým závazkům (0,7 % HND). Remitence naopak vykazují stálý růst a spíše kontracyklický charakter. Protože významnou roli při jejich zasílání hraje solidarita (altruistický motiv), často v případě krize v zemích původu remitence narůstají (Migration and remittances factbook, 2016, s. 17).

Stabilita remitencí se tak ukázala například během globální finanční krize, kdy mezi lety 2008 a 2009 došlo jen k mírnému poklesu remitencí zasílaných do rozvojových zemí oproti 40% ztrátě v oblasti FDI (Stojanov, Strielkowski a Drbohlav, 2011, s. 384). Ratha v této souvislosti zmiňuje Egypt, kde v období 2009-2011 došlo k poklesu FDI o polovinu a země přišla také o tři čtvrtiny příjmů ODA. Remitence

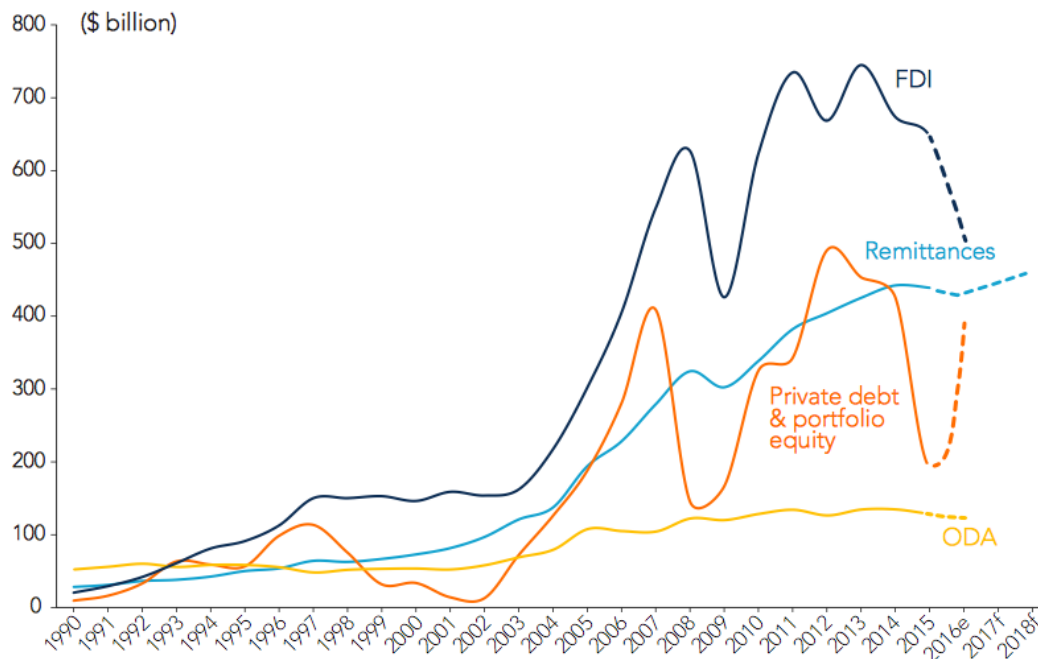
v této době naopak rostly (Ratha, 2013, s. 6). Na druhou stranu, spolehlivost remitencí může být narušena situací v zemi, odkud jsou zasílány, jak ukázal příklad Tádžikistánu uvedený výše v této práci. O něco jiné závěry přinesla studie Constantinesca a Schiffa, kteří zkoumali 116 rozvojových zemí mezi lety 1980 a 2007. Zjistili, že remitence se sice ukázaly být jako stabilnější než FDI, ovšem méně stabilní než ODA. Na rozdíl od ODA se podle autorů neprokázal ani kontracyklický charakter remitencí. Stejně tak se ODA projevila stabilizujícím efektem, který byl zjištěn u méně než 25 % zemí přijímajících remitence a přibližně u 10 % zemí čerpajících z FDI (Constantinescu a Schiff, 2014).

Toto srovnání je velmi pozitivní pro ODA, nesmíme ale zapomínat, že touto cestou putují nejnižší částky⁴⁸ a také to, že význam remitencí a FDI ještě výrazně vzrostl zejména v posledních letech. Zpochybňovaná je i efektivita ODA, jak upozorňuje Kocourek: „*Jedině soukromí investoři a podnikatelé dokáží flexibilně a operativně alokovat výrobní faktory (zejména kapitál) tak, aby přinášely nejvyšší zhodnocení. Mezinárodní organizace tuto schopnost nemají a mít nemohou, protože sledují jiné cíle než je výnosnost a zisk. Těžko si tedy představit, že by ODA mohla vést k robustnímu hospodářskému růstu.*“ (Kocourek in Waisová, 2006, s. 64).

Pro přehlednost přikládám graf Světové banky, kde je stabilita remitencí zcela zřetelná. Sledovat můžeme i jejich postupný nárůst, zejména od přelomu tisíciletí. Dokonce lze předpokládat, že pokud by stejný trend pokračoval, mohou remitence dosáhnout stejných částek jako FDI, které budou dle odhadů v letošním a příštím roce spíše klesat. Přitom musíme mít na paměti, že stále mluvíme jen o remitencích oficiálních, jejich celkový objem je patrně mnohem vyšší⁴⁹. Graf také naznačuje stabilitu ODA, která zaznamenala nejmenší výkyv v průběhu globální finanční krize, ale zároveň i její malý objem.

⁴⁸ Objem remitencí putujících skrz oficiální koridory do rozvojových zemí je až třikrát větší než ODA (Remittances Factbook, 2016).

⁴⁹ Na druhou stranu růst oficiálních remitencí je částečně důsledkem toho, že se postupně daří jejich toky převádět do oficiálních kanálů a toto úsilí se v posledních letech začíná projevovat.

Zdroj: Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook, 2017, s. 2.

Pozitivní vlivy remitencí ukazují, že je třeba zkoumat je jako fenomén, nicméně nelze opomíjet, že pro každou zemi mohou mít jiný význam a vždy záleží na konkrétní ekonomické, politické a sociální situaci daného státu. Také proto se přes svůj rozvojový potenciál nemohou stát zdrojem, který by nahradil příjmy z ODA nebo FDI. Měly by se ale stát platnou součástí rozvojových strategií. Na tom ostatně pracují i mezinárodní organizace bojující s chudobou, které ve svých politikách přímo adresují remittance i FDI (Cíle udržitelného rozvoje nebo snaha OECD celosvětově upravit podmínky pro pohyb zahraničních investic). De Haas pak nutnost počítat s důsledky migrace, podporuje dalším argumentem. Poukazuje na to, že v současném otevřeném světě neustále přetrvává silná nabídka pracovních sil ze strany rozvojových zemí, stejně jako poptávka po této pracovní síle v zemích rozvinutých. Dokud tedy bude existovat tento vztah, navíc podpořený nerovnostmi mezi globálním Severem a Jihem, nelze očekávat, že by se podařilo migraci kontrolovat či dokonce zastavit a je tedy lepší ji využít (de Haas, 2005: 1280).

2.3 Migrace a remittance v proměnách rozvojového paradigmatu

V současné době tedy převažuje pozitivní vnímání remitencí, jak ale naznačila již první kapitola této práce, pohled na ně se historicky proměňoval. De Haas v této souvislosti dělí autory na „pesimisty“ (koncept nevyváženého rozvoje) a „optimisty“ (koncept vyváženého růstu). Optimismus v tomto případě odkazuje jednoduše k pozitivnímu dopadu migrace na ekonomický rozvoj. Pesimismus pak naznačuje obavy z toho, že důsledky migrace mohou dokonce prohlubovat chudobu a závislost rozvojových zemí na bohatých částech světa (de Haas, 2007 b., s. 36-37).

Změny v historickém vnímání remitencí, respektive migrace, v podstatě kopírují proměny rozvojového paradigmatu, tak jak byly popsány v první kapitole. Největší rozvojový potenciál v migraci spatřovali developmentalisté a zastánci modernizačních teorií, kteří vycházeli ze zásad neoklasické ekonomie a zdůrazňovali nutnost transferu kapitálu a vědomostí mezi Severem a Jihem. Tento názor převládal do až začátku 70. let, kdy strukturalismus a teorie závislosti přinesly zcela jiný pohled na důsledky migrace. Zástupci těchto směrů zdůrazňovali její negativní dopady a přesvědčení, že migrace současnou situaci nejen nelepší, ale může ji dokonce zhoršovat, protože posiluje závislost chudých regionů na bohatých zemích (například vytváření závislosti na zasílaných remitencích, obavy z odlivu mozků). Zmírnění této kritiky přinesla až 80. a 90. léta, kdy neoliberální přístup opět zdůrazňoval spíše ekonomická řešení chudoby a nerovnosti. O renesanci pozitivního přístupu k migraci pak můžeme mluvit od přelomu tisíciletí. Z (pracovní) migrace i samotných remitencí se stal fenomén, který nelze přehlížet a naopak je nutné pracovat na využití jejího potenciálu. O tom svědčí nejen množství studií na toto téma, které se v posledních desetiletích objevilo, ale v praxi i to, že migrace a remittance jsou přímo zahrnuty v agendě SDGs. Právě remittance, přes své limity, mohou být odpovědí na volání po udržitelném rozvoji a řešeních, která vycházejí přímo z potřeb obyvatel rozvojových zemí.

Téma migrace je komplexní a zejména v posledních letech se stává stále citlivějším. Cílem této práce tedy není postihnout ji jako celek, nicméně nabízí alespoň stručný přehled nejvýznamnějších teorií, které se zabývají vztahem mezi

migrací a rozvojem a vztahují se tedy i problematice remitencí (zpracováno dle Stojanov a Gladišová in Migrace a rozvoj, 2011).

Push-pull model a neoklasická ekonomická migrační teorie – push faktory jsou negativní okolnosti, které motivují migranta, aby se odstěhoval ze země (nízké mzdy, špatná politická situace...), pull faktory naopak lákají migranty do cílové země (lepší pracovní možnosti, demokracie...). Neoklasická ekonomická migrační teorie staví na těchto základech a porovnává pracovní podmínky v jednotlivých zemích, přičemž migraci vnímá jako rozhodnutí jednotlivce, jehož cílem je co nejvyšší zisk. Migrace má pozitivní vliv na ekonomiky domovských i cílových zemí (za přínosné považuje zejm. návraty migrantů); remittance slouží jako stimul ekonomického růstu a zlepšení kvality života migrací a rozvojem a vztahují se tedy i problematice remitencí (Stojanov a Gladišová in Migrace a rozvoj, 2011, s. 18-19).

Nová ekonomie pracovní migrace (NELM) – podle zastánců NELM je migrace výsledkem rozhodnutí větších skupin – rodin nebo komunit. Ti se dělí o náklady i zisky, které slouží jako forma pojištění. Role remitencí je tedy pro tuto teorii zcela zásadní a pro rozvoj země hrají větší roli než návrat migrantů. Teorie na rozdíl od strukturalismu nevnímá migranta jako pasivního, ale jako aktéra, který se cíleně snaží zlepšit svou životní situaci (Stojanov a Gladišová in Migrace a rozvoj, 2011, s. 20; Stark a Bloom, 1985, s. 174-175).

Teorie světového systému – vychází z Wallersteinova rozdělení světa na jádro, semiperiferie a periferie, mezi nimiž dodnes panuje nerovný vztah. Ten spočívá v tom, že země jádra maximalizují své zisky na úkor periferních oblastí (rozvojových zemí, často bývalých kolonií). Akcentuje negativní dopady migrace jako *brain drain* a také působení nadnárodních firem, které do chudých oblastí přesouvají své montážní továrny. Dochází k rozdělení trhu práce, kdy se v bohatých regionech soustředí odborníci a na chudé regiony míří poptávka po levné pracovní síle (Stojanov a Gladišová in Migrace a rozvoj, 2011, s. 22-23; Massey, 2003, s. 15).

Teorie kumulativní přičinnosti – migrační chování vyvolává strukturální změny, které podporují další migraci. Teorie zdůrazňuje zejména negativní dopady migrace, které prohlubují zaostalost rozvojových zemí. Přínosy pohybu obyvatel jsou jen krátkodobé a nedokáží dostatečně vyvážit negativa. Na remittance nahlíží teorie jako na faktor, který stimuluje další migraci, nikoliv rozvoj. Navíc podle této teorie slouží spíše k okamžité a viditelné spotřebě, nikoliv k investicím. Migrace tak

prohlubuje sociální rozdíly i v zemi původu migrantů (Stojanov a Gladišová in Migrace a rozvoj, 2011, s. 24-26; Massey, 2003, s. 16).

Teorie migračních sítí a transnacionálního (sociálního) prostoru – v globalizovaném světě vniká kontaktem mezi jednotlivými zeměmi, který zajišťují migranti, i mezi migranty samotnými, migrační síť a společný transnacionální sociální prostor. Ten je velmi dynamický, plný mnohasměrných sociálních vazeb, které vyplývají z toho, že migranti se mohou identifikovat s několika státy zároveň a mizí zmenšují se rozdíly mezi permanentní a krátkodobou migrací. Tento prostor je důležitý pro udržování stálého proudění investic a remitencí, které se staly důležitým ukazatelem vztahu mezi migranty a jejich zeměmi původu (Stojanov a Gladišová in Migrace a rozvoj, 2011, s. 28-31).

2.4 Remitence ve vztahu k vybraným konceptům současného rozvojového diskurzu

Tato kapitola předestřela pozitiva i negativa, která s sebou mohou remitence přinášet. S vědomím, že je nutné brát v potaz oba aspekty a že situace v jednotlivých rozvojových zemích je různá (stejně jako výše příjmu remitencí), bude nadále vycházet především z přístupu mezinárodních organizací jako OSN, SB a MMF. To znamená, že následující část kapitoly bude sledovat to, jak remitence podporují aplikaci vybraných konceptů současného rozvojového paradigmatu, tak jak byly nastíněny na konci první kapitoly této práce.

2.3.1 Zplnomocnění (empowerment)

Zplnomocnění znamená možnost mít kontrolu nad svým životem, svobodně se rozhodovat a participovat na rozhodovacím procesu institucí, které ovlivňují život daného jedince či komunity. Obvykle je tento princip chápán zejména ve třech rovinách – politické, sociální a ekonomické, přičemž remitence mají ze své podstaty vztah především ke třetí, případně druhé jmenované. Díky možnosti cestovat mají migranti a potenciální migranti na základě svých rozhodnutí možnost zlepšit svou situaci a postavení na trhu práce. V případě, že do své země původu posílá remitence, pomáhá získat větší nezávislost i rodině či komunitě, která je jejich příjemcem. Cheneval a Rochel se domnívají, že právě pro své přispění k samostatnosti jedince i

celých komunit, by měly být remitence přímo zahrnuty do normativního rámce pro oblast migrace a stát se argumentem pro větší liberalizaci pracovní migrace (Cheneval a Rochel, 2012, s. 22). De Haas považuje aspekt samostatnosti za velmi důležitou součást toho, jakým způsobem migrace přispívá k rozvoji. V remitencích vidí zdroj financí umožňující migrantům, jejich domácnostem v zemi původu nebo dokonce celým komunitám svobodně se rozhodovat o svých potřebách a způsobu, jak je uspokojit (de Haas, 2005, s. 1275)

V praxi se samozřejmě jako první nabízí vliv remitencí na okamžitou spotřebu recipientů. Jinými slovy získávají větší volnost a více možností co se týče nákupu jídla, oblečení či bydlení. V dlouhodobějším časovém horizontu pak jistou míru svobody zajišťují i investice do podnikání nebo lidského kapitálu⁵⁰. V neposlední řadě zmiňme i roli remitencí jako formu sociálního či důchodového pojištění, díky kterému lidé získávají větší nezávislost na státní podpoře. Tento faktor (aniž by bylo snahou implikovat to, že by remitence měly suplovat sociální roli státu), může mít pozitivní vliv i na makroekonomické úrovni, tedy že stát ušetří více prostředků, které může investovat do jiných oblastí. V řadě rozvojových zemí jsou navíc remitence významnou součástí HDP a vzhledem k tomu, že jsou primárně určeny ke spotřebě recipientů, stimulují růst HDP i svým multiplikačním efektem. Díky tomu se potenciálně snižuje závislost na zahraniční pomoci.

Vedle ekonomické roviny pak můžeme sledovat i sociální a politické vlivy remitencí. Zvláštním tématem je v tomto ohledu posilování genderové rovnosti, respektive zplnomocňování žen. Ženy získávají silnější postavení a větší sebevědomí nejen v případě, že samy vycestují, ale i v případě, že zůstávají doma. Posiluje se jejich role jako nové „hlavy rodiny“ a získávají větší vliv na způsob investování finančních prostředků. Akkoyunlu kromě toho na příkladu Turecka popisuje, jak migrace skrze sociální remitence pomáhá posílit rovnost žen a jejich zapojení do politického systému (Akkoyunlu, 2013). V tomto ohledu jsou sociální remitence pro koncept zplnomocnění důležité i v obecnější rovině. To, že migranti přenášejí do země původu nové myšlenky, normy a ideje, podporuje jejich snahu participovat na rozhodovacích procesech.

⁵⁰ Typicky do vzdělání, díky kterému získají širší možnost uplatnění na pracovním trhu.

2.3.2 Vlastnictví (ownership)

Princip vlastnictví vychází z toho, jakým způsobem by měli být do rozvojových projektů zapojeni příjemci pomoci. Je to snaha hledat řešení přímo uvnitř rozvojových zemí. Zapojení dané komunity se zpravidla sleduje na třech úrovních – její role rozhodování o podobě projektů, při jejich implementaci a následně po převzetí kontroly nad projektem a jeho řízením.

Přijmeme-li tedy, že remitence napomáhají zplnomocnění obyvatel rozvojových zemí, může být jejich pozitivním dopadem to, že díky většímu sebevědomí či inspiraci ze zahraničí mají větší snahu podílet se na zlepšování své situace. To je nicméně až sekundární působení remitencí. Primárně jde o zdroj financí, který dává lidem možnost, aby se podíleli na rozvojových projektech, které se jich přímo týkají. Za samostatnou kapitolu z hlediska konceptu vlastnictví pak můžeme označit kolektivní remitence, které často vycházejí z filantropie v diaspoře a jejichž cílem bývá přímo podpořit rozvoj komunit v zemích původu.⁵¹ Přestože podíl kolektivních remitencí na celkovém úhrnu je spíše menší, jejich ekonomický a rozvojový význam v posledních letech roste, což je také spojeno se snahou institucionalizovat remitenční kanály. Členové diaspor, kteří takto investují, se snaží zefektivnit přesun peněz a získat co nejlepší pozici při vyjednávání s vládou či samosprávami v dané zemi. Tento vztah funguje i obráceně, protože vlády se snaží přijmout takovou politiku, která tok těchto remitencí udrží (Goldring, 2004, s. 802-803). Kolektivní remitence zpravidla proudí skrz nadace nebo krajanské spolky, známé jsou především takzvané *hometown associations* (HTA). K jejich podpoře pak v řadě zemí slouží různé vládní dotace, které částky zasílané přes HTA znásobují⁵².

Na výhody kolektivních remitencí v rozvoji poukazují například Newland a Patrick. Předně je to znalost prostředí, to znamená, že migranti mají informace o místě, kam chtějí investovat, znají jazyk a mají cenné kontakty, které je snáze pustí dovnitř komunity. Ve srovnání se zahraničními organizacemi pro ně díky tomu může být snazší identifikovat potřeby v dané zemi a také způsob, jak je nejlépe naplnit (Newland a Patrick, 2004, s. 23). Projekty financované diasporou naplňují princip

⁵¹ Typicky projekty v zemědělských oblastech, kde slouží k podpoře infrastruktury, vzdělání nebo zdravotnictví.

⁵² Pro vlády jednotlivých zemí je výhodnější podílet se na rozvojových projektech financovaných z remitencí, protože díky tomu může jednotlivé projekty lépe koordinovat a sledovat, zda jsou v souladu s rozvojovou strategií státu (Local Collective Development Projects (PAISD)),

vlastnictví tím, že se na nich migranti podílejí nejen finančně, ale jsou zahrnuti i do rozhodovacího procesu.

Na druhou stranu tento systém naráží i na své limity. Migranti, kteří dlouhodobě zůstávají v zahraničí, mohou mít o zemi původu zkreslené informace, případně mají jiné priority než ti, kterým je pomoc určena. Remitencemi navíc bývají financovány spíše jednotlivé menší projekty, což neumožňuje řešit chudobu komplexněji a na vyšší úrovni. Nelze také zaručit, že se pomoc dostane skutečně k těm nejpotřebnějším, protože migranti se spíše než strategicky rozhodují na základě emocionálních vazeb jako je například místo narození (Migration and Remittances, 2015, s. 15).

Financování projektů z remitencí prostřednictvím HTA je poměrně rozšířené například v Mexiku. Tamní vláda s diasporou spolupracuje v rámci programu 4x1, který v principu funguje tak, že za každý dolar zaslaný v rámci kolektivních remitencí na podporu rozvojových projektů, přispívají mexická federální vláda, vláda daného státu, místní správa a Western Union po jednom dolaru. Tyto projekty jsou často alokované do chudých zemědělských oblastí, kde je vysoká míra emigrace kvůli nedostatku pracovních míst, chybějící zdravotní péči nebo vzdělání (Detrell, Grosjean a Peruffo, 2014, s. 28; Orozco a Welle, 2005, s. 15). Dalším příkladem úspěšného fungování kolektivních remitencí, je projekt Zafen na Haiti, který funguje jako platforma, skrz niž mohou donoři podporovat jednotlivé malé a střední podniky. Vzešel ze snahy haitské diaspory koordinovat poskytovanou pomoc. Příprava a implementace projektů je v rukou příjemců, jimž Zafen poskytuje podporu a konzultace, čímž se naplňuje princip vlastnictví (Detrell, Grosjean a Peruffo, 2014, s. 29).

2.3.3 Dobré vládnutí (good governance)

Princip dobrého vládnutí funguje především jako normativní koncept, na jehož základě se posuzuje funkčnost institucionálního prostředí v jednotlivých zemích. SB podle WGI uvedených v první kapitole posuzuje odpovědnost vlády, politickou stabilitu a absenci násilí, efektivitu státní správy, regulační zátěž, fungování právního státu, potírání korupce. Provázanost dobrého vládnutí s remitencemi je přitom velká a často zcela zásadní pro jejich efektivní využití. Právě v zemích, kde je funkční institucionální rámec, mohou remitence výrazněji přispět k rozvoji. Jak upozorňuje de Haas, rozvojové problémy jako špatná infrastruktura, korupce, politická nebo

makroekonomická nestabilita a podobně, mohou odradit migranty od zasílání remitencí, stejně jako jejich recipienty od toho, aby finančně, sociálně nebo politicky investovali do rozvojových projektů. Naopak je pravděpodobnější, že v nevhodných podmínkách budou remitence jednotlivým rodinám sloužit k tomu, aby se stáhly s veřejného sektoru (de Haas, 2005, s. 1275). Kvalita finančních služeb a bankovní infrastruktury má potom vliv na objem zasílaných remitencí a motivaci migrantů využívat oficiální transfery. To je také důvod, proč mezinárodní organizace jako OSN nebo SB podporují zjednodušování a snižování nákladů na převod remitencí. (Iheke, 2012; Singh in Rahman, Yong a Ullah, 2014, s. 80). Jak už tedy bylo popsáno výše, současný trend by proto měl směřovat spíše k uvolňování restrikcí, což znamená i přijímání inkluzivních politik, které motivují migranty k zasílání remitencí, začleňují je do rozhodovacího procesu a posilují vztah mezi zeměmi původu a diasporou.

To může přinášet další benefity v podobě sociálních remitencí, tedy že migranti do své země původu přinášejí i normy, ideje či vzory, čímž mohou přispět k transformaci společnosti. Escribà-Folch, Meseguer a Wright uvádějí, že remitence mají potenciál podpořit demokratizační proces v některých autokratických režimech. A to tím, že narušují podporu autokratických stran, které mobilizují voličské hlasy jako jediní dodavatelé zboží a služeb. Remitence pak dávají voličům větší možnost volby a osvobozují je z tohoto výměnného obchodu. Mohou se také stát zdrojem finanční podpory opozičních stran (Escribà-Folch, Meseguer a Wright, 2015⁵³).

Samostatným tématem je pak vztah remitencí a míry korupce (který spolu s odpovědností státu, politickou stabilitou, efektivitou státní správy, regulační zátěží a fungováním právního státu patří mezi indikátory dobrého vládnutí dle SB, jak bylo popsáno v první kapitole této práce). I zde platí, že se jednotlivé země liší a je tedy třeba sledovat politickou a ekonomickou situaci každé z nich. Existují případy, kdy míra korupce navzdory nebo dokonce kvůli přílivu remitencí narůstá, a to zejména v zemích se slabými demokratickými institucemi⁵⁴. Řada zemí se však setkává

⁵³ Záleží ovšem na politickém kontextu jednotlivých zemí. Existují studie, podle nichž remitence naopak zhoršují kvalitu institucí. Dochází k tomu, že občané díky remitencím nemusejí spoléhat na podporu státu a ten poté přestává být odpovědným (srov. např. Abdih, Chami, Dagher a Montiel, 2012). To je problematické zvláště pokud recipienti zároveň ztratí motivaci pracovat a hledat další příjmy. Ztrátě odpovědnosti státu lze předejít například tím, že vlády přijmou takové politiky, které s remitencemi počítají, ale nevnímají je jako substituci pro podporu poskytovanou státem. To ovšem předpokládá fungující státní instituce a tedy uplatnění principu dobrého vládnutí.

⁵⁴ Viz Ahmed, F., který uvádí příklad Jordánska na začátku 90. let, kdy bylo možné v návaznosti na nárůst remitencí sledovat proměny v rozpočtu státu. Stouply výdaje spojené s klientelistickými

s opačným efektem, který ukazuje, že remitence mohou přispívat ke snižování míry korupce. Tyburski argumentuje podobně, jak už bylo zmíněno výše v případě demokratizace systémů: dostanou-li se příjemci remitencí ke službám nebo veřejným statkům pomocí soukromých zdrojů, přestávají být závislí na klientelistických vazbách, které panují v zemi. To zároveň podporuje hospodářský rozvoj. Remitence mohou také podpořit politickou aktivitu občanů, kteří mohou vyvinout tlak na potírání korupce. Silnou roli zde opět hrají i sociální remitence. Také v této oblasti lepších výsledků dosahují demokratické režimy (Tyburski, 2014, s. 93-96). Ivlevs a King se zaměřili na korupční chování v oblasti Balkánu. V dotazníkovém šetření zjišťovali, zda se respondenti v posledním roce dostali do situace, která vyžadovala zaplacení úplatku výměnou za poskytnuté služby (např. na úřadě). Dále se ptali, zda byli respondenti o úplatek přímo požádáni členem veřejné správy. Ivlevs a King zjistili, že u rodin, jejichž členové žijí v zahraničí (bez ohledu na to, zda jim zasílají remitence), je menší pravděpodobnost, že se pokusí uplatit veřejného činitele. To autoři považují za důsledek přenesených norem ze zahraničí. Na druhou stranu se také ukázalo, že příjemci remitencí musejí mnohem častěji než zbytek obyvatel čelit korupčním situacím (jsou požádáni o úplatek veřejným činitelem apod.). To by mohlo podle autorů implikovat, že příjemci remitencí jsou kvůli vyšším příjmům vnímáni jako vhodný cíl korupce. V horším případě i to, že jsou skutečně ochotnější úplatek poskytnout (Ivlevs a King, 2014, s. 25-26).

2.3.4 Trvale udržitelný rozvoj (sustainability)

Koncept udržitelného rozvoje v sobě ve svém širším pojetí obsahuje všechny výše uvedené principy. Je v něm zahrnut požadavek, aby jednotlivé rozvojové projekty odpovídaly potřebám příjemců pomoci a aby dokázaly fungovat dlouhodobě (což znamená zahrnutí příjemců do rozhodovacího procesu a implementace projektů). Aby bylo možné tyto podmínky splnit, je nutné vytvořit vhodný institucionální rámec, kde alespoň v minimální míře fungují principy dobrého vládnutí. Obecně platí, že velkou devízou remitencí je jejich stabilita, což z nich dělá účinný nástroj v boji proti chudobě. Jde o relativně spolehlivý příjem, s nímž lze plánovat i v dlouhodobějším horizontu. Ostatně i proto s nimi počítá agenda SDGs. Co se týče jednotlivých projektů financovaných remitencemi (zejména kolektivními), jsou často příliš mladé

vazbami, a to na úkor sociálního systému (Ahmed, F., 2010). Na druhou stranu, remitence se v tomto ohledu nijak neliší od dalších zdrojů financí ze zahraničí.

na to, aby bylo možné s jistotou posoudit jejich dlouhodobou udržitelnost. Přínosné jsou zejména investice do oblasti infrastruktury a podpory lokálních a regionálních trhů, kde je směřování k udržitelnému rozvoji evidentní (Orozco a Welle, 2005, s. 13).

Konkrétním příkladem podpory místního trhu je projekt AACE Foods v Nigérii, který je podporován iniciativou *African Diaspora Marketplace*⁵⁵ (ADM) a finančně i soukromými zdroji z diaspory. AACE Foods spolupracuje s malými farmáři a snaží se přivést jejich produkty na místní trh, který je zvyklý spíše na importované zboží. AACE Foods kromě toho pomáhá farmářům z chudých oblastí získat mikroúvěry nebo nové technologie. Zapojení diaspory do projektu je velmi důležité, a to nejen po finanční stránce, ale také v procesu implementace a propagace projektu (získává díky tomu větší důvěryhodnost). Udržitelnost projektu tedy tkví zejména v tom, že jeho podpora farmářům je komplexní a je také impulzem pro domácí trh (AACE Foods a Detrell, Grosjean a Peruffo, 2014, s. 28). K udržitelnému rozvoji pak přispívá i sekundárně – AACE Foods rozšířil své portfolio o dětskou stravu, což může mít vzhledem k poměrně nízkým cenám pozitivní dopad na výživu dětí. Přispívá také k ochraně životního prostředí používáním ekologických postupů. To znamená například snahu minimalizovat odpad, používat nízkoenergetická zařízení nebo recyklovatelné materiály a vodu (AACE agroprocessing locally sourced foods, Nigeria).

Environmentální aspekt AACE Foods naznačuje i druhou dimenzi udržitelného rozvoje, která je spojena s dopady rozvojových projektů na životní prostředí. Dávat do přímé souvislosti environmentální stránku udržitelného rozvoje a remitence není zatím příliš obvyklé. Výjimku tvoří například už zmíněná studie zaměřená na deforestaci v El Salvadoru. Hecht a Saatchi v ní uvádějí, že příjem z remitencí pomáhá tomu, že rodiny nejsou nuceny získávat stále novou půdu k pěstování potravin, čímž se zpomaluje odlesňování (Hecht a Saatchi, 2007). S podobným, i když méně jednoznačnými závěry, přichází i studie zaměřená na situaci v Ekvádoru. Gray v ní konstatuje, že zemědělci si mohou díky remitencím dovolit investovat do chemických přípravků nebo najaté pracovní síly. Tím se daří vyrovnat ztráty pracovní síly ztracené migrací a dokonce zintenzivnit produkci. To

⁵⁵ African Diaspora Marketplace je iniciativa Agentury Spojených států amerických pro mezinárodní rozvoj (*United States Agency for International Development - USAID*) a Western Union sdružující podnikatele africké diaspory a podporuje jejich projekty v subsaharské Africe, jejichž cílem je udržitelný rozvoj, boj proti chudobě a zvyšování zaměstnanosti v regionu.

může opět vést ke zmírnění deforestace za účelem získání další zemědělské půdy, nicméně Gray podotýká, že tento cíl musí být spojen s širší rozvojovou strategií, protože migrace sama, alespoň v Ekvádoru, způsob zemědělského života výrazně nepoměňuje (Gray, 2009, s. 213-215). Environmentální rozměr remitencí se pak do jisté míry ukazuje i v případech obnovy zemí po živelních katastrofách. Právě v těchto případech se výrazně projevuje stabilita tohoto finančního zdroje, často dochází dokonce k nárůstu objemu zasílaných remitencí motivovanému solidaritou migrantů.

Cílem této části kapitoly bylo popsat vztah remitencí a vybraných konceptů současného rozvojového diskurzu. Tato reflexe ukázala, že remitence nejsou a ze své podstaty nemohou být samy o sobě záchranou, ale jsou velmi účinným nástrojem v boji proti chudobě a podpoře udržitelného rozvoje, o čemž svědčí i jejich začlenění do SDGs v rámci agendy OSN. Migrace je v současném globalizovaném světě realitou, kterou je výhodnější zahrnout do rozvojové strategie a využít jejího potenciálu, než se jí snažit omezovat. Snaha akceptovat a podpořit remitence mezinárodními organizacemi je vcelku logická i z dalších důvodů. Jak ukázaly závěry této práce, remitence jsou úzce provázané s tím, jak je v současnosti chápán rozvoj.

Z vybraných konceptů, na něž se tato práce zaměřila, přispívají remitence dle očekávání nejvíce k prosazování principů zplnomocnění a vlastnictví. Svým příjemcům umožňují uspokojovat okamžitou spotřebu podle vlastního uvážení, ale také dlouhodobější investice, ať už do lidského kapitálu, nebo do podnikání. Recipienti se také méně závislí na státu, což může mít pozitivní dopad i na makroekonomické úrovni. Díky remitencím se posiluje princip vlastnictví, protože jejich příjemci získávají prostředky, které jim umožňují větší participaci. Výrazné je také zapojení diaspor do procesu rozvoje prostřednictvím kolektivních remitencí. Tyto faktory jednoznačně přispívají k tomu, že se lidé v rozvojových zemích mohou svobodněji rozhodovat o tom, kam investují své finance, čímž se podařilo odpovědět na další výzkumnou otázku této práce. Právě osamostatnění, které je nejsilnějším přispěním remitencí k rozvoji chudých zemí, je zároveň v souladu se současným rozvojovým diskurzem, který se odklání od paternalismu a naopak se snaží hledat řešení spolu s příjemci pomoci.

Tato práce také ukazuje, že těžiště remitencí leží převážně na mikroekonomické úrovni. To je poměrně logické, vzhledem k tomu, že nejčastějšími

příjemci jsou jednotlivé domácnosti. Také kolektivní remitence směřují spíše do menších projektů a k podpoře lokálních trhů. To může znamenat komplikaci při implementaci do rozvojové strategie, protože je poměrně složité remitence koordinovat a zahrnout je tak do komplexního řešení chudoby. Navíc mohou vytvářet či prohlubovat nerovnost mezi jedinci, kteří remitence dostávají a těmi, kteří tento příjem nemají. Zde je proto nutné si uvědomit, že velká míra zodpovědnosti leží i na zemích původu migrantů, které remitence přijímají, aby je dokázaly efektivně využít. S tím souvisí i nutnost principů dobrého vládnutí, jehož cílem je mimo jiné podpořit fungující státní instituce. Vztah remitencí a jednotlivých rozvojových konceptů pro přehlednost uvádím v následující tabulce:

	mikroúroveň	makroúroveň
zplnomocnění	<ul style="list-style-type: none"> - vyšší zisky umožňují větší svobodu v oblasti okamžité spotřeby - investice do podnikání a lidského potenciálu - remitence fungují jako sociální či důchodové pojištění, které nemusí být v dané zemi dostupné - sociální remitence: kopírování vzorů ze zahraničí/návrat migrantů může vést k větší politické participaci jedinců 	<ul style="list-style-type: none"> - příjem z remitencí potenciálně snižuje závislost na zahraniční pomoci - remitence snižují počet lidí závislých na sociální pomoci státu - větší genderová rovnost
vlastnictví	<ul style="list-style-type: none"> - remitence jako zdroj, který umožňuje jednotlivcům vlastnický se podílet na rozvojových projektech - projekty financované diasporou, zapojení do rozhodovacího procesu i financování - možnost lépe rozeznat potřeby dané komunity - zpravidla jde menší projekty zaměřené na komunitu 	<ul style="list-style-type: none"> - snaha vlád podporovat diasporu, přijímání politik, které vycházejí vstříc migrantům - zapojení vlády usnadňuje koordinaci rozvojových projektů
dobré vládnutí	<ul style="list-style-type: none"> - finanční zdroj ze zahraničí umožňuje vymanění se z klientelistických vazeb - rodiny migrantů častěji čelí korupčnímu jednání, mají k němu ale menší sklony (přenesení norem) - finanční nezávislost může podpořit politickou participaci obyvatel 	<ul style="list-style-type: none"> - přijímání politik, které udržují vztah s diasporou a potenciálně zvyšují objem remitencí, vliv sociálních remitencí - větší kontrola nad remitencemi díky zjednodušování transferů remitencí, které vede k většímu využívání oficiálních kanálů - zvýšení politického tlaku na potírání korupce a demokratizaci
udržitelný rozvoj	<ul style="list-style-type: none"> - podpora regionálních a lokálních trhů - možnost investic do (ekologického) zemědělství - podpora ekologických postupů (recyklace, nízkoenergetická zařízení) 	<ul style="list-style-type: none"> - stabilní zdroj financí - investice do infrastruktury - klesá nutnost získávat další půdu pro pěstování potravin, což vede např. ke zpomalování deforestace - remitence jako stabilní zdroj při obnově země po živelních katastrofách

3. Bangladéš – případová studie

Remittance jako finanční příjem a jako faktor, který ovlivňuje rozvoj země, jsou zejména pro chudé státy velmi důležité. Jak ale vyplývá i z dosavadních závěrů této práce, zobecnit jejich dopady na rozvojové země je poměrně problematické. Pozitiva i negativa se mohou do každé ekonomiky promítnout jiným způsobem, záleží na hospodářské kondici daného státu nebo na tom, jak s remitencemi pracuje a jaké politiky vůči nim přijímá. Pro ilustraci konkrétních vlivů remitencí je proto vhodné zaměřit se na konkrétní zemi. V případě této práce to bude Bangladéš (oficiálně Bangladéšská lidová republika).

OSN řadí Bangladéš mezi LDC a země dlouho patřila mezi nejchudší na světě. Světová banka ji nicméně roku 2014 řadí mezi ekonomiky s nižším středním důchodem a organizace si jako cíl vytyčila pomoci Bangladéši dosáhnout do roku 2021 dokonce vyššího středního důchodu (Helping Bangladesh Reach Middle Income Country Status, 2016). Tento chudý jihoasijský stát zároveň dlouhodobě patří mezi největší příjemce remitencí, které hrají v jeho ekonomice a jejím růstu významnou roli. Právě remittance jsou pro něj nejdůležitějším zdrojem devíz a jejich objem výrazně převyšuje součet FDI i ODA směřující do země.

3.1 Pracovní migrace

Vnímání remitencí jako důležitého zdroje souvisí s dlouhodobě vysokou mírou emigrace z Bangladéše. Data za rok 2013 ukazují, že země byla dle tohoto ukazatele pátá na světě a SB evidovala 7, 6 milionů emigrantů z Bangladéše (Migration and remittances factbook, 2016, s. 3). Migrace ze země je navíc značně podporovaná vládou. Do jisté míry totiž řeší problém přetíženého pracovního trhu v přelidněném Bangladéši⁵⁶ a navíc přináší benefity právě v podobě finančních transferů od migrantů, které mají význam na makroekonomické i mikroekonomické úrovni (Mamun a Nath, 2010, s. 29-30).

Obyvatelé Bangladéše nejčastěji odjíždějí pracovat do Indie, Saúdské Arábie, Spojených arabských emirátů, Spojeného království, Spojených států, Pákistánu, Ománu, Kataru a Malajsie (Migration and remittances factbook, 2016, s. 72).

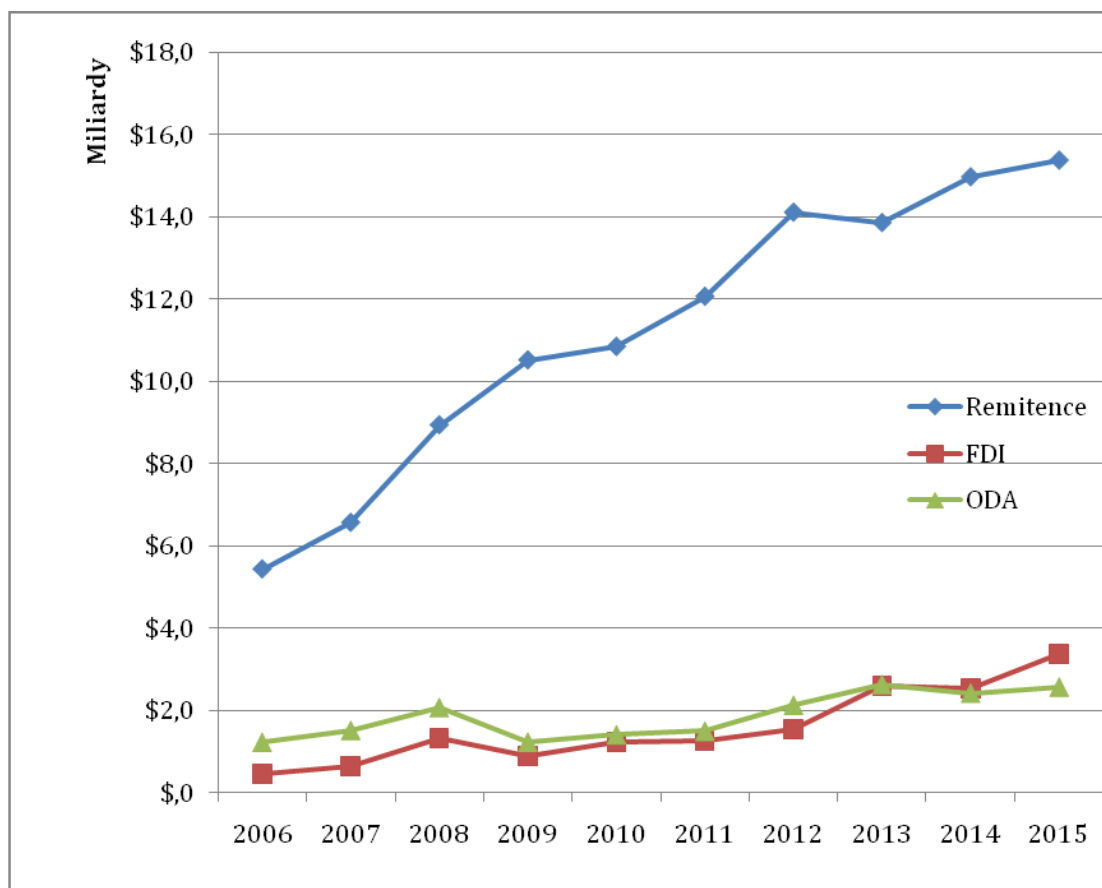
⁵⁶ Podle odhadů OSN z roku 2016 patří země s necelými 163 miliony obyvatel mezi nejlidnatější a především nejhustěji osídlené na světě – hustota zalidnění je 1251, 5 obyvatel na kilometr čtvereční (Bangladesh, 2017).

Migrace do západních zemí je převážně dlouhodobá a její kořeny lze datovat do dob britské koloniální říše. Naopak migrace do oblastí Blízkého východu, jihovýchodní Asie, případně severní Afriky má krátkodobější charakter a rozšířila se převážně po získání nezávislosti Bangladéše na Pákistánu v roce 1971. Migrace na Blízký východ byla v té době ještě podpořena růstem cen ropy, respektive poptávkou po málo nekvalifikované pracovní síle, která byla třeba k vybudování infrastruktury (Mamun a Nath, 2010, s. 31). V současné době tento trend přetrvává, to znamená, že nadpoloviční většina migrantů, kteří zasílají remittance do Bangladéše, pracují v oborech, kde je vyžadována spíše nízká nebo částečná kvalifikace – např. kuchař, prodavač, servisní pracovník, úklidový pracovník nebo řidič. (Wadood a Hossain, 2016, s. 7; Islam, 2011, s. 3-4). Tento trend potvrzují i dřívější studie, podle nichž má většina migrantů jen nízké vzdělání nebo jsou negramotní⁵⁷, což je opět dáno historickým pozadím pracovní migrace z Bangladéše, tedy převažující poptávkou po nekvalifikovaných pracovnících (de Bruyn a Kuddus, 2005, 19-20). Co se týče rozdělení podle genderu, je migrace z Bangladéše téměř výhradně mužskou otázkou. Masuduzzaman nicméně uvádí, že se tato situace mění, byť velmi pomalu. V letech 2009-2013 se počet žen, které odešly ze země, téměř zdvojnásobil, i tak to ale bylo pouze 7 % z celkového počtu migrantů (Masuduzzaman, 2014, s. 255-256).

3.2 Význam remitencí pro ekonomiku Bangladéše

Remittance do Bangladéše vykazují, až na drobnější výkyv, stále rostoucí tendenci a svým objemem výrazně přesahují FDI i ODA plynoucí do země. Remittance se ukazují také jako mnohem stabilnější příjem. Obojí je zřejmé z níže přiloženého grafu vytvořeného na základě dat SB, který ukazuje jednotlivé finanční toky v miliardách dolarů a jejich vývoj v průběhu posledních deseti let.

⁵⁷ Gramotnost v Bangladéši je obecně nízká, podle odhadů UNESCO dosahuje u mužů přibližně 64, 5 %, v případě žen 58 %. Situace je však znatelně lepší ve věkové skupině 15-24 let, kde je gramotnost více než 80% a překvapivě je o něco vyšší u žen (Bangladesh: Education and Literacy, 2017).

Vytvořeno autorkou dle dat SB (World Bank Open Data, 2017).

Stabilita remitencí směřujících do Bangladéše se projevila například v letech následujících po globální finanční krizi, s jejímiž dopady se remitence vyrovnaly lépe než FDI a ODA, jak také naznačuje graf. Hassan, Chowdhury a Bhuyan navíc podotýkají, že FDI sice mají pozitivní dopad na ekonomiku Bangladéše, vzhledem k malým objemům je ale téměř zanedbatelný. Zároveň ODA podle jejich zjištění působí na dlouhodobý růst země dokonce negativně, a to zejména kvůli špatnému hospodaření a korupci, s níž je v zemi spojena (Hassan, Chowdhury a Bhuyan, 2016, s. 113-115). Dodejme, že podíl remitencí na HDP země od roku 2012, kdy dosáhl svého historického maxima (10,6 %), stále klesá. Přesto není zanedbatelný, v roce 2015 to bylo 7,9 % (Personal remittances, received (% of GDP), 2017).

3.2.1 Makroekonomický význam

Jak již bylo uvedeno v úvodu této kapitoly, Bangladéš byl vzhledem k růstu své ekonomiky zařazen SB mezi země s nižším středním důchodem, přičemž usiluje, aby do roku 2021 získal statut země s vyšším středním důchodem. Velice důležitým

faktorem, který ovlivňuje růst HDP země (respektive HND) a tedy i klasifikaci SB, jsou právě remitence, s jejichž příjmem ve svém hospodaření počítá jak Bangladéš, tak SB. Spolu s textilním průmyslem a nezemědělskou činností ve venkovských oblastech jsou považovány za jeden z nejdůležitějších faktorů při snižování chudoby v zemi. Nárůst remitencí také pomáhá vyrovnat tlak způsobený zahraničními dluhy a importem. Bangladéši se díky remitencím dařilo v posledních letech vykazovat přebytek běžného účtu platební bilance⁵⁸ (Barai, 2012, s. 8). Tím, že transfery ze zahraničí pomáhají vyrovnat obchodní bilanci, umožňují dovážet suroviny, meziprodukty a další potřebné vstupy, což je výhodné při jejich investici, zároveň to však může prohlubovat závislost země na importu. Pozitivní dopad remitencí na růst HDP zejména v dlouhodobém horizontu potvrzuje také Masuduzzaman, který na zdůrazňuje také jejich příspěvek k rozvoji finančního sektoru, a to na základě posouzení ukazatelů jako podíl bankovních vkladů, úvěrů soukromému sektoru a nabídky peněz na HDP (Masuduzzaman, 2014, s. 262).

Většina literatury se i přes jistá rizika přiklání spíše k pozitivnímu dopadu remitencí na ekonomický růst a rozvoj Bangladéše. S opačnými závěry ovšem přichází například Ahmed, podle nějž mají remitence spíše negativní vliv na ekonomický růst země, a to zejména v důsledku toho, že s sebou přinášejí morální hazard ze strany přijímajících domácností. Ty mají tendenci zvyknout si na zahraniční příjem, což snižuje jejich motivaci pracovat. Ahmed pak v remitencích nevidí budoucnost pro ekonomický rozvoj Bangladéše – z toho důvodu, že nepředpokládá jejich masivní růst v poměru k HDP (Ahmed, Md. S., 2010). Na riziko poklesu produktivity práce, která může vést až k zaostávání domácího průmyslu, upozorňuje i Barai. Problém závislosti na remitencích ilustruje tím, že oblasti Bangladéše, které přijímají nejvíce remitencí, vykazují také nejnižší průmyslovou aktivitu. Na druhou stranu však podotýká, že se Bangladéši alespoň zatím vyhýbají dopady holandské nemoci (Barai, 2012, s. 9).

Podle Hassana, Chowdhuryho a Bhuyana pak nelze pozitivní efekt remitencí na ekonomický růst a obecně rozvoj očekávat ihned. V případě rozvojových zemí

⁵⁸ S výjimkou roku 2011, kdy země vykazovala deficit. Je nicméně otázkou, jak velký vliv remitence na běžný účet skutečně mají. Příjem remitencí v posledních deseti letech stabilně rostl, přesto docházelo k výkyvům běžného účtu. To je patrné právě v roce 2011, kdy se běžný účet výrazně zhoršil i přes nárůst remitencí. Na druhou stranu mezi lety 2011 a 2012, kdy můžeme sledovat opětovné zlepšení běžného účtu, se také výrazně zvýšil objem zaslaných remitencí, což by mohlo potvrzovat jejich pozitivní dopad (Current account balance (BoP, current US\$), 2017).

platí, že trvá nějaký čas, než je možné těmito příjmy pokrýt nutnou spotřebu domácností a také vyrovnat dluhy spojené s vysláním migranta do ciziny. Jak ukázala jejich studie, rozvojový potenciál remitencí se začne projevovat až ve chvíli, kdy dosahují alespoň 8 % HDP. Skutečně pozitivní dopad však mají až od 14% podílu na HDP (Hassan, Chowdhury a Bhuyan, 2016, s. 113-117). Bangladěš se tedy tomuto mezníku přiblížil, nicméně v posledních letech podíl remitencí na HDP klesá. Jednou z možností, jak tomu zamezit, je tedy ještě více podpořit migraci a zvýšit tak příjem remitencí, na což by země, vzhledem k přesycenému pracovnímu trhu, zřejmě měla kapacitu. V takovém případě by ovšem bylo vhodné, aby se více zaměřila na přípravu migrantů. A to včetně zvyšování jejich kvalifikace, aby byli schopni získávat i vyšší pozice, které přinášejí vyšší a stabilnější příjmy. Vhodným motivačním opatřením pak mohou být i výhodné půjčky pro ty, kteří se chystají vycestovat. Na druhou stranu je otázkou, zda se touto strategií ještě nezvýší závislost Bangladěše na remitencích a zda by země neměla naopak více diverzifikovat svůj příjem. V opačném případě může hrozit opomíjení a tím pádem i zaostávání domácího sektoru, což by zemi mohlo dostat do začarovaného kruhu chudoby (Masuduzzaman, 2014, s. 263-265).

3.2.2 Mikroekonomický význam

Remittance zasílané do Bangladěše jsou z naprosté většiny určeny na podporu rodinných příslušníků migrantů. De Bruyn a Kuddus popisují čtyři základní skupiny příjemců remitencí v Bangladěši: a) individuální remittance pro rodinné příslušníky nebo přátele, b) individuální remittance sloužící k investicím nebo spoření v zemi původu, c) individuální remittance podporující charitu nebo rozvoj komunity, d) kolektivní remittance podporující charitu nebo rozvoj komunity (de Bruyn a Kuddus, 2005, s. 32). Z toho také vyplývá, že zasílání remitencí do Bangladěše je vedeno především altruistickými motivy, případně solidaritou, která vyplývá z pocitu zodpovědnosti vůči rodině či jiných závazků. Barai nicméně dodává, že tento aspekt je patrný zejména u migrantů, kteří zůstávají v zahraničí natrvalo a nevidí svou budoucnost v zemi původu, jejich cílem je tedy pouze podpořit blahobyt příbuzných. V případě dočasných migrantů hraje roli i snaha investovat do země, kam se chtějí vrátit (Barai, 2012, s 5).

S tím souvisí i to, že převážná část remitencí, podle odhadů ze 66 procent, slouží k okamžité spotřebě recipientů. První příčky tohoto pomyslného žebříčku

zaujímá uspokojení základních potřeb, tedy nákup jídla nebo oblečení. Nemalá část, zbylých 34 procent, nicméně pomáhají v dlouhodobějším horizontu, to znamená zlepšení lidského kapitálu (vzdělání, zdraví) nebo další investice jako je nákup půdy, podnikání a v menší míře i úspory (Barai, 2012, s. 7-8)⁵⁹. Pozitivní dopad remitencí na spotřebitelské chování v zemědělských oblastech ukázala například studie Haidera, Hossaina a Siddiquiho. V oblasti Khulna⁶⁰, na níž se zaměřili, vynakládají domácnosti přijímající remittance v porovnání s těmi, které příjemci nejsou, v průměru o 28 USD více na potraviny, o 32 USD více na celkovou spotřebu a o 10 USD více plyne do jejich úspor (Haider, Hossain a Siddiqui, 2016).

Podle dat bangladéšského statistického úřadu téměř polovina domácností přijímajících remittance (47, 22 %) v roce 2015 tento zdroj financí investovala. Z šetření také vyplývá, že k tomuto účelu bylo použito přes 25 % celkového objemu remitencí – zde jsou přitom započítány pouze investice do nemovitostí, zemědělství, průmyslu či podnikání (nejsou zde tedy započítány výdaje na zlepšení lidského kapitálu nebo úspory). Výrazně nejvíc prostředků šlo na výstavbu či rekonstrukci nemovitostí (necelých 75 % z investovaných remitencí), menší částky byly použity na vodní díla (výkop rybníků, úprava kanálů a zavlažování), nákup vozů pro komerční účely a další (podrobněji Report of the Survey on Investment from Remittance 2016, s.17-21). Stejně šetření také ukázalo, že necelých 41 % domácností přijímajících remittance je schopno část tohoto příjmu uspořit. Z celkového objemu remitencí se podařilo uspořit 8, 40 %, zpravidla uložením na bankovním účtu, přičemž naspořená částka průměrné domácnosti zpravidla nepřesahovala 250 USD (podrobněji Report of the Survey on Investment from Remittance 2016, s. 29-33). Lze ovšem očekávat, že remittance podporují možnost investovat nebo spořit i v případě, že nejsou samy o sobě přímo určeny k tomuto účelu. Zvyšují celkový příjem domácností a tím jim umožňují, aby investovaly či spořily peníze, které mají z jiných příjmů.

⁵⁹ Existují studie, podle nichž je ke spotřebě určeno až 90 % remitencí, tyto rozdíly jsou způsobeny tím, že neexistují přesná data a také není jasná shoda na tom, co lze označit za okamžitou spotřebu. To znamená, že někteří autoři do této sumy započítávají i finance vynaložené na vzdělání (de Bruyn a Kuddus, 2005, 34-35).

⁶⁰ Průměrný měsíční příjem remitencí v oblasti je 358 amerických dolarů.

3.2.3 Neformální transfery

Informace a odhady týkající se nakládáním s remitencemi a jejich přispěním k rozvoji, s nimiž pracuje tato kapitola, vycházejí zpravidla z údajů o transferech plynoucích skrz oficiální kanály. Zmiňme ovšem alespoň stručně problematiku neoficiálních remitencí. Podle de Bruyna a Kudduse používají migranti k neformálním transferům většinou systém hundi (převod pomocí sítě prostředníků) nebo předání prostřednictvím přátel či jejich rodinných příslušníků. Objemy, které tečou neformálními kanály, podle odhadů odpovídají oficiálním remitencím. Tyto předpoklady podporují i poslední údaje Bangladéšského statistického úřadu (de Bruyn a Kuddus, 2005, s. 29; Report of the Survey on Investment from Remittance 2016, s. 15). K využívání neformálních kanálů vedou migranty z Bangladéše důvody zmíněné ve druhé kapitole této práce. Systém hundi je pro ně levnější, rychlejší, fyzicky dostupnější (to platí zejména pro odlehlé zemědělské oblasti) a v neposlední řadě nevyžaduje, aby měl dotyčný platné doklady (Barkat, Osman a Gupta, 2014, s. 21). Protože problém s neformálně zasílanými remitencemi v Bangladéši přetrvává, tamní vláda vyvíjí značné úsilí, aby situaci zlepšila. Daří se rozšiřovat bankovní infrastrukturu i do venkovských oblastí, je snaha využívat mobilní finanční služby, spolupracovat s mikrofinančními institucemi, telekomunikačními společnostmi a bankami, díky čemuž patří náklady na převod remitencí v Bangladéši k nejnižším na světě. Nicméně stále existuje prostor pro zlepšení situace, a to zejména co se týče informovanosti obyvatel o možnostech finančních služeb (včetně prohlubování finanční gramotnosti). Nadále je vhodné pokračovat v rozvíjení dostupnosti těchto služeb. Tomu by mohla pomoci větší provázanost mezi státem vlastněnými a soukromými bankami, zjednodušení převodů mezi nimi či rozšíření možností vkladů (Barai, 2012, s. 6; Masuduzzaman, 2014, s. 264; Barkat, Osman a Gupta, 2014, s. xiv).

3.3 Remitence a rozvoj

Remitence přispívají nejen k ekonomickému růstu, ale k rozvoji přijímající země obecně. Na úrovni domácností či komunit pomáhají zvyšovat životní úroveň a kvalitu života. Na tento aspekt se zaměřili Pradhan a Khan, podle nichž příjem remitencí v Bangladéši souvisí s růstem HDI. Autoři zkoumali data z let 1981-2011 a

zjistili, že spolu s nárůstem objemu zasílaných financí se snižuje chudoba, vzrostly příjmy per capita, ale například i gramotnost (Pradhan a Khan, 2015, s.165-167). Zvyšování životního standardu má i další konsekvence, které napomáhají zplnomocnění jejich příjemců. V první řadě získávají mnohem větší svobodu v rozhodování o produktech, které mohou nakoupit nebo svých investicích (ať už do podnikání či lidského kapitálu). Větší či okázalejší spotřeba pak podle Sabura a Mahmuda vede k tomu, že se mění způsob, jakým jsou vnímáni společností. V kulturním prostředí Bangladéše díky tomu stoupá jejich sociální status a stávají se tak vhodnými kandidáty do volených funkcí zejména na lokální, ale i na národní úrovni. Remitence tak nepřímo vedou ke změně rozložení sil v politice a k větší participaci recipientů (Sabur a Mahmud, 2008, s. 129-132). Remitence přispívají i ke zplnomocnění země jako celku. Tím, že jejich příjem pomáhá vyrovnat směnné relace, dovoluje rozšířit možnosti dovážených surovin potřebných pro další rozvoj země. Díky remitencím se také podařilo snížit závislost na ODA (Islam, 2011, s. 10). V souvislosti s principem zplnomocnění je pak důležité zmínit i měnící se postavení žen, které s sebou migrace do zahraničí přináší.

Jak bylo zmíněno výše, historicky odjíždějí z Bangladéše do zahraničí pracovat převážně muži. V posledních letech se ale zvyšuje i procento žen, které odjíždějí, což posiluje jejich postavení v zemi. Migrace žen je však spojena i s řadou problémů – častěji než muži se totiž stávají obětmi zneužívání, vykořisťování a často musejí čelit vyšším nákladům (Masduzzaman, 2014, s. 264). Mění se ale i postavení žen, které zůstávají v Bangladéši, respektive manželek, jejichž manželé odcestovali pracovat do zahraničí. Tyto ženy jsou příjemkyněmi remitencí a rozhodují, jakým způsobem s financemi naloží. Díky tomu se posouvají výše v rodinné hierarchii a stávají se rovnocenným partnerem muže, což opět pomáhá změnit celospolečenské vnímání žen v Bangladéši⁶¹ (Sabur a Mahmud, 2008, s. 132-134).

Vyšší míra politické participace je pak důležitá i k prosazování dalších rozvojových principů, zejména dobrého vládnutí a vlastnictví. Zaměřme se nyní na druhý jmenovaný. K jeho posilování opět dochází tím, že příjemci remitencí mají možnost investovat do vlastního podnikání či zemědělské půdy, čímž sami udávají

⁶¹ Sabur a Mahmud nicméně upozorňují i na rizika – v případě, že žena není přímým příjemcem remitencí, tedy obdrží je nepřímo přes jiného mužského člena rodiny, její postavení se může zhoršit. Některé ženy, jejichž manželé jsou v zahraničí, jsou totiž v Bangladéši vnímány jako vdovy, což velmi omezuje jejich práva.

směr své rozvojové strategie⁶². Jak ukázala předchozí kapitola této práce, princip vlastnictví významně posilují samotní migranti či členové diaspory, kteří finančně podporují konkrétní rozvojové projekty nebo lokální trhy. V případě Bangladéše evidujeme jen velmi málo případů, kdy se tímto způsobem angažují jednotlivci z řad pracovních migrantů (což může být dáno jejich poměrně nízkými příjmy na méně kvalifikovaných pozicích a primární snahou podporovat svou rodinu). V tomto ohledu jsou aktivnější členové diaspory, a to zejména ve Spojených státech a Spojeném království, kteří podporují rozvojové a charitativní projekty (de Bruyn a Kuddus, 2005, s. 38). Větší rozvojový potenciál mají kolektivní remitence a i v tomto případě je silná role bangladéšské diaspory, která je v podpoře své země původu velmi aktivní v porovnání s jinými rozvojovými ekonomikami. Jejich investice putují zejména do maloobchodu, realitního trhu a hrají významnou roli v rozvoji malých a středních podniků (Afsar in Rahman, Yong a Ullah, 2014, s. 140). De Bruyn a Kuddus pak opět zdůrazňují aktivity bangladéšských diaspor ve Spojených státech a především ve Spojeném království. Jejich členové prostřednictvím řady asociací a fondů podporují konkrétní oblasti, odkud pocházejí, přičemž se zaměřují hlavně na oblast zdravotní péče, náboženské projekty (například stavba mešit), vzdělávání a infrastrukturu. Autoři nicméně upozorňují, že snaha migrantů je limitovaná nedostatečnou podporou fondů ze strany bangladéšských institucí. Kvůli tomu je tato finanční pomoc méně organizovaná a omezený je i kontakt mezi jejími poskytovateli a příjemci (de Bruyn a Kuddus, 2005, s., 38-39; Mamun a Nath, 2010, s. 41). Je tedy patrné, že mezi migranty je snaha investovat, a to i v oblastech, které mohou přinést další ekonomický růst, pracovní místa a rozvoj. Zde je zřejmě prostor pro další iniciativu vlády, která by měla vytvářet nové pobídky a vytvořit prostředí, které bude podporovat investiční využití remitencí. Součástí mohou být různé daňové úlevy, větší propojení s bangladéšskými institucemi, ale i neziskovým sektorem nebo konzultace se zástupci diaspor, což by napomohlo také intenzivnějšímu kontaktu s migranty (Masduzzaman, 2014, s. 263-264; Afsar in Rahman, Yong a Ullah, 2014, s. 151-152).

Záměr zefektivnit příjem a použití remitencí obecně motivuje Bangladéš k přijímání nových politik, které zlepšují situaci migrantů, což je spjata

⁶² Mezi začínajícími podnikateli převažují příjemci remitencí, nové podniky jsou také často zakládány navrátnějšími se migranty (Afsar in Rahman, Yong a Ullah, 2014, s.143-144).

s prosazováním principu dobrého vládnutí. To zahrnuje snahu vlády snižovat náklady spojené se zasíláním remitencí stejně jako nebo zkvalitňování a větší dostupnost finančních služeb. O významu pracovní migrace pro bangladéšskou ekonomiku svědčí i to, že její organizaci se věnuje několik institucí, které migrantům zajišťují podporu, hledají nové trhy, kde se mohou migranti uplatnit a jejichž cílem je mimo jiné kontrola toho, zda jsou v zahraničí dodržována lidská práva bangladéšských pracovníků. Tím nejdůležitějším je to Ministerstvo péče o migranty a práce v zahraničí (*Ministry of Expatriates' Welfare and Overseas Employment*). Jeho výkonným orgánem je Úřad práce, zaměstnanosti a odborné přípravy (*Bureau of Manpower, Employment and Training – BMET*), který koordinuje pracovní sílu migrující do zahraničí a podílí se i na zvyšování kvalifikace pracovníků (Islam, 2011, s. 14). Prostor pro zlepšování těchto institucí je zejména v oblasti digitalizace řízení migrace, zkvalitnění odborné přípravy migrantů a také analýza nových pracovních příležitostí, aby země mohla snáze reagovat na poptávku na světovém pracovním trhu. Masuduzzaman také upozorňuje, že země disponuje daty o odcházejících migrantech, ovšem mnohem méně pozornosti se dostává navrátilivším se pracovníkům, kteří mohou být po ekonomiku i celkový rozvoj země velmi cenní (Masudumazzan, 2014, s. 262-264).

Předchozí kapitola zmínila také vztah remitencí a korupce v souvislosti s principem dobrého vládnutí. Bangladéš patří dlouhodobě mezi země s vysokou mírou korupce⁶³. V roce 2004 sice vznikla Protikorupční komise (*Anti-Corruption Commission*), vzhledem k současnému stavu se ale nezdá, že by její činnost byla příliš úspěšná. Korupce se silně dotýká i oblasti pracovní migrace, což silně limituje činnost výše zmíněných úřadů (*Governance in Bangladesh's migration process: Challenges and the way forward*, 2017). Jaký vliv mají na míru korupce přímo remitence nicméně není z těchto dat patrné. Zjištění korelace by vyžadovalo samostatnou studii, ideálně doplněnou šetřením mezi jednotlivými domácnostmi, vzhledem k tomu, že remitence bývají častěji spojeny s úplatky na mikroekonomické úrovni.

Zjištění v této kapitole ukázala, že remitence v Bangladéši přispívají k dosažení udržitelného rozvoje. Vzhledem k jejich objemu a stabilitě (zejména ve

⁶³ Například podle Indexu vnímání korupce (*Corruption Perception Index*), který sestavuje organizace Transparency International na základě dotazníkových šetření, obsadila země 145. místo z celkových 176 států. Na škále 0-100, kde nejvyšší číslo znamená nejmenší korupci, získal Bangladéš 26 bodů (Bangladesh, 2016).

srovnání s FDI a ODA) jsou důležitou součástí bangladéšské ekonomiky a součástí její strategie na dosažení statusu země s vyšším středním důchodem. Tento aspekt motivuje vládu, aby přijímala politiky podporující migranty, podílela se na zvyšování jejich kvalifikace nebo zkvalitňovala finanční služby. Remitence zvyšují životní úroveň recipientů a tím pomáhají v boji s chudobou. Silný rozvojový potenciál mají remitence určené k investicím. A to jak na úrovni jednotlivců, kteří vkládají finanční prostředky do podnikání, vzdělání či zdravotní péče, tak i v případě kolektivních remitencí putujících do infrastruktury nebo také do podnikání. Podle Afsara jsou důležité zvláště remitence vložené do malých podniků, protože mají tendenci vytvářet silný a dlouhodobý multiplikační efekt (Afsar in Rahman, Yong a Ullah, 2014, s. 143). Taková podpora trhu navíc vede ke vzniku nových pracovních míst, což je pro ekonomiku lidnatého Bangladéše obzvláště důležité.

Co se týče environmentální stránky konceptu udržitelného rozvoje, je poměrně obtížné posoudit dopad remitencí na životní prostředí Bangladéše, nicméně nelze předpokládat, že by byl významný. Tomu odpovídá i to, že se této problematice příliš nevěnuje ani odborná literatura. Můžeme se domnívat, že remitence použité k investicím mohou posloužit k ekologičtějším řešením v zemědělství. Jak už bylo zmíněno, část slouží například k výstavbě zavlažovacích kanálů a podobně. Toto jsou ale jen nepřímé dopady, cílené investice do ekologických projektů můžeme očekávat spíše v případě migrantů žijících v diasporách (zejména v zemích západní Evropy nebo ve Spojených státech, kde je kladen důraz na ochranu životního prostředí), zatím ale nejsou nijak časté. Obecně se zaslátelé i příjemci remitencí v Bangladéši se soustředí především na materiální zajištění.

Závěr

Remittance se v posledních dvaceti letech stávají stále důležitějším příjmem pro rozvojové země. Spolu s růstem jejich objemu roste i zájem akademiků o tuto problematiku. Po převládajícím skepticizmu 70. a do značné míry i 80. let se od přelomu milénia vrací spíše optimistické hodnocení jejich dopadů. A to nejen kvůli jejich působení jako stimulu ekonomického růstu svých příjemců, ale i z hlediska rozvojového potenciálu remitencí v širším smyslu slova. Tato práce si proto kladla za cíl zmapovat fenomén remitencí v kontextu současného rozvojového diskurzu, zjistit, zda s ním jejich podpora koresponduje a zda skutečně přispívají ke snižování chudoby v rozvojových zemích.

Současné pojetí rozvoje je přitom poměrně široké, proto bylo nutné jej pro účely této práce vymezit a konceptualizovat. To bylo předmětem první kapitoly, která přinesla reflexi vývoje rozvojového paradigmatu a vymezení konceptů, které ho určují dnes. Vycházela přitom z principů, na nichž staví Souhrnný rozvojový rámec (CDF) Světové banky a které daly vzniknout Rozvojovým cílům tisíciletí (MDGs), respektive současným Cílům udržitelného rozvoje (SDGs) v rámci agendy OSN. Ty představují odklon od dřívějšího paternalismu a naopak zdůrazňují holistický přístup k rozvoji a utváření dlouhodobých strategií, na nichž se přímo podílejí rozvojové země, jimž je pomoc určena. Klíčovými koncepty, které této práci vytvořily rámec pro analýzu, byly zplnomocnění (*empowerment*), vlastnictví (*ownership*), dobré vládnutí (*good governance*) a udržitelný rozvoj (*sustainable development*).

Druhá kapitola se pak zaměřila přímo na problematiku remitencí, popsala možné přínosy, ale i rizika, která jsou s nimi spojena, a dala je do souvislosti se zmíněnými rozvojovými koncepty. Třetí kapitola pak sloužila k tomu, aby na příkladu konkrétní země, tedy Bangladéše, zjištěné závěry ilustrovala. Práce ukázala, že remittance nejvíce přispívají k prosazování principu zplnomocnění a vlastnictví, a to tím, že recipientům umožňují kvalitněji a samostatněji uspokojovat jejich potřeby, jako je nákup jídla nebo oblečení, ale také investovat do zemědělství, podnikání nebo lidského kapitálu. Z hlediska principu vlastnictví je pak důležité zapojení diaspor, jejichž členové zasílají kolektivní remittance, jimiž lze financovat rozvojové projekty. Výhodou je také to, že jako členové dané komunity lépe znají její potřeby. Co se týče dobrého vládnutí, poukázala tato práce například na to, že remittance dávají svým

příjemcům možnost vymanit se z klientelistických vazeb (díky příjmu ze zahraničí jsou na nich méně závislí) a podporují jejich zapojení do politiky. Důležitou roli zde sehrávají sociální remitence, tedy přenesení norem ze zahraničí, které navíc mohou vést k většímu tlaku na demokratizaci rozvojových zemí. Zde je třeba dodat, že dobré vládnutí a alespoň minimální funkčnost institucí v zemi, jsou podmínkou pro možnost efektivního využití remitencí. To vše spolu se stabilitou tohoto finančního toku znamená, že remitence pomáhají naplnit princip udržitelného rozvoje. Můžeme sledovat i jistý přínos v environmentální oblasti tohoto konceptu, jako jsou investice do ekologičtějšího zemědělství, jde ale spíše o jednotlivé projekty.

Pro tuto práci byl stěžejní interpretativní výzkum, kterým se po teoretickém ukotvení problematiky remitencí podařilo analyzovat vztah mezi tímto finančním tokem a vybranými koncepty rozvoje. Nešlo přitom primárně o snahu hledat kauzalitu, ale postihnout jeho komplexnost. Nejprve byl předmětem zkoumání dopad remitencí na rozvojové ekonomiky a porovnání stability tohoto finančního toku s FDI a ODA. Ani v jednom případě nejsou zjištění zcela jednoznačná, protože situace v jednotlivých zemích není stejná. Některé závěry lze přesto zobecnit a konstatovat, že remitence mají převážně pozitivní efekt. Analýza v této práci ukázala jejich rozvojový potenciál zejména na mikroekonomické úrovni. Naprostá většina remitencí je určena k podpoře rodin či blízkých migrantů a ti je zpravidla využívají k okamžité spotřebě (nákupu jídla či oblečení). To samo o sobě zvyšuje životní úroveň recipientů a přispívá ke snižování chudoby. Část remitencí pak slouží jako úspory (a zároveň i forma pojištění) nebo investice – ať už do podnikání, zemědělství nebo lidského kapitálu. Tyto investice podporují rozvoj lokálních a regionálních trhů. Zejména na ně pozitivně působí také projekty, do nichž prostřednictvím kolektivních remitencí přispívají členové diaspor.

Kumulace zmíněných dopadů se pak projevuje i na makroekonomické úrovni. Zde remitence působí mimo jiné díky svému multiplikačnímu efektu jako stimul růstu HDP a také jako důležitý zdroj devíz. Je-li tok remitencí dostatečně silný, může být impulsem pro vlády, aby podporovaly rozšiřování finančních služeb a přijímaly inkluzivní politiky, které udržují těsnější vztah s migranty. To na obou stranách zvyšuje motivaci podílet se na dlouhodobějších investicích, například do infrastruktury země. To ukázal i příklad Bangladéše, kde se vládě díky remitencím daří zkvalitňovat finanční služby. Významný je kontracyklický charakter remitencí,

jenž se projevuje zejména při humanitárních krizích nebo v době politických nepokojů, kdy jsou migranti, motivovaní solidaritou s příbuznými či komunitou, ochotni zasílat vyšší částky než obvykle. V tomto aspektu se remittance liší od ODA a FDI, které mají v takových případech větší tendenci kolísat, jak ukázala například finanční krize v roce 2009. Remittance jsou i z tohoto důvodu obecně považovány za stabilní zdroj a v tomto ohledu překonávají FDI. Ty jsou prozatím významnější z hlediska objemu financí, které díky nim do rozvojových zemí putují – zde ovšem připomeňme, že je řeč pouze o remitencích oficiálních. Nejstabilnějším ze zmíněných zdrojů je ODA, jejíž objemy jsou ale nesrovnatelně nižší. V Bangladéši je přitom situace poněkud odlišná. Remittance zde představují zdaleka nejvýznamnější zdroj co do stability i objemu.

Remittance mají však i svá negativa. Navzdory svému potenciálu zmírňovat chudobu, mohou naopak prohlubovat nerovnost mezi domácnostmi, které je přijímají a těmi, které recipienty nejsou. Velkým rizikem je také vypěstování závislosti na pravidelném zdroji, které snižuje motivaci příjemců pracovat. To může mít makroekonomické důsledky nejen proto, že dochází k poklesu produktivity práce, ale navíc hrozí úpadek některých domácích odvětví, v nichž se lidem nadále nevyplácí pracovat. S migrací obecně je pak spojena obava z odchodu kvalifikovaných pracovníků, tedy brain drain. Riziko přílišného spoléhání na remittance je patrné právě v Bangladéši, kde má tento příjem poměrně velký podíl na HDP a vláda s ním proto ve své hospodářské politice počítá a podporuje migraci ze země.

Výše uvedené pozitivní dopady remitencí na jednotlivé domácnosti již naznačily odpověď na druhou výzkumnou otázku, a sice zda remittance přispívají k tomu, že obyvatelé rozvojových zemí mohou svobodněji rozhodovat, kam investují finance. Zde samozřejmě záleží na výši remitencí, které daná domácnost přijímá. Tato práce nicméně ukázala, že právě osamostatnění recipientů, a tedy i prosazování principu zplnomocnění, je největším přínosem remitencí k rozvoji v tom smyslu, jakým je dnes chápán. Remittance pomáhají zvyšovat životní úroveň jednotlivých domácností, které tak získávají větší volnost a více možností v oblasti okamžité spotřeby. Mají také šanci investovat například do podnikání, čímž mohou diverzifikovat své příjmy. Tím pádem nejsou závislé pouze na jednom odvětví, což je důležité zejména v rozvojových zemích, kde převládá agrární sektor. Větší svobodu v rozhodování navíc získávají ženy, které zůstávají v zemi původu a stávají se

příjemkyněmi remitencí. Díky tomu posiluje jejich pozice, což napomáhá větší genderové rovnosti. V Bangladéši mají remitence v této souvislosti vliv i na větší participaci recipientů v politice. V kulturním prostředí země totiž platí, že zvýší-li se jejich spotřeba, získávají lepší postavení ve společnosti a stávají se tak volitelnějšími.

Poslední výzkumnou otázkou, kterou si tato práce položila, bylo, nakolik tento přístup odpovídá současnému rozvojovému diskurzu. V rozvoji převládá trend hledat dlouhodobě udržitelná řešení společně s rozvojovými zeměmi, které mají samy artikulovat své potřeby. Snaha podpořit samostatnost jejich obyvatel je tedy naprosto v souladu s tímto pojetím. Zde můžeme vyjít také ze Senova pojetí chudoby jako nedostatku svobody a možností. Jejich nabytí je podmínkou rozvoje a remitence obojí přinášejí, primárně tedy ve finanční sféře. Remitence ale nepodporují pouze koncept zplnomocnění. Jejich efekt má pozitivní vliv i na koncept vlastnictví, protože posiluje možnost recipientů či migrantů přímo se podílet na rozvoji. V této práci byla prokázána také jejich souvislost s principem dobrého vládnutí, kde důležitou roli hrají i sociální remitence. Naplnění těchto zásad pak přispívá k udržitelnému rozvoji v chudých zemích. Zároveň dodejme, že co se týče environmentální stránky posledního zmíněného konceptu, zůstává ve vztahu k remitencím spíše upozaděna a nelze říci, že by podpora životního prostředí byla cílená či systematická. To naznačuje, že rozvojové koncepty mohou být pomocí remitencí naplněny v teoretické rovině, což ovšem neznamená, že se tak beze zbytku děje i v praxi, jak ukázal příklad Bangladéše.

Na základě zodpovězení výzkumných otázek je tedy možné konstatovat, že se podařilo ověřit platnost hypotéz vytyčených v úvodu této práce. To znamená, že navzdory svým limitům *remitence přispívají ke snižování chudoby a zaostalosti rozvojových zemí*. Na mikroekonomické úrovni zvyšují životní úroveň recipientů, dávají jim více možností v oblasti naplňování jejich potřeb a umožňují investovat. Na makroekonomické úrovni jsou stabilním příjmem, stimulem ekonomického růstu a hrají roli ve zlepšování infrastruktury rozvojových zemí. Je však nutné dodat, že remitence jsou v první řadě nástrojem, který může přispívat k rozvoji, záleží ale na tom, jakým způsobem ho vláda přijímající země využije. Jinými slovy, jaké politiky směrem k remitencím vláda přijme a zda si uvědomí i možná rizika.

Dále se v této práci podařilo potvrdit hypotézu, že *rostoucí význam remitencí je v souladu se současným paradigmatickým rozvojem pomoci*. Současný přístup k rozvoji upřednostňuje hledání rozvojových strategií uvnitř chudých zemí, k čemuž remitence přispívají tím, že rozšiřují možnosti jejich obyvatel, a to jak po stránce ekonomické, tak i politické. Současná rozvojová pomoc je také ovlivněna snahou hledat udržitelná řešení, což remitence umožňují, jak ukázala tato práce a o čemž svědčí i jejich zařazení do agendy OSN v rámci Udržitelných cílů tisíciletí. Význam remitencí koresponduje také s neustálým propojováním světa a jeho pojetím jako jednoho celku.

Migrace je v současném globalizovaném světě nevyhnutelným jevem a remitence představují formu kompenzace nákladů, které jsou s ní spojené. Je tedy logické snažit se využít jejich potenciál. Na druhou stranu přes pozitivní dopady remitencí není možné ignorovat jejich negativa a především problémy v jednotlivých zemích, jež bývají spouštěčem migrace. Také z toho důvodu na ně nelze nahlížet jako na všelék, který může sám o sobě vymýtit chudobu. S podporou mezinárodních organizací a vlád přijímajících států však mohou velmi účinně doplňovat další rozvojové strategie.

Summary

Migration became an inevitable part of today's globalised world. Remittances, the transfers of money or goods from migrants to their country of origin, are generally considered as one of its benefits and many academics emphasize the developmental potential of remittances. The aim of this Thesis was, therefore, to show what role do the remittances play in the context of contemporary development paradigm and whether they are in compliance with it.

First part of this Thesis dealt with conceptualization of current approach to development. It showed how contemporary paradigm was formed and how development strategies have been changing throughout the history. It came to the conclusion that the current trend is trying to find long and sustainable solutions in cooperation with the countries for which they are intended. It means that poor countries should be involved in the process of articulation of development needs as well as the implementation of them. In the end of this part four main concepts of development were chosen – empowerment, ownership, good governance and sustainable development – that established analytical framework for this Thesis.

Second part of this Thesis then described the phenomenon of remittances and the positive and negative impacts they can have on developing countries. It also compared it with FDI and ODA, especially in terms of stability. Its main attempt was, however to describe how remittances relate to chosen concepts of development. The purpose of the third part of this Thesis was to illustrate my conclusions on situation in particular country, in this case Bangladesh.

This Thesis proved that remittances help to reduce poverty. The best part of it is intended to support the relatives of migrants. They use this income mostly to meet their basic needs (buying food or clothes), and it can also work as a form of insurance or savings. Very important are remittances used as an investment to business, agriculture or human capital. All of that improves standard of living of the recipients and thus has a positive effect on microeconomic level. Subsequently it influences macro economy as well. Remittances, being considered quite stable revenue, serve as an impulse for multiply effect that stimulates the growth of GDP and a significant source of foreign exchange. Strong inflow of remittances motivates governments of developing countries to implement more inclusive policies towards migrants or to invest in infrastructure (especially in the financial sector).

It is, though, impossible to ignore the negatives that may be caused by remittances. The biggest danger is that recipients can become remittance-dependant. In other words they get used to regular income and lack motivation to find another one, which can even lead to lagging of the domestic sector. Another danger connected to migration in general is the brain drain (emigration of qualified workers who often do not return to their country of origin).

However, the literature shows that positive effects of remittances still prevail. This Thesis showed their connection to development concepts. Remittances are most significantly linked to the concept of empowerment while giving the recipients more freedom in matter of investing their finance. In terms of the principle of ownership, remittances enable their recipients or senders to take financial part in development project. Special emphasis should be laid on the collective remittances sent from Diasporas often with the aim to support development projects. The contribution of remittances to the concept of Good governance is, for example, that they enable their recipients to break out from clientele and patronage as they become more financially independent. Remittances can also help people to participate in politics and thus put more pressure on the democratization of their country. In this case, social remittances are significant. On the other hand, good governance (or functional institution) is a condition for effective use of remittances. All that together with the stability of remittances shows that this revenue helps to fulfil the concept of sustainable development. However, the environmental dimension is only met in some project and not systematically.

This Thesis confirmed the hypothesis that remittances help to reduce the poverty and underdevelopment in developing countries. The second hypothesis was proved as well the: growing significance of remittances is in compliance with current development paradigm. Remittances help people in developing countries to become more independent and to articulate their own needs (for example by political participation). They are therefore an important income for many developing countries, yet they themselves cannot serve as the only solution to the world's poverty. However, they may become a part of other development strategies.

Použitá literatura

Neperiodická

ADAMS, Richard H., Jr. 2005. Remittances, Poverty, and Investment in Guatemala. In *International Migration, Remittances, and the Brain Drain*: 53-80 [online]. The World Bank. [cit. 2017-04-17]. ISBN 9780821363720. Dostupné z: http://documents.worldbank.org/curated/en/426881468127174713/310436360_200509297003114/additional/339880rev.pdf

ACEMOGLU, Daron a James A. ROBINSON, 2015. *Proč státy selhávají: kořeny moci, prosperity a chudoby*. 1. vyd. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-1305-1.

AFSAR, Rita, 2014. Remittances and SME Development: Reflections from South Asia. In RAHMAN, Md Mizanur, Tan Tai YONG a A. K. M. Ahsan ULLAH (ed.), 2014. *Migrant remittances in South Asia: social, economic and political implications*: 135-157. International political economy series. 1. vyd, Houndmills: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-137-35079-4.

BANERJEE, Abhijit V. a Esther DUFLO, 2011. *Poor economics: a radical rethinking of the way to fight global poverty*. 1. vyd. New York: PublicAffairs. ISBN 978-1-58648-798-0.

CARDOSO, Fernando H., 1972. Dependency and Development in Latin America. In ROBERTS, J. Timmons, Amy B. HITE a Nitsan CHOREV, ed., 2015. *The Globalization and Development Reader: Perspectives on Development and Global Change*: 115-125. 2. vyd. Chichester: Wiley Blackwell. ISBN 978-1-118-73510-7.

CASSEN, Robert, 1994. *Does aid work?: Report to an Intergovernmental Task Force*. 2. vyd. Oxford: Clarendon Press. The library of political economy. ISBN 0-19-877386-2.

CREWE, Emma a Elizabeth HARRISON, 1998. Chapter 2, An Intellectual Heritage of Development. In CREWE, E a HARRISON, E.: *Whose development? An ethnography of aid*: 25-48. 1. vyd. Londýn: Zed Books. ISBN 1856496058

DANĚK, Petr, 2000. Nerovnoměrný rozvoj světa: kolonialismus, neokolonialismus a diskurz rozvoje. In JEHLIČKA, Petr, Jiří TOMEŠ a Petr DANĚK, ed.: *Stát, prostor, politika. Vybrané otázky politické geografie*: s. 28-68. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta. ISBN 80-238-5566-2.

ESCOBAR, Arturo. 1995. *Encountering Development: the Making and Unmaking of the Third World* [online]. 1. vyd. Princeton, N.J.: Princeton University Press [cit. 2016-11-19]. ISBN 0-691-00102-2. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/reader.action?docID=10031960>

FRANK, Andre G., 1969. The Development of Underdevelopment. In ROBERTS, J. Timmons, Amy B. HITE a Nitsan CHOREV, ed., 2015. *The Globalization and Development Reader: Perspectives on Development and Global Change*: 105-114. 2. vyd. Chichester: Wiley Blackwell. ISBN 978-1-118-73510-7.

GESTRIN, Michael, 2016. Trends in foreign direct investment and their implications for development. In OECD, *Development Co-operation Report 2016: The Sustainable Development Goals as Business Opportunities*: 49-66. Paris: OECD Publishing. Dostupné z: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/4316031ec008.pdf?expires=1492445413&id=id&accname=guest&checksum=9D521EFBB74E01579A26FBDD959D119F>

HAYNES, Jeffrey, 1996. *Third World Politics: A Concise Introduction*. 1. vyd. Oxford: Blackwell. ISBN 0-631-19778-8.

HOKROVÁ, Marie a Sylva TÁBORSKÁ, ed., 2008. *Globální problémy a rozvojová spolupráce: témata, o která se lidé zajímají* [online]. 2. aktual. vyd. Praha: Člověk v tísni o.p.s. [cit. 2016-11-19]. ISBN 978-80-86961-55-2. Dostupné z: <http://www.rozvojovka.cz/index.php?id=199>

KRATOCHVÍL, Petr a Petr DRULÁK, ed., 2009. *Encyklopedie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-469-4.

KUČEROVÁ, Irah, 2011. *Mezinárodní ekonomické vztahy – Repetitorium*. 2. rozšířené vydání. Praha: Metropolitní univerzita Praha. ISBN 978-80-86855-69-1.

MORGENTHAU, Hans J. a Kenneth W. THOMPSON, ed., 1993. *Politics among nations: the struggle for power and peace*. Brief ed. Boston: McGraw-Hill. ISBN 0-07-043306-2.

MOYO, Dambisa, 2009. *Dead aid: why aid is not working and how there is a better way for Africa*. New York: Farrar, Straus and Giroux. ISBN 9780374139568.

PEET, Richard a Elaine R. HARTWICK, 2015. *Theories of development: contentions, arguments, alternatives*. 3. vyd. New York: Guilford Press. ISBN 978-1-4625-1957-6.

PRESTON, Peter. W., 1996. *Development theory: an introduction*. 1. vyd. Oxford: Blackwell. ISBN 0-631-19555-6.

RAHMAN, Md Mizanur, Tan Tai YONG a A. K. M. Ahsan ULLAH (ed.), 2014. *Migrant remittances in South Asia: social, economic and political implications*. International political economy series. 1. vyd, Houndmills: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-137-35079-4.

RAHMAN, Md Mizanur a Lian Kwen FEE, 2014. Understanding Remittances: Theoretical and Methodological Issues. In RAHMAN, Md Mizanur, Tan Tai YONG a A. K. M. Ahsan ULLAH (ed.), 2014. *Migrant remittances in South Asia: social, economic and political implications*: 33-51. International political economy series. 1. vyd, Houndmills: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-137-35079-4.

RANDALL, Vicky a Robin THEOBALD, 1998. *Political Change and Underdevelopment: A Critical Introduction to Third World Politics*. 2. vyd. Houndmills: Macmillan. ISBN 0-333-69803-7.

- RAPLEY, John, 2007. *Understanding development: theory and practice in the third world*. 3. vyd. Boulder: Lynne Rienner Publishers. ISBN 978-1-58826-538-8.
- ROY, Ananya, 2010. *Poverty Capital: Microfinance and the Making of Development*. 1. vyd. New York: Routledge. ISBN 0-415-87673-7.
- ROBERTS, J. Timmons, Amy B. HITE a Nitsan CHOREV, ed., 2015. *The Globalization and Development Reader: Perspectives on Development and Global Change*. 2. vyd. Chichester: Wiley Blackwell. ISBN 978-1-118-73510-7.
- SACHS, Jeffrey, 2015. *The age of sustainable development* [online]. 1. vyd. New York: Columbia University Press [cit. 2016-11-19]. ISBN 978-0-231-17314-8.
Dostupné z:
<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=944998>
- SACHS, Jeffrey, 2013. Poverty: Can Foreign Aid Reduce Poverty? In HAAS, Peter M. a John A. HIRD. *Controversies in Globalization: Contending Approaches to International Relations*: 68-98 [online]. 2. vyd. Kalifornie: SAGE Publications. [cit. 2017-04-17]. ISBN 9781608717958. Dostupné z:
<http://sk.sagepub.com/CQpress/controversies-in-globalization-2e/n3.xml>
- SACHS, Jeffrey, 2005. *The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time*. 1. vyd. New York: Penguin Press. ISBN 978-0-14-303658-6.
- SEN, Amartya Kumar, 2009. *Inequality reexamined*. Repr. 2009. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-828928-9.
- SEN, Amartya Kumar, 2001. *Development as Freedom*. 1. vyd. Oxford: Oxford University Press. ISBN 0-19-289330-0.
- SINGH, Bhupal, 2014. Formal Remittances: Costs and Efficiencies of Remittance Transfers to South Asia. In RAHMAN, Md Mizanur, Tan Tai YONG a A. K. M. Ahsan ULLAH (ed.), 2014. *Migrant remittances in South Asia: social, economic and political implications*: 71-87. International political economy series. 1. vyd, Houndmills: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-137-35079-4.
- STEANS, Jill, 2006. *Gender and International Relations: Issues, Debates and Future Directions*. 2. vyd. Polity. ISBN 0745635822
- STIGLITZ, Joseph E, 2003. *Jiná cesta k trhu: hledání alternativy k současné podobě globalizace*. 1. vyd v čes. jazyce. Praha: Prostor. Střed. ISBN 80-7260-095-8.
- STOJANOV, Robert a Lucie GLADIŠOVÁ, 2011. Úvod do tématu migrace a rozvoje a přehled klíčových teoretických konceptů. In *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* [online]. Praha: Fakulta sociálních věd, Karlova univerzita v Praze, s. 9-43 [cit. 2017-1-23]. ISBN 978-80-87404-10-2. Dostupné z:
www.iom.cz/files/Migrace_a_rozvoj-MONOGRAFIE1.pdf

STOJANOV Robert, Jan SCHROTH a Antonín MIKES, 2011. Remitence a jejich rozvojový dopad. In *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* [online]. Praha: Fakulta sociálních věd, Karlova univerzita v Praze, s. 44-64 [cit. 2017-1-23]. ISBN 978-80-87404-10-2. Dostupné z: www.iom.cz/files/Migrace_a_rozvoj-MONOGRAFIE1.pdf

SYROVÁTKA, Miroslav a Jaromír HARMÁČEK, 2014. Klasifikace rozvojových zemí. In: NOVÁČEK, Pavel ed. *Rozvojová studia - vybrané kapitoly*: s. 45-66. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3958-7.

THORBECKE, Eric, 2006. *The Evolution of the Development Doctrine, 1950-2005* [online]. Research Paper 2006/155. Helsinki: UNU-WIDER. [cit. 2016-11-19]. ISBN 92-9190-939-4. Dostupné z: <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/rp2006-155.pdf>

TODARO, Michael P. a Stephen C. SMITH, 2012. *Economic development*. 11. vyd. Boston, Mass: Addison-Wesley. ISBN 978-0-13-801388-2.

ULLAH, A.K.M Ahsan, 2014. Gender and Remittances: Remodelling Remittance Exposure. In RAHMAN, Md Mizanur, Tan Tai YONG a A. K. M. Ahsan ULLAH (ed.), 2014. *Migrant remittances in South Asia: social, economic and political implications*: 53-67. International political economy series. 1. vyd, Houndmills: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-137-35079-4.

WAISOVÁ, Šárka, 2006. *Chudoba a bohatství v současném světě: sborník z konference* [Plzeňské rozhovory, 4. května 2006]. 1. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 80-86898-86-5

ZIAI, Aram, 2016. *Development discourse and global history: from colonialism to the sustainable development goals*. 1. vyd. New York: Routledge. ISBN 978-1-138-80325-1.

Zíková, Tereza, 2007. *Rozvoj a rozvojová antropologie*. Přehledová studie 07/7. Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu Katedry antropologických a historických věd FF ZČU.

Periodická

ABDIH, Yasser, Ralph CHAMI, Jihad DAGHER a Peter MONTIEL, 2012. Remittances and Institutions: Are Remittances a Curse? *World Development*. Vol. 40, no.4, pp. 657-666.

AHMED, Junaid a Inmaculada MARTÍNEZ-ZARZOSO, 2016. Do Transfer Costs Matter for Foreign Remittances? A Gravity Model Approach. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*. Vol. 10, no. 4, pp- 1-36.

AMBROSIUS, Christian a Alfredo CUECUECHA, 2016. Remittances and the Use of Formal and Informal Financial Services. *World Development*. Vol. 77, pp. 80-98.

ARNDT, Heinz W., 1985. The Origins of Structuralism. *World Development*. Vol. 13, no. 2, pp.151-159.

BANERJEE, Subhabrata Bobby, 2003. Who sustains whose development? Sustainable development and the reinvention of nature. *Organization Studies*, Vol. 24, no. 1, pp. 143-180. DOI: 10.1177/0170840603024001341

BARAI, Munim K., 2012. Development Dynamics of Remittances in Bangladesh. SAGE Open [online]. Vol. 2, no. 1, pp: 1-23. [cit. 2017-04-20]. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2158244012439073>

CONSTANTINESCU, Ileana C. a Maurice SCHIFF, 2014. Remittances, FDI and ODA: stability, cyclicity and stabilising impact in developing countries. *International Journal of Migration and Residential Mobility* [online]. Vol. 1, no. 1, pp. 84-106. [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <http://www.inderscience.com/link.php?id=59696>

DANZER, Alexander M. a IVASCHENKO, Oleksiy, 2010. Migration Patterns in a Remittances Dependent Economy: Evidence from Tajikistan during the Global Financial Crisis. *Migration Letters*. Vol. 7, no. 2, pp. 190-202.

DE HAAS, Hein, 2005. International Migration, Remittances and Development: Myths and Facts. *Third World Quarterly*. Vol. 26, no. 8, pp. 1269-1284.

DUNNING, John H., 2000. The eclectic paradigm as an envelope for economic and business theories of MNE activity. *International Business Review*. Vol. 9, no. 2, pp. 163-190.

ESCOBAR, Arturo, 1992. Imagining a Post-Development Era? Critical Thought, Development and Social Movements. In: Social Text, No. 31/32, Third World and Post-Colonial Issues, s. 20-56.

ESCRIBÀ-FOLCH, Abel, Covadonga MESEGUER a Joseph WRIGHT, 2015. Remittances and Democratization. *International Studies Quarterly*. Vol. 59, no. 3, pp. 571-586.

ESQUIVEL, Valeria, 2016. Power and the Sustainable Development Goals: a feminist analysis. *Gender & Development*. Vol 24, no. 1, pp. 9-23, DOI: 10.1080/13552074.2016.1147872.

FUKUDA-PARR, Sakiko a Desmond MCNEIL. 2015. Post 2015: a new era of accountability? *Journal of Global Ethics*. Vol. 11, no. 1, pp. 10-17.

GOLDRING, Luin, 2004. Family and Collective Remittances to Mexico: A Multi-dimensional Typology. *Development and Change*. Vol. 35, no. 4, pp. 799-840. DOI: 10.1111/j.0012-155X.2004.00380.x.

GRAY, Clark L., 2009. Rural out-migration and smallholder agriculture in the southern Ecuadorian Andes. *Population and Environment*. Vol. 30, no. 4-5, pp.193-217.

- HAIDER, Mohammed Ziaul, Tanbir HOSSAIN a Ohidul Islam SIDDIQUI, 2016. Impact of remittance on consumption and savings behavior in rural areas of Bangladesh. *Journal of Business* [online]. Vol. 1, no. 4, pp. 25-34 [cit. 2017-04-22]. Dostupné z: <http://journalofbusiness.us/index.php/site/article/view/49>
- HASSAN, Gazi M., Mamta CHOWDHURY a Mohammed BHUYAN, 2016. Growth Effects of Remittances in Bangladesh: Is there a U-shaped Relationship? *International Migration*. Vol. 54, no. 5, pp. 105-121.
- HECHT, Susanna B. a Sassan S. SAATCHI, 2007. Globalization and Forest Resurgence: Changes in Forest Cover in El Salvador. *Bioscene*. Vol. 57, no. 8, pp. 663-672.
- HETTNE, Björn, 1983. The Development of Development Theory. *Acta Sociologica*. Vol. 26, no. 3-4, pp. 247-266.
- HORKÝ, Ondřej. 2008. Gender a rozvoj: co nás rozděluje, co nás spojuje. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Vol. 8, no. 2, pp. 10-21.
- CHENEVAL, Francis a Johan ROCHEL, 2012. An Ethical View on Remittances and Labor Migration. *Global Justice: Theory Practice Rhetoric* [online]. Vol. 5, pp. 16-30 [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <http://www.theglobaljusticenetwork.org/index.php/gjn/article/view/28>
- IBOURK, Aomar a Jabrane AMAGHOUS, 2014. Impact of Migrant Remittances on Economic Empowerment of Women: A Macroeconomic Investigation. *International Journal of Economics and Financial Issues*. Vol. 4, no. 3, pp. 597-611.
- IHEKE, O.R., 2012. The effect of remittances on the Nigerian economy. *International Journal of Development and Sustainability*. Vol. 1, no. 2, pp. 614-621.
- INKELES, Alex, 1975. Becoming modern. *Ethos*. Vol. 3, no. 2, pp. 323-342. Dostupné z: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1525/eth.1975.3.2.02a00160/full>
- SELMA KURTISHI-KASTRATI, 2013. The Effects of Foreign Direct Investments for Host Country's Economy. *European Journal of Interdisciplinary Studies*. Vol 5, no. 1, pp 26-38 .
- LEBLANG, David, 2017. Harnessing the Diaspora: Dual Citizenship, Migrant Return Remittances. *Comparative Political Studies*. Vol. 50, no. 1, pp. 75-101.
- LINDNER, Tomáš a Michal STRNAD, 2006. Světová banka a vývoj jejích strategií proti chudobě. *Mezinárodní vztahy*. Vol 41, no. 2, pp. 120-142.
- MAMUN, Khawaja A. al a Hiranya K. NATH, 2010. Worker' migration and remittances in Bangladesh. *Journal of business strategies*. Vol. 27, no. 1, pp. 29-52.
- MASUDUZZAMAN, Mahedi, 2014. Workers' Remittance Inflow, Financial Development and Economic Growth: A Study on Bangladesh. *International Journal of Economics and Finance*. Vol. 6, no. 8, pp. 247-267.

- PRADHAN, Mohammad A. H. a Gias Uddin KHAN, 2015. Role of Remittance for Improving Quality of Life: Evidence from Bangladesh. *Turkish Economic Review*. Vol. 2, no. 3, pp. 160-168.
- REDCLIFT, Michael, 2006. Sustainable development (1987–2005): an oxymoron comes of age. *Sustainable development*. Vol. 13, no. 4, 212–227.
- ROSENSTEIN-RODAN, Paul N, 1943. Problems of Industrialization of Eastern and South- Eastern Europe. *Economic Journal*. Vol. 53, no. 210/211, pp. 202-211.
- SABUR, Md. Abdus a Hasan MAHMUD, 2008. Political impacts of remittances: A Micro-level Study of Migrants' Remittances in a Village in Bangladesh. *Asian Social Science*. Vol. 4, no. 12, pp. 128-134.
- SACHS, Jeffrey, 2012. From Millennium Development Goals to Sustainable Development Goals [online]. *Lancet*. Vol. 379, No. 9832, pp. 2206–2211 [cit. 2016-11-19]. Dostupné z: [http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(12\)60685-0/abstract](http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(12)60685-0/abstract)
- SEN, Gita a Avanti MUKHERJEE, 2014. No Empowerment without Rights, No Rights without Politics: Gender-equality, MDGs and the post-2015 Development Agenda. *Journal of Human Development and Capabilities*. Vol. 15, no. 2-3, pp. 188-202. DOI: 10.1080/19452829.2014.884057.
- STARK, Oded a David E. BLOOM, 1985. The New Economics of Labor Migration. *American Economic Review*. Vol. 75, no. 2, pp. 173.
- STIGLITZ, Joseph, 2002. Participation and development: Perspectives from the comprehensive development paradigm. *Review of development economics*. Vol. 6, no. 2, pp. 163-182.
- STOJANOV, Robert, Wadim STRIELKOWSKI a Dušan DRBOHLAV, 2011. Pracovní migrace a remittance: současné trendy v době ekonomické krize [online]. *Geografie*. Vol. 116, No. 4, pp. 375-400. Dostupné z: geography.cz/sbornik/wp-content/.../g11-4-1stojanov_striekowski_drbohlav.pdf
- STOJANOV Robert a Jiří NOVOSÁK, 2008. Migrace místo pomoci? Remittance a cirkulace mozků jako nástroje rozvoje. *Mezinárodní vztahy*. Vol. 43, no.1, pp. 38-77.
- SCHUURMAN, Frans J., 2000. Paradigms lost, paradigms regained? Development Studies in the twenty-first century. *Third World Quarterly*. Vol. 21, no. 1, pp. 7-20.
- SYROVÁTKA, Miroslav, 2008. Jak (ne)měřit kvalitu života: Kritické pohledy na index lidského rozvoje. *Mezinárodní vztahy*. Vol. 43, no.1, pp. 9-37.
- THIEME, Susan a Anita GHIMIRE, 2014. Making Migrants Visible in Post-MDG Debates [online]. *Sustainability* [cit. 2017-3-24]. Vol. 6, no.1, pp. 399-415. Dostupné z: <http://www.mdpi.com/2071-1050/6/1/399/>

YANG, Dean, 2008. International Migration, Remittances and Household Investment: Evidence from Philippine Migrants' Exchange Rate Shocks. *The Economic Journal*. Vol. 118, no. 528, pp 591-630.

Internetové zdroje

AACE Foods [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <http://aacefoods.com/#products>

AACE agroprocessing locally sourced foods, Nigeria [online]. *The Practitioner Hub for Inclusive Business* [cit. 2017-04-18]. Dostupné z: <http://www.inclusivebusinesshub.org/project/project-profile-aace-foods-local-agroprocessing-in-nigeria/>

AGUINAGA, Margarita et al., 2013. Development Critiques and Alternatives: A Feminist Perspective. In LANG, Miriam a Dunia MOKRANI, ed.: *Beyond Development: Alternative Visions from Latin America*: s. 42-59, [online]. 1. vyd. Amsterdam: Transnational Institute, [cit. 2016-11-20]. ISBN 978-90-70563-24-0. Dostupné z: https://www.tni.org/files/download/beyonddevelopment_complete.pdf

AHMED, Faisal Z., 2010. Remittances Foster Government Corruption [online]. *University of Chicago discussion paper* [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <http://www.politics.as.nyu.edu/docs/IO/18787/Ahmed.pdf>

AHMED, Md Shoaib, 2010. Migrant Workers Remittance and Economic Growth: Evidence from Bangladesh. *ASA University Review* [online]. Vol. 4, no. 1, pp. 1-13 [cit. 2017-5-2]. Dostupné z: <http://www.asaub.edu.bd/data/asaubreview/v4n1sl1.pdf>

AKKOYUNLU, Şule, 2013. Migration-Induced Women's Empowerment: The Case of Turkey [online]. *Badia Fiesolana: European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies*. [cit. 2017-4-17]. Dostupné z: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/28360/RSCAS_2013_77.pdf.

Bangladesh, 2017. *UN Data: a world of information* [online]. United Nations Statistics Division [cit. 2017-5-2]. Dostupné z: <http://data.un.org/CountryProfile.aspx?crName=bangladesh>

Bangladesh: Education and Literacy, 2017. *UNESCO* [online]. UNESCO Institute of Statistics [cit. 2017-5-2]. Dostupné z: <http://uis.unesco.org/en/country/bd?theme=education-and-literacy>

Bangladesh, 2016. *Transparency International: the global coalition against corruption* [online]. Transparency International [cit. 2017-5-02]. Dostupné z: <http://www.transparency.org/country/BGD>

Balance of payments and international investment position manual [online], c2009. 6th ed. Washington D.C.: *International Monetary Fund* [cit. 2017-2-16]. ISBN 978-1-58906-812-4. Dostupné z: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf>

BARKAT, Abul, Asmar OSMAN a Subhash Kumar Sen GUPTA, 2014. In the corridors of remittance: cost and use of remittances in Bangladesh [online]. Dhaka:

ILO Country Office for Bangladesh [cit. 2017-4-20]. ISBN 9789221287032.
Dostupné z: http://www.hdrc-bd.com/admin_panel/images/notice/1411542561.3%20remittance%20report_final.pdf

BENÁČEK, Vladimír, 2000. Přímé zahraniční investice v české ekonomice: praxe, teorie a aplikace [online]. Praha: *Univerzita Karlova* [cit. 2017-2-16]. Dostupné z <http://www1.ceses.cuni.cz/benacek/FDI%20CSE%20PE.pdf>

CARLING, Jørgen, 2005. *Migration Remittances and Development Cooperation* [online]. Oslo: International Peace Research Institute [cit. 2017-4-18]. ISBN 82-7288-224-8. Dostupné z: https://www.files.ethz.ch/isn/38111/2005_01_12_migrant_remittances_and_development_cooperation.pdf

Cíle udržitelného rozvoje (SDGs), 2015. *Informační centrum OSN v Praze*. United Nations [cit. 2016-11-20]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/osn/hlavni-temata/cile-udrzitelneho-rozvoje-sdgs-2015-2030/>

Current account balance (BoP, current US\$), 2017. *World Bank* [online]. World Bank Group [cit. 2017-5-02]. Dostupné z: <http://data.worldbank.org/indicator/BN.CAB.XOKA.CD?end=2015&locations=BD&start=2006>

DAC members, 2016, [online]. OECD [cit. 2017-4-17]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/dac/dacmembers.htm>

DE BRUYN, Tom, 2005 a Umbareen KUDDUS. Dynamics of Remittance Utilization in Bangladesh. IOM migration research series, no. 18 [online]. Ženeva: IOM [cit. 2017-4-20]. Dostupné z: http://publications.iom.int/system/files/pdf/mrs_18.pdf

DE HAAS, Hein, 2007 a. *Remittances, Migration and Social Development: A Conceptual Review of the Literature* [online]. Social Policy and Development Programme Paper Number 34. UNRISD [cit. 2016-11-19]. ISSN 1020-8208. Dostupné z: [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/8B7D005E37FFC77EC12573A600439846/\\$file/deHaaspaper.pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/8B7D005E37FFC77EC12573A600439846/$file/deHaaspaper.pdf)

DE HAAS, Hein, 2007 b. *Migration and Development: A Theoretical Perspective* [online]. Working Papers, no. 29. Bielefeld: Center on Migration, Citizenship and Development [cit. 2017-4-18]. Dostupné z: http://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/35390/ssoar-2007-haas-Migration_and_development__a.pdf?sequence=1

DETRELL, Adriana, Olivier GROSJEAN a Monika PERUFFO, 2014. *Handbook to develop projects on remittances: Good practices to maximize the impact of remittances on development* [online]. Brusel: International Organization for Migration (IOM) [cit. 2017-4-17]. Dostupné z: http://publications.iom.int/system/files/pdf/manual_de_remesas_en.pdf

Development aid rises again in 2016, 2017, [online]. Paris: *OECD* [cit. 2017-4-17]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-data/ODA-2016-detailed-summary.pdf>

Development Goals in an Era of Demographic Change, 2016, [online]. Global Monitoring Report 2015/2016. Washington, DC: *World Bank Group* [cit. 2016-11-20]. ISBN 978-1-4648-0670-4. Dostupné z: <http://www.worldbank.org/en/publication/global-monitoring-report>

DIMITRIADIS, Dimitris, 2008. *Opinion of the European Economic and Social Committee on 'EU immigration and cooperation policy with countries of origin to foster development'*. In: Official Journal of the European Union [online]. Brusel: European Economic and Social Committee [cit. 2017-2-24]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:044:0091:0102:EN:PDF>

EASTERLY, William, 2015. The SDGs Should Stand for Senseless, Dreamy, Garbled [online]. In: *Foreign Policy*: 28.9.2016. [cit. 2016-11-20]. Dostupné z: <http://foreignpolicy.com/2015/09/28/the-sdgs-are-utopian-and-worthless-mdgs-development-rise-of-the-rest/>

ELLIS, Frank, 2003. *A Livelihoods Approach to Migration and Poverty Reduction* [online]. Department for International Development [cit. 2017-2-24]. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.553.5678&rep=rep1&type=pdf>

FREUND, Caroline a Nikola SPATAFORA, 2005. Remittances: Transaction Costs, Determinants, and Informal Flows [online]. Policy Research Working Paper; No. 3704. Washington, D.C.: *World Bank Group* [cit. 2017-3-16]. Dostupné z: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/8293>

Global FDI flows slip in 2016: No.25, 1 February 2017, 2017. *Global investment trends monitor* [online]. UNCTAD [cit. 2017-4-17]. Dostupné z: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webdiaeia2017d1_en.pdf

Governance in Bangladesh's migration process: Challenges and the way forward, 2017. In: *Transparency International Bangladesh: Social movement against corruption* [online]. TIB [cit. 2017-5-2]. Dostupné z: <https://www.ti-bangladesh.org/beta3/index.php/en/activities/5191-governance-in-bangladesh-s-migration-process-challenges-and-the-way-forward>

Heavily Indebted Poor Country (HIPC) Initiative: Relieving The World's Poorest Countries Of Unmanageable Debt Burdens, 2016. *The World Bank* [online]. World Bank Group [cit. 2017-4-17]. Dostupné z: <http://www.worldbank.org/en/topic/debt/brief/hipc>

Helping Bangladesh Reach Middle Income Country Status, 7.4.2016. The World Bank [online]. World Bank Group [cit. 2017-4-18]. Dostupné z: http://www.worldbank.org/en/news/feature/2016/04/07/World_Bank_Group_s_New_Country_Partnership_Framework_helps_Bangladesh_Reach_Middle_Income_Country_Status

Human Development Index (HDI), *Human Development Reports UNDP* [online]. [cit. 2017-12-1]. Dostupné z: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>

Is it ODA?, 2008, [online]. OECD [cit. 2017-4-17]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/dac/stats/34086975.pdf>

International Organization for Migration, 2004. XIX. The Millenium development goals (MDGS) and migration. In: *Seminar on Population Aspects for the Achievement of the Millennium Development Goals* [online]. New York: UN, XIX 1-14 [cit. 2017-3-20]. Dostupné z: http://www.un.org/esa/population/publications/PopAspectsMDG/18_IOM.pdf

International transactions in remittances: guide for compilers and users [online], 2009. Washington, D.C.: *International Monetary Fund* [cit. 2017-2-16]. ISBN 978-1-58906-825-4. Dostupné z: <https://www.imf.org/external/np/sta/bop/2008/rcg/pdf/guide.pdf>

ISLAM, Md. Nurul, 2011. Bangladesh Expatriate Workers and their Contribution to National Development: Profile of migration, remittance and impact on economy [online]. Dhaka: Bureau of Manpower Employment and Training [cit. 2017-4-19]. Dostupné z: <http://www.bmet.gov.bd/BMET/resources/Static%20PDF%20and%20DOC/publication/Remittance%20and%20its%20impact.pdf>

IVLEVS, Artjoms and KING, Roswitha M., 2014. *Emigration, Remittances and Corruption Experience of Those Staying Behind* [online]. IZA Discussion Paper No. 8521 [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=2508576>

KHOKHAR, Tariq a Umar SERAJUDDIN, 2015. Should we continue to use the term “developing world”? In: *The World Bank* [online]. The World Bank Group [cit. 2017-4-10]. Dostupné z: <http://blogs.worldbank.org/opendata/should-we-continue-use-term-developing-world>

KÖRNER, Oldřich, Michal PÍCL, Vladimír ŠTÍPEK a Jan VOGL, 2016. Analýza podpory růstu prostřednictvím stimulace investic [online]. Praha: Úřad vlády České republiky, Odbor analýz a informací [cit. 2017-4-17]. ISBN 978-80-7440-155-8. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/analiza_podpora-eko-rustu_na-web.pdf

LOPES, Carlos a Thomas THEISOHN, 2003. *Ownership leadership and transformation: Can we do better for capacity development* [online]. New York: Earthscan. [cit. 2016-11-19]. ISBN 1-84407-058-1. Dostupné z: http://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/capacity-development/drivers-of-change/leadership/ownership-leadership-and-transformation-executive-summary/Ownership-Leadership-Transformation-Can-We-Do-Better_executive%20summary_.pdf

Local Collective Development Projects (PAISD), *Remittances for Community Development* [online]. Basug, TNU, Oxfam Novib NL. [cit. 2017-4-17]. Dostupné z: <http://www.rfcd.net/projects/8/>

LUBAMBU, Karine M. K., 2014. *The impacts of remittances on developing countries* [online]. Brusel: Directorate-General for External Policies of the Union [cit. 2017-4-17]. ISBN 978-92-823-5525-1. Dostupné z: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/433786/EXPO-DEVE_ET\(2014\)433786_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/433786/EXPO-DEVE_ET(2014)433786_EN.pdf)

MARINESCU, Nicolae a Cristinel CONSTANTIN, 2008. *Greenfield vs. Acquisition in FDI: Evidence from Romania*. 10th ETSG Annual Conference [online]. Varšava: European Trade Study Group [cit. 2017-4-17]. Dostupné z: <http://www.etsg.org/ETSG2008/Papers/Marinescu.pdf>

MASSEY, Douglas S., 2003. Patterns and processes of international migration in the 21st century [online]. In: *Conference on African Migration in Comparative Perspective, Johannesburg, South Africa* [cit. 2017-4-3]. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.473.925&rep=rep1&type=pdf>

Migration and Remittances Factbook [online], 2016. 3. vyd. Washington, D.C.: *World Bank* [cit. 2017-1-5]. ISBN 978-1-4648-0320-8. Dostupné z: <https://siteresources.worldbank.org/./Factbookpart1.pdf>

Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook, 2017. Migration and Development Brief 27 [online]. Washington, D.C.: *The World Bank* [cit. 2017-5-10]. Dostupné z: <http://pubdocs.worldbank.org/en/992371492706371662/MigrationandDevelopmentBrief27.pdf>

Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook, 2016. Migration and Development Brief 26 [online]. Washington, D.C.: *The World Bank* [cit. 2017-3-9]. ISBN 978-1-4648-0913-2. Dostupné z: <http://pubdocs.worldbank.org/en/661301460400427908/MigrationandDevelopmentBrief26.pdf>

Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook, 2015. Migration and Development Brief 24 [online]. Washington, D.C.: *The World Bank* [cit. 2017-3-9]. Dostupné z: <https://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1288990760745/MigrationandDevelopmentBrief24.pdf>

Migration in an interconnected world: New directions for action. Report of the global commission on migration [online], 2005. Ženeva: *The Global Commission on International Migration* [cit. 2017-2-24]. Dostupné z: <https://www.unitar.org/ny/sites/unitar.org.ny/files/GCIM%20Report%20%20PDF%20of%20complete%20report.pdf>

NARAYAN-PARKER, Deepa ed., 2002. *Empowerment and poverty reduction: A sourcebook*, [online]. Washington, DC: World Bank Publications. Draft. [cit. 2016-

11-19]. Dostupné z:

<http://siteresources.worldbank.org/INTEMPowerment/Resources/486312-1095094954594/draft.pdf>

NEWLAND, Kathleen a Erin PATRICK, 2004. Beyond Remittances: The Role of Diaspora in Poverty Reduction in their Countries of Origin [online]. Washington, D.C.: *Migration Policy Institute* [cit. 2017-4-17]. Dostupné z: www.migrationpolicy.org/pubs/Beyond_Remittances_0704.pdf

NIELSEN, Lyngge, 2011. *Classifications of Countries Based on Their Level of Development: How it is Done and How it Could be Done*. In: IMF Working Paper [online]. International Monetary Fund [cit. 2017-3-10]. Dostupné z: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp1131.pdf>

Overview [online], 2016. *The World Bank Group*. Washington, DC [cit. 2016-3-28]. Dostupné z: <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>

OROZCO, Manuel a Katherine WELLE, 2005. Hometown Associations and Development: A Look at Ownership, Sustainability, Correspondence, and Replicability. In *Inter-American Development Bank* [online]. IADB [cit. 2017-4-17]. Dostupné z: <https://publications.iadb.org/handle/11319/853>

Personal remittances, received (% of GDP), 2017. *World Bank* [online]. World Bank Group [cit. 2017-05-02]. Dostupné z: http://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?end=2015&locations=BD&start=1987&year_high_desc=false

Přímé zahraniční investice za rok 2014, 2016. *Česká národní banka* [online]. Praha: ČNB [cit. 2017-4-17]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/statistika/platebni_bilance_stat/publikace_pb/pzi/PZI_2014_CZ.pdf

RAPOPORT, Hillel a Frédéric DOCQUIER, 2005. The Economics of Migrants? Remittances [online]. IZA Discussion paper series, no. 1531 [cit. 2016-11-22]. Dostupné z <http://hdl.handle.net/10419/21307>

RATHA, Dilip, 2013. *The Impact of Remittances on Economic Growth and Poverty Reduction*. Policy Brief no. 8 [online]. Washington D.C.: Migration Policy Institute [cit. 2017-4-3]. Dostupné z: www.migrationpolicy.org/pubs/Remittances-PovertyReduction.pdf

Remittances to Developing Countries Expected to Grow at Weak Pace in 2016 and Beyond, 2016. In: *The World Bank* [online]. Washington [cit. 2017-4-2]. Dostupné z: <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2016/10/06/remittances-to-developing-countries-expected-to-grow-at-weak-pace-in-2016-and-beyond>

Report of The Survey on Investment from Remittance 2016 [online], 2016. Dhaka: Reproduction, Documentation & Publication (RDP) Section, Bangladesh Bureau of Statistics [cit. 2017-4-22]. Dostupné z:

http://203.112.218.65/WebTestApplication/userfiles/Image/LatestReports/SIR_Report_%202016.pdf

Rozvojové cíle tisíciletí (MDGs), 2000. *Informační centrum OSN v Praze*. United Nations [cit. 2016-11-20]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/osn/hlavni-temata/rozvojove-cile-tisicileti-mdgs/>

Taking on inequality: Poverty and shared prosperity 2016 [online], 2016. Washington, DC: *World Bank Group* [cit. 2016-11-20]. ISBN 978-1-4648-0979-8. Dostupné z: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/25078/9781464809583.pdf>

The Millennium Development Goals Report 2015. In: *UN.org* [online]. New York: United Nations [cit. 2016-11-20]. Dostupné z: http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20PR%20Global.pdf

Toward Country-led Development: A Multi-Partner Evaluation of the Comprehensive Development Framework, 2003, [online]. *Synthesis Report*. Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development [cit. 2016-11-20]. ISBN 0-8213-5644-5. Dostupné z: http://siteresources.worldbank.org/IDA/Resources/OED_evaluation_of_CDF.pdf

TYBURSKI, Michael D., 2014. *Curse or Cure? Remittances and Corruption in the Developing World* [online]. Theses and Dissertations. Paper 546. [cit. 2017-4-17]. Dostupné z: <http://dc.uwm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1551&context=etd>. University of Wisconsin Milwaukee.

WADOOD, Syed Naimul a Md. Amzad HOSSAIN, 2017. Microeconomic Impact of Remittances on Household Welfare: Evidences from Bangladesh. *MPRA Paper No. 76956* [online]. Mnichov: MPRA [cit. 2017-4-18]. Dostupné z: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/76956/1/MPRA_paper_76956.pdf

WOLFENSOHN, James D., 2001. *The Challenges of Globalization. The Role of the World Bank*, [online]. Presidential speech; Proceedings. Washington, DC: World Bank, [cit. 2016-11-20]. Dostupné z: <http://documents.worldbank.org/curated/en/391781468762627948/pdf/multi0page.pdf>

WOLFENSOHN, James a Stanley FISCHER, 2000. *The Comprehensive Development Framework (CDF) and Poverty Reduction Strategy Papers (PRPS)*, [online]. Joint Note by James D. Wolfensohn and Stanley Fischer. Washington DC: International Monetary Fund. [cit. 2016-11-19]. Dostupné z: <https://www.imf.org/external/np/prsp/pdf/cdfprsp.pdf>

WOLFENSOHN, James D., 2000. *Building an equitable world*, [online]. Proceedings; Presidential speech. Washington, DC: World Bank, [cit. 2016-11-20]. Dostupné z: <http://documents.worldbank.org/curated/en/644811468340210720/Building-an-equitable-world>

World Bank Country and Lending Groups, 2017. The World Bank [online]. *The World Bank Group* [cit. 2017-4-17]. Dostupné z: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519>

World Bank Open Data, 2017. *World Bank* [online]. World Bank Group [cit. 2017-5-02]. Dostupné z: <http://data.worldbank.org>

World Development Indicators [online], 2016. Washington, D.C.: *The World Bank* [cit. 2017-4-10]. ISBN 978-1-4648-0684-1. Dostupné z: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/23969/9781464806834.pdf>

World Economic Outlook (WEO): Frequently Asked Questions, 2016. International Monetary Fund [online]. *IMF* [cit. 2016-12-17]. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/faq.htm#q1e>

Worldwide Governance Indicators, 2016. *The World Bank Group*. Washington, D.C. [cit. 2016-11-19]. Dostupné z: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>

**INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ
PROJEKT MAGISTERSKÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE**

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ
KATEDRA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
MEZINÁRODNÍ VZTAHY

**Význam remitencí v kontextu současného
rozvojového diskurzu**

Jméno: Bc. Tereza Žižková

Ročník: 2., navazující magisterské studium

Akademický rok: 2014/2015

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Irah Kučerová, PhD.

Souhlasím s vedením diplomové práce:

Vymezení tématu diplomové práce

Tématem připravované diplomové práce bude význam remitencí, tedy financí či zboží proudícího od migrantů do jejich domovských zemí. Tato otázka je velmi aktuální nejen proto, že pro mnohé rozvojové země znamenají remittance důležitý zdroj financí, ale také z toho důvodu, že se v ní setkávají dva důležité aspekty. V první řadě je to boj proti chudobě, ke kterému remittance prokazatelně přispívají. Snaha odstranit extrémní chudobu a hlad je první z Rozvojových cílů tisíciletí přijatých v roce 2000 a rok 2015 je z tohoto pohledu jistým mezníkem, protože právě jím mezinárodní společenství plnění svých cílů ohraničilo. Téma remitencí ale rezonuje také v oblasti migrační politiky, jejíž revize je v souvislosti se současnou uprchlickou krizí středem debat nejen v Evropské unii.

Obecně jsou remittance považovány za nástroj, který může výrazně přispívat k rozvoji chudých zemí. Řada autorů je považuje za možný doplněk či dokonce alternativu k současným rozvojovým strategiím. Jde přitom o soukromý finanční tok, který se dostává přímo do rukou příjemců, kteří s ním nakládají dle svého uvážení. Tato práce si proto klade za cíl zhodnotit, jak na remittance nahlíží současný rozvojový diskurz a nakolik jejich rostoucí význam koresponduje se současným paradigmatem rozvojové pomoci.

Úvodní část mé práce se bude snažit reflektovat a shrnout výrazné změny, kterými přístup k rozvojové pomoci, alespoň z teoretického hlediska, prošel. Pro účely práce bude zásadní zejména odklon od paternalismu až k holistickému pojetí chudoby a rozvoje, které se projevilo v 90. letech 20. století, kdy hovoříme o Strategii souhrnného rámce (Comprehensive Human Development Framework). Ta se vyznačuje svým komplexním přístupem, požadavky na trvale udržitelný rozvoj, multidisciplinaritu, good governance či rozvoj lidského potenciálu. Do hlavního proudu rozvojových teorií se dostaly participativní přístupy pracující s konceptem „empowermentu“, který klade důraz na možnost lidí rozhodovat svobodně o svém životě.

Druhá část mé práce pak bude pojednávat o tom, jakou roli mají v tomto kontextu remittance, které, jak jsem již zmínila výše, představují zdroj kapitálu

proudící přímo k lidem. To recipientům těchto prostředků umožňuje větší samostatnost v tom, jak s nimi naloží. Remittance zpravidla slouží k uspokojení osobních a základních potřeb, tedy k nákupu jídla nebo oblečení, opomenout ale nelze ani jejich užití v zemědělství, stavebnictví nebo k rozvoji infrastruktury. Mnozí autoři pak zmiňují i to, že jejich část je přímo určena k investování. Různé využití remitencí bude také předmětem druhé kapitoly mé diplomové práce stejně jako jejich rozvojový potenciál. Na druhou stranu zde práce nastíní i jisté limity remitencí a negativa, která mohou svým domovským zemím přinášet. Jde zejména o dopady v sociální oblasti, ale i o makroekonomické problémy, které mohou způsobovat.

Třetí část předkládané práce se pak pokusí ilustrovat závěry předešlých kapitol na příkladu Bangladéše. Tato země patří mezi nejchudší na světě a i zde remittance slouží v první řadě k uspokojení základních potřeb obyvatel. Bangladéš přitom považuje remittance za zcela integrální součást své ekonomiky a jeden z hlavních zdrojů investic. Země je pro tuto práci zajímavá zejména tím, že je dlouhodobě jednou z výjimek na seznamu největších příjemců remitencí, mezi něž patří jen velmi málo rozvojových zemí s nízkým důchodem. To do jisté míry také určuje celý směr mé práce, která se více než na snahu o zobecnění určitého jevu soustředí na interpretativní výzkum. Pomocí kvalitativní analýzy tedy bude zkoumat, zda remittance mohou pomoci podpořit větší samostatnost rozvojových zemí. Přitom si bude klást především tyto otázky:

- *Jaký dopad mají remittance na rozvojové ekonomiky? Jak stabilní jsou remittance v porovnání s FDI a ODA?*
- *Přispívají remittance k tomu, že lidé v rozvojových zemích mohou svobodněji rozhodovat o tom, kam investují finance?*
- *Nakolik tento přístup odpovídá současnému rozvojovému diskurzu?*

Jejich zodpovězení by pak mělo vést k ověření následujících hypotéz: *Remittance přispívají ke snižování chudoby a zaostalosti rozvojových zemí a Rostoucí význam remitencí je v souladu se současným paradigmatem rozvojové pomoci.*

Při zpracovávání tématu je nutné mít na paměti, že postihnout komplexně celý fenomén remitencí je v podstatě nemožné. Hlavním důvodem jsou nedostatečná či nepřesná data o remitencích. Různé státy totiž při jejich evidenci používají rozdílné metody, což komplikuje mezinárodní komparaci dat. Finance navíc od migrantů proudí nejen oficiální, ale také neoficiální cestou a jejich objem lze pouze odhadovat, případně je nutné vycházet z nárazových výzkumných šetření. Ve své práci se proto budu opírat zejména o analýzy mezinárodních organizací jako Světová banka, Mezinárodní měnový fond nebo Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), ačkoliv i ony používají rozdílnou metodiku a jejich výstupy se liší.

Předpokládaná struktura práce

Úvod

1 – Teoretické ukotvení

- Vývoj rozvojového diskurzu
- Současná konceptualizace rozvoje

2. – Remittance – vymezení pojmu

- Význam remitencí pro rozvojové země
- Možnosti a limity remitencí
- Remittance pohledem současného rozvojového diskurzu
- Remittance jako prostor pro větší samostatnost?

3. – Bangladéš – case study

Závěr

Seznam literatury

Neperiodické zdroje:

ADAMCOVÁ, L. a kol. (2006). Úvod do rozvojových studií. VŠE Praha.

GHOSH, B. (2006). Migrants? remittances and development. Myths, rhetoric and realities. Geneva: IOM, 118 pp.

HAYAMI, Y., GODO, Y. (2005). Develpment Economics. From the Poverty to the Wealth of Nations. Oxford University Press.

HOLLIS, M. a SMITH, S. (2000): Mezinárodní vztahy: výklad a porozumění (Explaining and Understanding International Relations). Brno: CDK.

KUČEROVÁ, I. (2011). Mezinárodní ekonomické vztahy; repetitorium MUP Praha

MAJEROVÁ, I. (2008). Rozvojové ekonomiky, Karviná: Slezská univerzita v Opavě.

HAAS, H. (2007). Remittances, Migration and Social Development. A conceptual Review of the Literature, Geneva: UNRISD.

WAGENAAR, Hendrik. (2011). Meaning in Action. Interpretation and Dialogue in Policy Analysis. New York: M.E. Sharpe.

Periodické zdroje:

ADAMS, R. H. - Page, J. (2005): Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries? World Development, 2005, Vol. 33, no. 10, pp. 1645-1669.

CARLING, J. (2005): Migration Remittances and Development Cooperation. Oslo: International Peace Research Institute.

CONSTANTINESCU, I. C. a M. SCHIFF. Remittances, FDI and ODA: stability, cyclicity and stabilising impact in developing countries. Migration and Residential Mobility, Vol. 1, No. 1, 2014, pp. 84-106.

ELLIS, F. (2003): A Livelihoods Approach to Migration and Poverty Reduction. Department for International Development (DFID).

JONES, R. C. (1998) Introduction: The Renewed Role of Remittances in the New World Order. Economic Geography, Vol. 74(1), pp. 1-7.

MAMUN, K. A., NATH, H.K. (2010): Workers' Migration and Remittances in Bangladesh. Journal of Business Strategies [online]. 2010, Vol. 27, No. 1. Dostupné z [www: <http://ideas.repec.org/p/shs/wpaper/1002.html>](http://ideas.repec.org/p/shs/wpaper/1002.html).

NIKKHAH, Hedayat Allah a Marof REDZUAN. Participation as a Medium of Empowerment in Community Development. European Journal of Social Science. 2009, roč. 11, č. 1, 170 - 176.

STOJANOV, R.; NOVOSÁK, J. (2008): Migrace místo pomoci? Remitence a cirkulace mozků jako nástroje rozvoje. Mezinárodní vztahy, Vol. 43 (2008), No. 1, str. 38-77. ISSN 0323-1844

STOJANOV, R., STRIELKOWSKI, W., DRBOHLAV, D. (2011): Pracovní migrace a remitence: Současné trendy v době ekonomické krize. Geografie, 116, No. 4, pp. 375-400.

Internetové zdroje:

www.worldbank.org

www.oecd.org

www.un.org

www.imf.org

www.bangladesh-bank.org

BMET (2015): Statistical Reports [online]. Dostupné z:
<http://www.bmet.org.bd/BMET/statisticalDataAction>

REJŠKOVÁ, T. (2009): Seminář Remittance zasílané z České republiky a jejich rozvojový dopad [online]. Praha: Multikulturní centrum Praha. Dostupné z [www: <http://www.migraceonline.cz/remittance/>](http://www.migraceonline.cz/remittance/).

Report on Survey on the Use of Remittance (SUR) 2013 (2014). In: Bangladesh Bureau of Statistics [online]. Dostupné z:
http://www.bbs.gov.bd/WebTestApplication/userfiles/Image/LatestReports/SUR_2013.pdf

SIDDIQUI, T. (2004): Efficiency of Migrant Workers' Remittance: The Bangladesh Case [online]. Manila: Asian Development Bank, p. 47. Dostupné z [www: <http://citeseerxist.psu.edu>](http://citeseerxist.psu.edu).